

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

Записки з ономастики

Випуск 12

Збірник наукових праць

Opera in onomastica

Fascicullum XII

Одеса
«Астропринт»
2009

ББК 81.031.4я5
З-324
УДК 801.311/.313(066)

Редакційна колегія

д-р філол. наук **Ю. О. Карпенко** (відп. редактор),
д-р філол. наук **М. І. Зубов** (заст. редактора),
ст. викл. **С. П. Павелко** (відп. секретар)

д-р філол. наук **О. І. Бондар**,
д-р філол. наук **І. М. Железняк**,
канд. філол. наук **Г. Ю. Касім**,
д-р філол. наук **Т. Ю. Ковалевська**,
д-р філол. наук **І. М. Колегасва**,
д-р філол. наук **В. В. Лучик**,
канд. філол. наук **Л. Ф. Фоміна**,
д-р філол. наук **Є. М. Черноіваненко**,
д-р філол. наук **Н. М. Шляхова**,
д-р філол. наук **В. П. Шульгач**,
канд. філол. наук **Т. Ф. Шумаріна**

«Записки з ономастики» внесені до переліку № 4 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук: Постанова Президії ВАК України № 2-02/2 від 9.02.2000 // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — С. 74.

Збірник зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р. Свідоцтво: серія КВ № 8934.

(Мова видання: українська, російська, болгарська, англійська, польська, чеська)

ПСИХОФОНОСЕМАНТИКА ЧОЛОВІЧОГО ІМЕННИКА

Дослідження власних імен, безперечно, цікавий матеріал для глибокого розуміння процесів, які відбувались на різних історичних зрізах у мові народу, у його історії та культурі. Нехай ім'я, можливо, випадкове, але воно міцно приростає до нас на все наше життя, стає невіддільним від нас, зливається з нами. Адже, як зазначав І. Я. Франко, ім'я — це вірний і невідступний товариш людини, який супроводжує її від колиски до могили [5: 20]. На думку В. Никонова, ім'я — соціальний знак, ім'я людині потрібне тільки в суспільстві і для суспільства [9: 11]. В одному випадку — це соціальний знак, наприклад в сім'ї, суспільстві, що певним чином виділяє людину, в іншому — об'єднує з групою, народом. Ці погляди розділяє й філософ О. Ф. Лосев, котрий зазначає, що «лише в імені обґрунтована вся найглибша природа соціальності у всіх безмежних формах її виявлення» [6: 162].

Останнім часом активно й плідно вивчається клас особових імен, зокрема мотиви надання, динаміка імен, їх варіативність. Свідченням цього є поява цілої низки нових ґрунтовних дисертаційних досліджень (С. А. Брайченко. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз. — Одеса, 1999; Г. В. Кравченко. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-ті роки. — Донецьк, 2000; С. М. Медвідь-Пахомова. Еволюція антропонімічних форм у слов'янських мовах. — К., 2000; Т. В. Бачинська. Антропонімікон переселенців з Польщі на Тернопільщину. — Івано-Франківськ, 2001; О. Ю. Медведева. Динаміка особових імен мешканців українського Придунав'я. — Ізмаїл, 2001; Л. О. Кравченко. Антропонімія Лубенщини. — К., 2002; Н. О. Свистун. Динаміка антропонімікону м. Тернополя ХІХ—ХХ ст. — Чернівці, 2006 та ін.).

Але досі наука не дала відповіді на запитання: чому протягом кількох десятиліть проходить зміна найбільш улюблених,

популярних у народі імен? Що впливає на долю власних імен? На думку О. П. Журавльова, на долю власних імен майже не впливають ніякі інші фактори, крім змістовності звучання [3: 65]. Змістовність звучання, справді, є важливою для імен, свідченням цього є перехід чоловічих імен у жіночі і (дуже рідко) навпаки. Наприклад, ім'я **Інна** було первинно чоловічим, але його жіноче звукове оформлення (голосний [i], що стоїть на початку слова під наголосом, — маленький, ніжний, світлий, слабкий, тихий) перевело його у розряд жіночих. А ім'я **Микита** жіночим не стало, ненаголошений голосний [и] — великий, грубий, темний, сильний, гучний. Цей факт яскраво демонструє, наскільки важливо виявляється для імен змістовність звучання. Через неблагозвучність щезають імена Марфа, Федот, Фома. Імена Людмила, Лілія, Ірина, Юлія, Олександр, Андрій розповсюджені тому, що звучать гарно і відповідно: жіночі імена «жіночо», а чоловічі — «мужньо». Більшість жіночих імен мають сонорні звуки [л], [н], а також голосні [а], [і]: Алла, Аліна, Ганна, Олена, Світлана. Тобто естетика імені передбачає красу його звукової оболонки [10: 13].

Власні назви, зокрема власні імена, на відміну від загальних, не виражають поняття [8: 246]. В імен немає того прямого предметного значення, яке є у всіх інших слів. Вони називають, але нічого не означають [11: 11]. Однак немає непромовистих імен. Як вважає Ю. Тинянов, кожне ім'я є вже позначення, що грає всіма фарбами, на які тільки воно здатне [2: 61], тобто воно має кольорове забарвлення.

Спираючись на фонетичні значення та кольорові асоціації голосних звуків, що входять до складу імен, спробуємо охарактеризувати психофоносемантику сучасного чоловічого іменника. Зупинимося на популярних чоловічих іменах, які подаються у словнику-довіднику Л. Белея «Ім'я для дитини в українській родині». Фоносемантика та кольорові асоціації чоловічого іменника досліджувались за такою ж методикою, як і жіночого [7], зокрема за ознаками: гарний — поганий, ніжний — грубий, світлий — темний, сильний — слабкий, веселий — сумний, гучний — тихий, добрий — злий, швидкий — повільний, холодний — гарячий, великий — малий. Кольорова гама онімів визначалась на основі кольорових асоціацій голосних звуків імені. Перевага надавалась

фонетичним значенням та кольоровому забарвленню наголошених голосних, а також тих, які повторюються в імені. При визначенні фоносемантики імені враховувався й спільний фонетичний зміст всіх голосних оніма: якщо всі голосні імені мали ознаку велике, тепле, то воно вважалось дуже велике, дуже тепле, якщо ця ознака мав тільки наголошений голосний, то антропонім оцінювався як великий, теплий.

Фоносемантику, кольорові асоціації голосних звуків української мови виявили у ході психологічного експерименту, проведеного на основі експериментально-психометричного методу вивчення символічного значення голосних російської мови О. П. Журавльова [4]. У результаті трьох проведених експериментів нами було визначено чіткі кольорові асоціації українських голосних звуків: звук [а] респонденти охарактеризували як червоний, [о] — білий, [у] — жовтий, [и] — чорний, [і] — синій, [е] — зелений. Для більшості респондентів український звук [а] — гарний, великий, грубий, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [о] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, гарячий, повільний, веселий, гучний, добрий; звук [у] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [и] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, гарячий, повільний, сумний, гучний, злий; звук [і] — гарний, малий, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий; звук [е] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, повільний, сумний, гучний, злий.

Як бачимо, звуки, безперечно, володіють фонетичним значенням, сполучення звуків теж володіють ним. Психологічно важливе значення має також позиція звука у слові, наголошеність та повторення голосного, а також ряд чи піднесення голосного.

Фонетичне значення онімів з голосними переднього ряду [е], [і], [и] — Денис, Євген, Сергій, Федір — не збігається, крім ознак гарний, повільний. Але, якщо враховувати ознаки наголошеного [е] та спільне значення звуків [е], [і], то ім'я **Федір** — *дуже гарне, велике, грубе, темне, сильне, холодне, дуже повільне, сумне, гучне, зле*, ім'я **Євген** — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже темне, дуже сильне, дуже холодне, дуже повільне, дуже сумне, дуже гучне, дуже зле*; за кольоровими асоціаціями оніми зеленого забарвлення.

Імена з наголошеним [и] — чорного забарвлення, але широкий спектр кольорів представлено в імені Валентин — чорний, червоний, зелений, в онімах Данило, Костянтин — чорний, червоний, білий, в антропонімі Любомир — чорний, білий, жовтий.

Імена з наголошеним [е] — Артем, Валерій, Лев, Олег — за кольоровими асоціаціями, тобто за наголошеним голосним [е], зеленого кольору. За наголошеним голосним ці наймення гарні, великі, грубі, темні, сильні, холодні, повільні, сумні, гучні, злі, Однак оніми з наголошеним [е] та голосним [а] (типу **Артем**) *дуже гарні, дуже великі, дуже грубі, дуже сильні, дуже холодні, дуже гучні, темні, повільні, сумні, злі*; імена з голосним [о] та наголошеним [е] (типу **Олег**) *дуже гарні, дуже великі, дуже сильні, дуже повільні, дуже гучні, грубі, темні, холодні, сумні, злі*. Спільний фонетичний зміст для [а], [е], [і] — гарний, тому антропонім **Валерій** має всі значення наголошеного [е] і тільки одну ознаку вищого вияву — *дуже гарний*.

Імена з наголошеним [а] — Віталій, Геннадій, Іван, Михайло, Степан — гарні, великі, грубі, світлі, сильні, холодні, швидкі, веселі, гучні, добрі; червоного кольору. Оніми можуть мати широку гаму кольорів. Наприклад, Віталій, Іван — синє, червоне забарвлення, Степан — зелене, червоне, а Геннадій — зелене, червоне та синє і Михайло — чорне, червоне та біле. За наголошеним голосним та спільним фонетичним змістом голосних, які входять до імені, оніми: **Віталій, Іван** — *дуже гарні, грубі, дуже світлі, дуже веселі, дуже добрі, сильні, гучні, швидкі, великі, холодні, Степан* — *дуже гарний, дуже грубий, дуже сильний, дуже гучний, дуже повільний, дуже холодний, світлий, веселий, добрий, швидкий, Геннадій* — *дуже гарний, світлий, сильний, веселий, гучний, добрий, швидкий, великий, холодний, а Михайло* — *дуже гарний, дуже сильний, дуже гучний, дуже великий, грубий, світлий, веселий, добрий, швидкий, холодний*. До цієї групи належить й ім'я **Олександр**. З боку психофоносемантики спільним значенням для звуків [о], [е], [а] є значення гарний, великий, гучний, сильний, а розрізняються між собою голосні ознаками «холодний — гарячий», «швидкий — повільний». Отже, **Олександр** — ім'я *дуже гарне, дуже велике, дуже сильне, дуже гучне, грубе, світле, веселе, добре, повільне, холодне, швидке*; червоного, білого або зеленого кольору.

Антропоніми Денис з наголошеним [и] і голосним [е], Сергій з наголошеним [і] та голосним [е] — гарні, теплі, повільні. На відміну від великих, гучних, сильних звуків [е], [и], звук [і] — малий, ніжний, слабкий, добрий, тому такі характеристики притаманні оніму Сергій. Натомість звуки [і], [и] відрізняються від звука [е] ознакою «гарячий — холодний», отже, ім'я **Денис** є *гарячим*, а також за спільним значенням [е] та наголошеного [и] — *дуже гарним, дуже грубим, дуже темним, дуже сильним, дуже сумним, дуже гучним, дуже злим, дуже повільним, дуже великим*, ім'я **Сергій**, за наголошеним [і] та спільними значеннями [і], [е] — *дуже гарне, ніжне, світле, слабке, веселе, тихе, добре, повільне, мале, гаряче*. Щодо кольорових асоціацій, то оніми Денис, Сергій можуть мати розмаїтий спектр кольорів. Наприклад, ім'я Денис — чорний і зелений колір, а онім Сергій — синій і зелений.

До групи антропонімів з голосними заднього ряду входять імена Артур, Богдан, Павло, Роман, Руслан, Ярослав. Фонетичне значення онімів з голосними заднього ряду [о], [а] збігається, крім ознак «ніжний — грубий», «холодний — гарячий», «швидкий — повільний». За наголошеним голосним [а] та спільними значеннями [а], [о] імена **Богдан, Роман, Ярослав** — *дуже гарні, дуже великі, грубі, дуже світлі, дуже сильні, холодні, швидкі, дуже веселі, дуже гучні, дуже добрі*; червоного кольору. А ім'я **Павло** за наголошеним голосним [о], який асоціюється з білим кольором, відрізняється від попередніх імен ознаками — «ніжний — грубий», «швидкий — повільний», «гарячий — холодний». Отже, онім **Павло** — *дуже гарний, дуже великий, дуже світлий, ніжний, дуже сильний, гарячий, повільний, дуже веселий, дуже гучний, дуже добрий*. До цієї групи входять й імена Артур, Руслан. Фонетичне значення оніма Руслан, що має червоне забарвлення, відрізняється від попередніх онімів тільки ступенем вияву двох ознак: він є дуже холодним, дуже швидким, а попередні імена просто холодні і швидкі. Фонетичний зміст імені Артур — жовтого кольору (за наголошеним [у]) — тільки ознакою «ніжний — грубий» відрізняється від психофоносемантики імені Руслан. Тому **Артур і Руслан** — *дуже гарні, дуже світлі, дуже сильні, дуже веселі, дуже гучні, дуже добрі, дуже швидкі, дуже великі, дуже холодні*, але Артур — ім'я ніжне, а Руслан — грубе.

Імена з наголошеним [і] — Андрій, Віктор, Леонід, Олексій, Сергій — гарні, малі, ніжні, світлі, слабкі, гарячі, повільні, веселі, тихі, добрі. Спільне значення для звуків [і], [а] — гарний, світлий, веселий, добрий, тому фонетичний зміст онімів з даними звуками уточнюється, а деякі ознаки набувають вищого ступеня вияву; зокрема ім'я **Андрій** — *дуже гарне, дуже світле, дуже добре, дуже веселе, мале, ніжне, слабке, гаряче, повільне, тихе*. Спільне значення для звуків [і], [о] — гарний, ніжний, світлий, гарячий, повільний, веселий, добрий. Отже, оніми **Віктор, Ігор** — *дуже гарні, дуже ніжні, дуже світлі, дуже гарячі, дуже повільні, дуже веселі, дуже добрі, малі, слабкі, тихі*. Імена **Леонід, Олексій** за спільним фонетичним змістом [е], [о], [і] та наголошеним [і] вважаються *дуже гарними, дуже повільними, малими, ніжними, світлими, слабкими, гарячими, веселими, тихими, добрими*. За кольоровими асоціаціями імена з наголошеним [і] синього кольору, але, безумовно, за наявністю голосних оніми можуть мати широку гаму кольорів, зокрема Андрій — синій, червоний; Віктор, Ігор — синій, білий; Сергій — синій, зелений, а Леонід, Олексій — синій, білий, зелений.

Імена з наголошеним [и] — Борис, Вадим, Валентин, Володимир, Василь, Данило, Костянтин, Любомир, Максим, Микита — гарні, великі, грубі, темні, сильні, гарячі, повільні, сумні, гучні, злі. Спільними ознаками для звуків [а], [о], [и] є гарний, великий, сильний, гучний; отже, імена **Данило, Костянтин** є *дуже гарними, дуже великими, дуже сильними, дуже гучними, грубими, темними, гарячими, повільними, сумними, злими*. Оніми **Володимир, Борис** за наголошеним [и] та спільним фонетичним значенням голосних імені *дуже гарячі, дуже повільні, дуже гарні, дуже гучні, дуже великі, дуже сильні, грубі, темні, сумні, злі*; оніми **Вадим, Василь, Максим, Микита** — *дуже гарні, дуже великі, дуже грубі, дуже сильні, дуже гучні, темні, гарячі, повільні, сумні, злі*. За наголошеним [и] та спільним фонетичним змістом [а], [е], [и] ім'я **Валентин** є *дуже гарним, дуже великим, дуже грубим, дуже сильним, дуже гучним, темним, гарячим, повільним, сумним, злим*; за наголошеним голосним та спільними ознаками [о], [у], [и] антропонім **Любомир** — *дуже гарний, дуже сильний, дуже гучний, дуже великий, грубий, темний, сумний, злий, повільний, гарячий*.

У групі імен з повторюваним [а] (один з них наголошений) — Владислав, В'ячеслав, Станіслав — теж цікаво представлена як психофоносемантика, так і кольорова гама. Імена з домінуючим червоним забарвленням мають ще й зелений (**В'ячеслав**), синій (**Станіслав**), чорний (**Владислав**) колір. Щодо психофоносемантики, то ці імена *дуже гарні, швидкі: Станіслав — грубе, дуже світле, сильне, дуже веселе, гучне, дуже добре, велике, холодне; В'ячеслав, Владислав — дуже грубі, дуже сильні, веселі, дуже гучні, добрі, дуже великі, але Владислав — холодне, світле ім'я, а В'ячеслав — дуже холодне, темне.*

Імена з наголошеним [о] — Георгій, Григорій, Дмитро, Орест, Павло — великі, гарні, сильні, світлі, ніжні, гарячі, повільні, гучні, веселі, добрі; білого кольору. Оними **Орест, Петро** за спільними ознаками [о], [е] та наголошеним [о] є *дуже гарними, дуже сильними, дуже гучними, дуже великими, ніжними, світлими, веселими, добрими, гарячими*; антропонім **Дмитро** за спільними ознаками [и], [о] та наголошеним [о] є *дуже гарним, дуже сильним, дуже гучним, дуже повільним, дуже великим, дуже холодним, ніжним, світлим, веселим, добрим*. Ім'я **Анатолій**, що асоціюється з червоним, білим, синім кольорами, *дуже гарне, дуже світле, дуже веселе, дуже добре, грубе, сильне, гучне, швидке, велике, холодне*; онім **Микола**, що асоціюється з червоним, чорним, білим кольорами, є *дуже гарним, дуже сильним, дуже гучним, дуже великим, грубим, темним, сумним, злим, повільним, гарячим*.

Жовтого кольору імена Юрій, Артур за наголошеним голосним [у] є гарними, великими, ніжними, світлими, сильними, холодними, швидкими, веселими, гучними, добрими. Крім цього, онім **Юрій** за спільним значенням [у], [і] можна вважати *дуже гарним, дуже ніжним, дуже світлим, дуже добрим, сильним, веселим, гучним, швидким, великим, холодним*. Голосні антропоніма Артур, як зазначалось вище, крім значення «грубий — ніжний», збігаються за всіма ознаками і набувають вищого ступеня вияву.

Єдине спільне значення для всіх українських голосних — гарний. Тому, не сумніваючись, можна вважати, що всі чоловічі імена є не просто гарними, а дуже гарними. Дуже ніжними є оніми Віктор, Ігор, Юрій; дуже світлими і дуже добрими — Анатолій, Андрій, Артур, Богдан, Віктор, Іван, Ігор, Назар, Павло, Роман,

Руслан, Станіслав, Юрій, Ярослав; дуже гарячими — Борис, Віктор, Володимир, Ігор; дуже веселими — Анатолій, Андрій, Артур, Богдан, Борис, Віктор, Іван, Ігор, Назар, Павло, Роман, Руслан, Станіслав, Ярослав; дуже швидкими — Артур, Назар, Руслан; дуже сильними, дуже гучними і дуже великими — Артем, Артур, Богдан, Вадим, Валентин, Василь, Володимир, Владислав, В'ячеслав, Данило, Денис, Дмитро, Євген, Костянтин, Любомир, Максим, Микита, Микола, Михайло, Назар, Олег, Олександр, Орест, Павло, Петро, Роман, Руслан, Степан, Ярослав. Вищий ступінь вияву фонетичного змісту притаманний онімам Назар, Євген, оскільки всі ознаки наділені словом *дуже*, цим же словом позначені всі ознаки, крім однієї «ніжний — грубий», в антропонімах Артур, Руслан, і тільки одне значення вищого ступеня вияву — дуже гарний — наявне в найменнях Валерій, Григорій, Геннадій. Щодо кольорових асоціацій, то більшість досліджуваних чоловічих онімів забарвлено основними кольорами українського спектру — червоним і чорним.

Література

1. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині: Словник-довідник. — Ужгород, 1993.
2. Галич В. М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма (на матеріалі творчості Олеся Гончара) // Мовознавство. — 2001. — № 4.
3. Журавлєв А. П. Звук и смысл. — М., 1991.
4. Журавлєв А. П. Фонетическое значение. — Л., 1974.
5. Коваль А. П. Життя і пригоди імен. — К., 1988.
6. Лосев А. Ф. Философия имени. — М., 1990.
7. Микитин-Дружинець М. Л. Психофоносемантика жіночого іменника // Записки з ономастики. — Вип. 11. — Одеса, 2008.
8. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
9. Никонов В. А. Личное имя — социальный знак // Глазами этнографов: Сб. науч. ст. — М., 1982.
10. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В. М. Русанівського. — К., 1986.
11. Успенский Л. В. Слово о словах. Ты и твоё имя. — Л., 1962.

ДИНАМІКА ЧОЛОВІЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН М. КІРОВОГРАДА У ХХ СТОЛІТТІ (НАЙУЖИВАНІШІ ІМЕНА)

Останнім часом в українській ономастиці активізувались дослідження регіональних антропонімних систем, у зв'язку з чим особливого значення набули проблеми динаміки місцевого іменника різних регіонів, зокрема м. Кіровограда.

Дослідження антропонімної системи міста було проведено на матеріалі церковних метричних книг та алфавітних книг про народження Кіровоградського обласного управління юстиції. Об'єктом нашої уваги були імена осіб чоловічої статі, які народилися у 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980, 1990 та 2000-му роках. Таким чином, для аналізу нами було використано записи власних особових імен 11 хронологічних зрізів. Також деякі обмеження стосуються власне характеру досліджуваного матеріалу. У статті розглядатимуться лише найуживаніші чоловічі імена (так званий частотний десяток). Отже, мета аналізу полягає в тому, щоб на матеріалі найуживаніших імен простежити зміни чоловічого іменника в якісному та кількісному планах і зробити певні висновки про загальні тенденції розвитку цієї групи антропонімів у ХХ столітті на території м. Кіровограда.

Протягом ХХ століття найбільшою популярністю у мешканців м. Кіровограда користувалися 33 чоловічих імені: **Анатолій, Андрій, Артем, Борис, Валентин, Валерій, Василь, Віктор, Віталій, Владислав, Володимир, Геннадій, Георгій, Григорій, Денис, Дмитро, Євгеній / Євген, Іван, Ігор, Ілля, Леонід, Максим, Микола, Михайло, Олег, Олександр, Олексій, Павло, Петро, Роман, Сергій, Федір, Юрій**. Визначений кількісний та якісний спектр найуживаніших чоловічих імен кіровоградців протягом століття більшою чи меншою мірою відрізняється від аналогічних показників інших регіонів. Для порівняння наведемо результати аналізу антропонімного матеріалу кількох обласних центрів України. При дослідженні чоловічого

іменника м. Донецька зафіксовано, що протягом століття (1890—1989 рр.) група найуживаніших імен налічувала 29 онімів [2: 7]. Порівняльний аналіз найбільш привабливих імен для мешканців м. Кіровограда і м. Донецька виявив цікавий факт: усі 29 найчастотніших онімів м. Донецька водночас зафіксовані й як імена-лідери у м. Кіровограді. Разом із тим, кіровоградці розширили коло більш модних імен, внаслідок чого їх склад поповнився ще 4-ма іменами: **Віталій, Владислав, Ілля, Роман**. При цьому варто зауважити, що імена **Владислав** та **Ілля** увійшли до групи найуживаніших м. Кіровограда порівняно нещодавно (у 2000 р.). Значно менша кількість найуживаніших чоловічих імен представлена у матеріалах м. Луцька, де протягом 1900—1995 рр. у першому десятку функціонувало 24 імені [4: 5]. При цьому досить великі розбіжності в кількісних показниках супроводжується якісними особливостями. Так, у м. Луцьку протягом ХХ століття значного поширення набули імена **Богдан** та **Костянтин**, які не здобули прихильності кіровоградців. Натомість у першому десятку м. Луцька не зафіксовані такі імена, як **Артем, Валентин, Владислав, Геннадій, Григорій, Денис, Євгеній / Євген, Ілля, Леонід, Павло, Федір**. Решта імен (22 оніми) засвідчують схожість у вподобаннях кіровоградців та лучан. У дослідженнях м. Тернополя зафіксовано 22 найуживаніших чоловічих імені [3: 97—98], що на 11 онімів менше, ніж у м. Кіровограді. Більшою мірою відрізняється і склад найпопулярніших імен. Так, у м. Тернополі такі антропоніми, як **Богдан, Назарій / Назар, Руслан, Тарас** набули статусу імен-лідерів. Водночас у тернополян не викликали зацікавленості такі поширені у м. Кіровограді імена, як **Артем, Борис, Валентин, Геннадій, Георгій, Григорій, Денис, Євгеній/Євген, Іван, Ілля, Леонід, Михайло, Олексій, Павло, Федір**. Щодо решти 18 чоловічих імен, то смаки мешканців Кіровограда та Тернополя збігаються. Узагальнено результати нашого порівняльного аналізу відображені в таблиці:

Порівняльний аналіз найуживаніших імен обласних центрів України

Чоловічі імена	Кіровоград	Донецьк	Тернопіль	Луцьк
Анатолій	+	+	+	+
Андрій	+	+	+	+

Артем	+	+	—	—
Богдан	—	—	+	+
Борис	+	+	—	+
Валентин	+	+	—	—
Валерій	+	+	+	+
Василь	+	+	+	+
Віктор	+	+	+	+
Віталій	+	—	+	+
Владислав	+	—	+	—
Володимир	+	+	+	+
Геннадій	+	+	—	—
Георгій	+	+	—	+
Григорій	+	+	—	—
Денис	+	+	—	—
Дмитро	+	+	+	+
Євгеній / Євген	+	+	—	—
Іван	+	+	—	+
Ігор	+	+	+	+
Ілля	+	—	—	—
Костянтин	—	—	+	+
Леонід	+	+	—	—
Максим	+	+	+	+
Микола	+	+	+	+
Михайло	+	+	—	+
Назарій/Назар	—	—	+	—
Олег	+	+	+	+
Олександр	+	+	+	+
Олексій	+	+	—	+
Павло	+	+	—	—
Петро	+	+	+	+
Роман	+	—	+	+
Руслан	—	—	+	—
Сергій	+	+	+	+
Тарас	—	—	+	—
Федір	+	+	—	—
Юрій	+	+	+	+

Однією із важливих складових кількісного аналізу будь-якого іменника є визначення питомої ваги частотного десятка відносно усієї кількості зафіксованих особових імен. У цьому плані група найуживаніших імен значно вирізняється з-поміж інших груп за частотністю вживання. Її особливість полягає в тому, що імена першого десятка, як правило, обслуговують понад 50% усіх носіїв. Це простежується на прикладі чоловічого іменника м. Кіровограда. У найбільш загальному вигляді ця тенденція представлена таким чином: на початку століття відмічається поступове зростання кількості носіїв імен першого десятка, яке триває до 60-х рр. ХХ століття, а потім спостерігається поступове спадання, причому кількість носіїв імен-лідерів на початку й наприкінці століття майже збігається (у 1900 р. — 52,4% носіїв, у 2000 р. — 51% носіїв). Проілюструємо вищезазначене фактичним матеріалом. У 1900 р. 52,4% новонароджених хлопчиків стали носіями імен першого десятка, але вже у 1910 р. цей показник збільшився до 65,2%. Окремо слід звернути увагу на 1920 р., який кількісно вирізняється з-поміж інших хронологічних зрізів. Нами встановлено, що тільки 46,7% немовлят чоловічої статі стали носіями найчастотніших імен цього хронологічного зрізу. Цей факт можна пояснити, на нашу думку, загальнорадянською тенденцією до ім'ятворення у 20-х рр. ХХ століття, внаслідок якої збільшувалася кількість нових імен, а традиційний репертуар відійшов на другий план. Проте вже у 1930 р. спостерігається різке зростання кількості іменовживань до 67,4%, яке незначно скоротилося до 66,0% носіїв у 1940 р., збільшилося до 73,7% носіїв у 1950 р., 79,8% носіїв — у 1960 р. Саме у 1960 р. відзначається найбільша кількість носіїв найуживаніших імен — майже 80% усіх новонароджених хлопчиків. З цього часу спостерігається поступовий спад їх вживання: у 1970 р. — до 72,4% носіїв, у 1980 р. — 65,3% носіїв, у 1990 р. — до 58,3%, у 2000 р. — до 51,0%. Звернімо увагу на те, що зміцнення позицій імен-лідерів відбувалося протягом сімдесяти років, зате скорочення кількості носіїв до майже вихідної позиції зайняло лише сорок років.

Зміни іменника заходять свій вияв також у межах частотних десятків різних хронологічних зрізів. Відомо, що не всі імена-лідери змогли втримати свої рейтингові позиції протягом століття: популярність одних особових імен поступово зростала, а інших,

навпаки, зменшувалась, що призводило до їх усунення із частотної десятки й водночас до появи нових онімів. Це узагальнення відображене в матеріалах таблиці:

**Найуживаніші чоловічі імена м. Кіровограда у ХХ столітті
(із зазначенням рейтингового номера)**

Імена	Хронологічні зрізи (роки)										
	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Анатолій	—	—	10	1	1	4	10	—	—	—	—
Андрій	—	—	—	—	—	—	—	6	3	5	5
Артем	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Борис	—	—	—	7	6	—	—	—	—	—	—
Валентин	—	—	—	9	—	9	—	—	—	—	—
Валерій	—	—	—	—	7	7	8	—	—	—	—
Василь	5	4	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Віктор	—	—	—	3	3	3	6	9	—	—	—
Віталій	—	—	—	—	—	—	—	8	5	10	—
Владислав	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Володимир	—	—	4	2	2	2	3	5	7	—	—
Геннадій	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—
Георгій	—	—	9	8	8	—	—	—	—	—	—
Григорій	7	6	8	—	—	—	—	—	—	—	—
Денис	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	7
Дмитро	9	—	—	—	—	—	—	—	4	2	3
Євгеній / Євген	—	—	—	—	—	—	—	—	8	4	6
Іван	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Ігор	—	—	—	—	—	—	5	4	6	6	—
Ілля	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Леонід	—	—	—	6	10	10	—	—	—	—	—
Максим	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	4
Микола	3	3	1	5	5	5	7	—	—	—	—
Михайло	2	5	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Олег	—	—	—	—	—	—	9	3	10	—	—
Олександр	4	2	3	4	4	1	2	2	1	1	2
Олексій	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Павло	8	8	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Петро	6	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Роман	—	—	—	—	—	—	—	—	9	9	—
Сергій	—	—	—	—	—	8	1	1	2	3	10
Федір	10	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Юрій	—	—	—	10	9	6	4	7	—	—	—

З метою аналізу поділимо усі імена на три групи:

- стійкі імена — імена, що зустрічаються в усіх аналізованих зрізах;
- разові імена — імена, зафіксовані лише в одному із аналізованих зрізів;
- переривчасті імена — зустрічаються у кількох різних зрізах [1: 122].

Узагальнено результати наших спостережень можна представити таким чином:

- стійкі імена — **Олександр**;
- разові імена — **Артем, Владислав, Геннадій, Ілля, Олексій**;
- переривчасті імена — **Володимир, Микола (7)¹, Сергій (6), Анатолій, Віктор, Юрій (5), Андрій, Дмитро, Ігор (4), Валерій, Василь, Віталій, Георгій, Григорій, Євгеній/Євген, Іван, Леонід, Михайло, Олег, Павло (3), Борис, Валентин, Денис, Максим, Петро, Роман, Федір (2).**

У результаті дослідження 33 найуживаніших чоловічих імен м. Кіровограда було встановлено, що тільки одне з них можна визначити як стійке — **Олександр**. Це ім'я протягом століття вважалося кіровоградцями популярним і жодного разу не опустилося нижче 4-ої рейтингової позиції. Тричі ім'я **Олександр** посідало І-е місце серед найуживаніших чоловічих імен (1950, 1980, 1990 рр.), чотири рази воно було другим у рейтингу (1910, 1960, 1970, 2000 рр.), один раз — третім (1920 р.) і тричі — четвертим (1900, 1930, 1940 рр.). На відміну від нього, такі чоловічі імена, як **Артем, Владислав, Геннадій, Ілля, Олексій** увійшли до складу найуживаніших чоловічих імен м. Кіровограда лише один раз. Проте кожне із них по-різному було оцінене кіровоградцями. Так, ім'я **Артем** зафіксоване в частотній десятці 2000 р. на 8-й позиції, тоді як ім'я **Владислав**, яке було вперше відзначене як популярне цього ж року, посіло одразу 1-ше місце в рейтингу. Решта разових імен не вирізняються високими позиціями у частотних десятках: **Геннадій** —

¹ У дужках подано кількість хронологічних зрізів, у яких зафіксовано вживання зазначених імен.

10-те місце (1970 р.), **Ілля** — 9-те місце (2000 р.), **Олексій** — 10-те місце (1910 р.). Найбільш чисельною є група переривчастих імен. До них ми зараховуємо ті чоловічі імена, які були зафіксовані у кількох хронологічних зрізах. До складу найуживаніших протягом 7 десятиліть належали імена **Володимир** та **Микола**. На відміну від них ім'я **Сергій** набуло популярності лише в другій половині ХХ століття (1950—2000 рр.) і утримувало високий рейтинг протягом 6-ти хронологічних зрізів. Три чоловічих імені зберігали панівні позиції впродовж п'ятдесяти років: **Анатолій**, **Віктор**, **Юрій**. Такі імена, як **Андрій**, **Дмитро** та **Ігор** були більш модними в кіровоградців чотири десятиліття. Протягом трьох десятиліть батьки новонароджених віддавали перевагу іменам **Валерій**, **Василь**, **Віталій**, **Георгій**, **Григорій**, **Євгеній/Євген**, **Іван**, **Леонід**, **Михайло**, **Олег**, **Павло**. Лише двічі до складу найуживаніших потрапили імена **Борис**, **Валентин**, **Денис**, **Максим**, **Петро**, **Роман**, **Федір**. Кожне із аналізованих найуживаніших імен здобувало найбільшу популярність у різний час — на початку, у середині чи наприкінці століття, по-різному відбувався і їх рух у межах цілого століття: одні імена протрималися лише два десятиліття, інші — сім десятиліть поспіль. Проте загалом кожне ім'я пройшло стадії т.зв. «піднесення» та «згасання» популярності. І лише в окремих випадках спостерігається повернення призабутих імен. У розвитку антропонімної системи м. Кіровограда такі випадки зафіксовані на прикладі імені **Дмитро**. Вперше як одне із найуживаніших (9-те місце) воно було зафіксоване на початку ХХ століття (1900 р.). Починаючи з 1910 р. його популярність згасла і протягом сімдесяти років воно залишалося серед призабутих. Ситуація щодо цього імені докорінно змінилася у 1980 р.: воно не тільки повернулося до кола найуживаніших, але й посіло високі рейтингові позиції протягом наступних трьох десятиліть (4-те місце у 1980 р., 2-ге місце — 1990 р., 3-те місце — 2000 р.).

Динаміка преривчастих чоловічих імен протягом ХХ століття викликає особливе зацікавлення.

У 1900 р. десятка імен-лідерів м. Кіровограда була представлена такими онімами: **Іван**, **Михайло**, **Микола**, **Олександр**, **Василь**, **Петро**, **Григорій**, **Павло**, **Дмитро**, **Федір**. Такий склад найуживаніших імен початку ХХ століття на 90% було збережено у 1910 р., лише

замість імені **Дмитро** у першому десятку з'явилося ім'я **Олексій**. Незначні зміни відбулися і в межах рейтингових позицій. Такі оніми, як **Іван**, **Микола** та **Павло**, залишилися серед найпопулярніших імен на попередньо зайнятих місцях (1-ше, 3-тє, 8-ме місця відповідно). Окремі імена з переліку здобули більшу прихильність кіровоградців: **Олександр** (1900 р. — 4-тє місце, 1910 р. — 2-ге місце) та **Федір** (1900 р. — 10-тє місце, 1910 р. — 7-ме місце). Інші, навпаки, не змогли втримати колишні позиції у рейтингу популярності: **Василь**, **Григорій**, **Михайло**, **Петро**.

Відчутні зміни в групі найуживаніших імен відбулися у 1920 р. До складу першого десятка увійшли «нові» чоловічі імена, які вперше фіксуються як найпопулярніші для кіровоградців: **Володимир**, **Георгій**, **Анатолій**. У зв'язку з цим були витіснені такі оніми, як **Олексій**, **Федір**, **Петро**. На відміну від них, інші імена втримали свій рівень популярності й залишилися в частотному десятку 1920 р.: **Василь**, **Григорій**, **Іван**, **Михайло**, **Микола**, **Олександр**, **Павло**. Найбільшою прихильністю серед батьків новонароджених цього періоду користувалося ім'я **Микола**. Імена **Іван**, **Василь**, **Григорій**, **Михайло**, **Павло** востаннє входять до складу найуживаніших імен ХХ століття.

У 1930 р. склад найуживаніших імен м. Кіровограда представлений такими чоловічими іменами: **Анатолій**, **Борис**, **Валентин**, **Віктор**, **Володимир**, **Георгій**, **Леонід**, **Микола**, **Олександр**, **Юрій**. У результаті порівняння із попереднім періодом нами встановлено, що склад частотного десятка 1930р. оновився на 50%. Із попереднього періоду продовжують залишатися такі імена: **Анатолій**, **Володимир**, **Георгій**, **Микола**, **Олександр**. Разом із тим, до кола найуживаніших саме у 1930 р. потрапили оніми **Борис**, **Валентин**, **Віктор**, **Леонід**, **Юрій**. Особливо відчутними стали зміни у межах рейтингових позицій. Так, на перше місце виходить ім'я **Анатолій**, яке у попередньому періоді посідало останнє місце. На відміну від інших «нових» імен цього часового відрізка, ім'я **Віктор** одразу ж посідає одне із найвищих рейтингових місць — 3-я позиція.

У 1940 р. та 1950 р. значних змін не спостерігається. На 80% їх склад збігається: **Анатолій**, **Валерій**, **Віктор**, **Володимир**, **Леонід**, **Микола**, **Олександр**, **Юрій**. Такі чоловічі імена, як **Борис** та **Георгій** (зустрічаються востаннє у 1940 р. серед найуживаніших імен) у 1950 р. були витіснені іменами **Валентин** та **Сергій**.

Частотний десяток 1960 р. та 1970 р. демонструє значно більше новацій серед імен, порівняно із попереднім періодом. До «нових» серед найуживаніших цього періоду варто віднести чоловічі імена **Андрій, Віталій, Ігор, Олег та Геннадій**. Саме в цей період втратили популярність імена **Анатолій, Валерій, Віктор, Микола, Юрій**.

До складу найчастотнішого десятка 1980 р. увійшли чоловічі імена **Євгеній/Євген, Дмитро, Роман**, а склад 1990 р. поповнився іменами **Денис та Максим**. Серед імен-лідерів виявляються такі спільні для цих часових відрізків оніми, як **Андрій, Віталій, Дмитро, Євгеній/Євген, Ігор, Олександр, Роман, Сергій**.

Порівнюючи склад найуживаніших чоловічих імен м. Кіровограда початку ХХ століття та першого року ХХІ століття, можемо констатувати, що він змінився на 80%. Лише два імені зафіксовані як найпопулярніші серед кіровоградців і у 1900 р., і у 2000 р. — **Олександр та Дмитро**. Саме у 2000 р. вперше протягом століття стають найуживанішими такі чоловічі імена, як **Артем, Владислав, Ілля**. Вдруге завоювали симпатії батьків новонароджених кіровоградців імена **Денис та Максим**. Окремі чоловічі імена, які закріпилися як найуживаніші ще в середині ХХ століття, тільки підтвердили свій статус популярних у 2000 р. Це імена **Андрій та Сергій**.

Література

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика. — М., 1983.
2. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-ті роки: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
3. Свистун Н. О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя ХІХ—ХХ ст.: Рукопис на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. — Тернопіль, 2006.
4. Скорук І. Д. Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 1999.

ПРИЗВИСЬКА ОДЕЩИНИ

Оскільки прізвиська не є офіційною категорією, то кожного разу при їх дослідженні виявляється різноманітність цього класу антропонімів, поява все нових шляхів їх утворення, здатність вказувати не тільки на негативні, а й позитивні риси носія, розширення та зміна змісту одного й того ж прізвиська і таке інше. Зважаючи на те, що функціональною особливістю прізвиська є здатність диференціювати носія, а це багато в чому залежить від конкретної антропонімичної ситуації в певному соціальному колі, дослідження специфічності цієї категорії у різних регіонах дає дуже цікаві результати. Вивчення прізвиськ в мовленні — одне із найбільш актуальних питань, важливих для виявлення процесів динаміки антропонімів.

Діалектна мова завжди була першоосновою для вивчення фактичного стану, у якому перебувають різноманітні компоненти, що належать до всіх рівнів літературної мови. У даній статті ми намагатимемось розглянути мотиваційну базу неофіційної системи іменувань Півдня України.

Неофіційні назви притаманні майже кожному мешканцю сучасного села. Ці оніми дедалі активніше стають об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних ономастів. Проблемам значення та функцій неофіційної системи іменування присвячені праці М. Худаша, П. Чучки, М. Лесюка, Б. Близнюк, Н. Ананьєвої, П. Поротникова, З. Нікуліної, М. Карпенко, М. Ушакова, Г. Бучко та Д. Бучка та ін. Над створенням словника російських прізвиськ працюють Х. Вальтер та В. Мокієнко [4]. Але на даний час дуже важливим є питання про чітке визначення компонентів, які утворюють неофіційну систему іменування, та чітку дефініцію цих компонентів. Адже тривалий час неофіційна система іменувань була представлена поняттями «прізвисько», «прізвищева назва» чи «вулична назва». Проаналізувавши матеріал, зібраний у бойківських селах,

Г. Є. Бучко та Д. Г. Бучко виділяють п'ять видів неофіційних антропонімів [3: 5].

Об'єктом нашого дослідження стало з'ясування мотивації та визначення тематичних груп індивідуальних прізвиськ мешканців сіл Миколаївки, Удобне та Випасне Білгород-Дністровського району Одеської області. Актуальність його полягає в тому, що українські неофіційні іменування Одещини ще не були в полі зору ономастів.

Вивчення прізвиськ пов'язане з проблемами, розв'язання яких часто буває непростим. Усний характер функціонування прізвиськ зумовлює проблему збирання матеріалу, крім того ускладнюється ще й тим, що вимагає від дослідника обов'язкового врахування ряду етичних моментів, пов'язаних із специфікою такого роду найменувань [17: 81]. Адже присутність «сторонніх» накладає обмеження на використання у бесіді прізвиськ, а неможливість з'ясування мотивації таких назв пояснюється виникненням та існуванням їх серед більш чи менш вузьких груп — село, дім, сім'я, коло осіб, що пов'язані дружбою, професійними інтересами.

У статті «Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого района Свердловской области» П. П. Поротников поділяє прізвиська за їх власне антропонімічним значенням на 3 групи: сімейно-родові, особисто-індивідуальні та колективно-територіальні [12: 150], дещо конкретизуючи класифікацію В. І. Тагунової (особисті, сімейні та прізвиська, які стосуються мешканців деяких населених пунктів у цілому) [15: 49].

Цікавим є поділ прізвиськ за походженням Г. А. Архипова:

- 1) найменування, що даються батьками чи рідними, які виконують роль другого (неофіційного) імені;
- 2) прізвиська, що даються чужими і закріплюються людьми як неофіційні імена;
- 3) тимчасові прізвиська;
- 4) прізвиська-табу (частіше серед молоді) [1: 159].

Отже, іменованій може мати не одне, а кілька прізвиськ (правильніше — неофіційних іменувань). Співіснування прізвиськ, що відрізняються одне від одного семантично чи структурно, дає можливість при необхідності з особливою точністю охарактеризувати носія, висловити власні емоції. Однак конкретна екстралінгвістична

ситуація зумовлює вибір того чи іншого найменування, того чи іншого його варіанта — переважно для іменування з ряду прізвиськ вибирається те, що більше відповідає ситуації спілкування, меті та завданням комунікації [9: 61]. Норми і частотність вживання прізвиськ як самостійних іменувань багато в чому залежить від того, як відносяться до них їх носії (сприймаються ними як образливі чи жартівливі). Власне індивідуальні оніми переважно сприймаються як образливі, бо вони більш за все володіють експресією, чітко мотивовані та часто вказують на негативні риси носія.

Більшість праць з даної тематики присвячена аналізу власне індивідуальних прізвиськ. О. В. Суперанська вважає їх найцікавішим розділом неофіційної сфери іменування, адже саме в них відбита жива народна традиція іменування, яка збереглася з найдавніших часів [14: 101].

Зібрані нами індивідуальні прізвиська на основі пояснень інформантів розподіляємо між наступними семантичними групами:

1. Найчисельнішу групу складають прізвиська, що характеризують зовнішній вигляд носія:

а) зовнішній вигляд в цілому: **Баран, Пушкін** — кучеряві; **Замазаний** — постійно ходить брудний; **Їжак** — не голиться; **Квіточка** (чоловіче), **Симпатичний, Гарний** — вродливі; **Колобок, Кабан, Бичок, Кабачок, Шома, Батон, Борсук, Буйвол** — товсті; **Дринда, Ніпель, Сірник** (жіноче), **Спічка, Шланг** — худі; **Горіца, Гном** (антитеза), **Горила, Довгий, Дракон, Жирафа, Ковбаса, Страус, Уж** — високі, **Горобець, Жук, Курга, Малий, Мілкий, Тарапунька, Перчик, Окурок, Черепок, Шуруп** — маленькі, невисокі; **Кір'ян Інютін** — зовнішньо нагадує актора, який грав роль Кир'яна у фільмі «Вічний поклик»; **Патлатий** — нерозчісаний; **Урсул** — здоровий (з молд. урс — «ведмідь»);

б) за деталями одягу і аксесуарами: **Бетмен** — носить чорний довгий плащ; **Дзьобик** — тривалий час носив кепку з довгим дашком; **Золото** (жіноче) — носить багато золотих прикрас; **Летючий Кажан** — завжди одягає речі чорного кольору; **Окуліст, Фріц** — носять окуляри; **Пудель** — одягає велику теплу шубу; **Чапаєв** — носив шапку, як у Чапаєва; **Червона Шапочка** — в дитинстві носила шапочку червоного кольору;

в) особливості ходи: **Заєць, Шумахер** — дуже швидко ходять; **Делінди́ха** — важка, повільна хода; **Качка** — ходить, перевалуючись з ноги на ногу; **Поважний Чоловік** — ходить повільно, поважно;

г) особливості окремих частин тіла:

- пігментація: **Буряк, Помідор, Кавун** — із червоним обличчям; **Циган, Молдован** — смагляві; **Білий, Гава, Рижа, Рижий, Рижик, Рудик, Циган** — за кольором волосся); **Красний** — червона шия;
- форма і величина: **Борода** — має довгу бороду; **Боцман** — широкі плечі; **Головатий** — велика голова; **Вареник, Капловухий** — великі вуха; **Носатий, Носик, Довгоносик, Шнобель** — великий ніс; **Лабас** — чоловік з плоским, широким носом (пор.: у Б. Грінченка *лабас* — «з великим лобом» [13: Т. 2; 373], а у тлумачному словнику *лабаз* — «комора» [10: Т. 2; 436]); **Леся Українка** — має довгу косу; **Зубилко** — голова схожа на зубило; **Макарона** (чоловіче) — має тонкі довгі вуса; **Совка** — великі очі; **Товстолобик** — широкий лоб;
- вади зовнішності: **Горбата баба Маня** — горбата жінка; **Гулий** — «чоловік без гулого (великого) пальця на руці» (гулий — безрогий (про волів, корів) [13: Т. 1; 338]); **Косорилко** — чоловік, що не бачить на одне око, тому кривить рота; **Раба** — «лице побите віспою» (діалектна вимова слова *ряба*); **Лисий** — лисий.

3. П. Нікуліна, аналізуючи такого типу оніми, зауважує, що часто прізвиськом стає апелятив, який безпосередньо називає зовнішню ознаку. Така неофіційна назва використовує ті ж диференційні ознаки, які входять в лексичне значення апелятива [7: 177]. Одночасно зважаємо на те, що апелятиви, перетворюючись у прізвиськові назви, переосмислюються, несуть додаткове, іноді зовсім інше, відмінне від споконвічного, смислове навантаження [5: 87].

2. Наступною є група прізвиськ, в основі яких лежать особливості мовлення носія:

а) дефекти мовлення: **Тлицяць Тли, Либа** — риба;

б) особливості дитячого мовлення: **Бурчик** — малим казав на огірки «бурчики»; **Здебан** — в дитинстві, коли запитували, як звати батька, відповідав: «Здебан» (Степан); **Гуда, Ялодя** — так вимовляли діти свої імена (Люда, Володя); **Йосий** — босий; **Касива** — красива; **Коль** — кроль; **Лягерой** — так у дитинстві вимовляв «я —

герой»; **Мона** — можна; **Хготриляв** — хто стріляв; **Чиндрик** — так в дитинстві вимовляв своє прізвище Циндарюк;

в) вживання слів-паразитів: **Чортаматері**; **Слиш**; **Ну**; **Мей**;

г) спосіб мовлення: **Буркач** — низький голос; **Гудол** — сильний голос; **Комар** — має тоненький голос; **Стрігойка**, **Калатодорка** — жінки швидко розмовляють; **Фетка** — жінка на ім'я Світлана, яка шепелявить; **Жид** — «розмовляє як жид, закидає по-єврейськи»;

г) часто повторювані слова або вирази: **Барабан** — коли хлопця про щось питають, він відповідає: «Мені по барабану»; **Галя** — хлопець любить наспівувати пісню «Несе Галя воду...»; **Кицюня** — в дитинстві дуже любила розказувати вірш «Плакала кицюня на кухні...»; **Мама** — чоловік при розмові часто вживає фразу «мама казали»; **Пожирніше** — любив попоїсти і просив маму дати йому щось «пожирніше»; **Слон** — учитель, який часто називав дітей слонами за те, що вони нічого не розуміли; **Скіко**, **Тіко**, **Тутечки** — часто використовують у своєму мовленні ці слова; **Цикуша** — постійно згадував при розмові про Центральний Комітет; **Ші-Володя** — родом з Молдови (*ші* означає «і»); **Шкет** — любить інших обзивати шкетами;

д) слова, що пов'язані з певними подіями із життя носіїв: **Офічер** — прізвисько хлопця, батько якого вихвалявся, що син його стане «офічером» (офіцером); **Пух** — добре випивши, чоловік вдавав, ніби стріляє у свою дружину: «Пух-пух».

3. Виділяємо групу прізвиस्क, які вказують на особливості поведінки чи характеру носія: **Ангеличка** — «ангельський» характер (іронічно); **Баба Яга** — вредна жінка; **Балакарша** — любить багато говорити; **Болтун**, **Сорока** — розпускає плітки; **ВВС** — розносить плітки і все про всіх знає; **Гагарін** — у дитинстві тікав з дому, щоб полетіти в космос; **Гавиха** — дуже криклива (відлякує своїм криком гав); **Цап**, **Баран** — вперті; **Гапон**, **Муха**, **Пуля**, **Веретено** — швидкі, вертляві; **Без'язикий** — мовчазний; **Брехун** — обманює; **Жид** — пробивний; **Драпак** — злий, жорстокий, агресивний; **Каптилаш** — багато палить (від коптити; пор. молд. *копт* — «печений»); **Кисла** — надоддлива; **Устюк**, **Кірець** — причепливі (*кірець* = *корець* — 1) міра сипучих тіл, 2) залізний або дерев'яний ківш, 3) пара дощок для млина, 4) комаха ухвертка; клішак [13: Т. 2; 283]; **Комік** — любить жартувати; **Нюхін** — хоче про все знати, скрізь суче свого носа;

Мудрак — розумний; **Професор** — вдає з себе дуже розумного; **Продуманий** — хитрий; **Радіо** — любить багато говорити; **Рашпель** — дуже вимогливий до своїх підлеглих; **Редиска** — «погана людина» (з фільму «Джентельмени удачі»); **Скирга** — жадібна; **Сова, Сонний** — ледачі, люблять поспати; **Соплива** — плаксива; **Кабачок** — любить випивати, грати в карти з друзями; **Пиячок, Бляшанка** — полюбляють горілку; **Хрюкало** — дуже кричав на своїх підлеглих, наче хрюкав; **Цидилюк** — неприємна, неуважна людина, яка все пропускає «крізь решето», проциджує; **Шкода** — «в дитинстві робила вдома багато шкоди».

4. Одну із груп становлять прізвиська, мотивацією яких є професія чи рід занять особи: **Базарний** — колись збирав на базарі гроші; **Безпека** — працював інженером з техніки безпеки; **Борох** — торгував лисячими та кролячими шкірами (можливо, від **Борух** — єврейське ім'я [13: Т. 1; 89]); **Букша** — їздовий (*букша* — втулка в колесах, дерев'яна чи залізна [13: Т. 1; 109]); **Дерев'яний** — орендар виноградника; **Диркач** — чоловік працює трактористом; **Душман** — служив в Афганістані; **Кавун** — охороняє баштан; **Карась** — рибалка; **Класика** — працює столяром; **Кличко** — колись займався боксом; **Кузька** — працює завідувачем току (*кузька* — шкідник зернових культур [10: Т. 2; 411]); **Лісник** — колись був лісником; **Немка** — вчителька німецької мови; **Оцет** — торгує кислим, як оцет, вином; **Парторша** — була парторгом; **Позаштатний Інженер** — працював трактористом, але знав техніку краще за будь-якого інженера; **Пушкін** — у школі часто декламував вірші О.С.Пушкіна.

5. У кожному селі будь-якого регіону поширені прізвиська, які вказують на національність, місце народження чи проживання денотата: **Гуцул** — родом із Західної України; **Залізник** — живе біля кузні; **Каера** — переселився з Кривої Балки (Каера); **Кацапка** — приїхала з Росії; **Козачан** — переїхав із села Козацьке; **Куточок** — живе в закутку; **Магала** — живе на горбі; **Мендель** — єврей (*мендель* — маленький снопик хліба [13: Т. 2; 416]); **Мельник** — живе біля млина; **Молдован** — молдованин; **Німець** — родом з Німеччини.

6. Окрему велику групу складають прізвиська, які утворені від власних назв:

а) від прізвиськ носіїв: **Білий Рукав** від Білоруков; **Боба** від Барбанягра; **Босяк** від Босов; **Гаврик** від Гаврилуца; **Гасік** від Герасименко;

Гуга від Гуков; **Димарик** від Димченко; **Дід** від Лиходід; **Діхтяр** від Діхтяренко; **Дог** від Долженко; **Бичок** від Биков; **Заволами** від Заволович; **Кова** від Коваленко; **Бузок** від Козуб (так читається прізвище з кінця); **Кошовий** від Кошельник; **Костючок** від Костюк; **Карась** від Краснянський; **Курка** або **Півень** від Курочка; **Толстяк** від Толстеків; **Стерня** від Стерненко; **Сухий** від Сушина; **Масло** від Масленикова; **Мартинин** від Мартиненко; **Носик**, **Нося** від Носуленко; **Тодик** від Тодоресе; **Чубчик** від Чубук; **Чуйка** від Чуй; **Шишка** від Шушкевич; **Яцик** від Яценко.

Кілька прізвиськ (село Удобне) у цій групі утворені в результаті семантичної заміни: **Башмак** від Чеботаренко; **Свічка** від Паскар; **Чапля** від Журавель.

Одне прізвисько утворено як абревіатуру від прізвища, імені та по батькові носія: **Бім** — Буряний Ігор Михайлович.

б) від імен носіїв: **Коляндра** від Коля (хоча у словнику Б. Грінченка зафіксоване слово коляндра — рослина *кишнець* [13: Т. 2; 274]); **Куля** від Коля; **Макар** від Максим; **Міхей** від Михайло; **Славута** від Славик;

в) від імен предків: **Ємеля** — дід Омелян; **Парастиця** від імені мами — Параска; **Сарович** від імені матері — Сара; **Фонька** від імені батька — Агафон;

г) від прізвиськ батьків: **Відьма** (чоловіче) — мати **Відьма**; **Патисончик** (виникло на основі семантичної заміни) — це прізвисько дівчини, батько якої має прізвисько **Кабачок** (але прізвисько батька утворено від слова *кабачок* не в значенні «овоч», а в значенні «бар»);

г) від кличок свійських тварин: **Гриша** від клички коня; **Ромашка** — корови; **Стрілка** — собаки.

Проблемі функціонування прізвиськ, утворених від власних назв, присвячено ряд статей українських і російських ономастів. Дехто з дослідників, оцінюючи семантичний зміст таких прізвиськ, вважає, що вони виконують тільки номінативну функцію, є нехарактеризуючими [9: 88]. Однак існує й протилежна думка: у певної частини відпрізвиськових прізвиськ, крім номінативної, є ще й оцінно-характеризуюча функція. Подвійна мотивація в таких іменуваннях виникає тоді, коли прізвище наштовхує на асоціацію, яка з'являється у того, хто називає, з якоюсь рисою носія [2: 119].

7. Виділяємо невеличку групу онімів, які свідчать про віроповідання носіїв: **Побожний, Бабтист, Богомол, Просвіта**.

9. І останню групу формують оніми з непрозорою семантикою (інформанти не змогли пояснити мотивацію цих прізвиськ): **Бурла, Бурундей, Галяка, Гапапіра, Грат, Гук, Джульбиха, Ковча, Куштеля, Піхач, Халіма, Риндя**. Існує така думка, що прізвиська наповнені внутрішньою формою доти, доки зберігається їх мотивація, доки їх пам'ятають оточуючі. Як тільки вона забувається, прізвисько стає немотивованим [19: 106]. Та М. М. Ушаков вважає, що прізвисько не може бути асемантичним. Втрата мотивації, відсутність умов, що підтримують прізвисько, можуть привести до його втрати або заміни іншим. Але якщо прізвисько зберігається, то зберігається і тенденція до його семантичного наповнення, бодай приблизного чи узагальненого характеру [16: 160].

Використовуючи порівняльний метод, спробуємо інтерпретувати названі в останній групі власні назви наступним чином. У «Словарі» за редакцією Б. Грінченка знаходимо пояснення значення деяких апелютивів, від яких, можливо, були утворені названі вище оніми: **бурла** — *сварка, нарікання* (Т. 1, 113), можливо, так раніше називали сварливу людину; **галяка** — можливо, утворене від дієслова **галакати**, що означає *кричати* (Т. 1, 267); **гук** — має декілька значень: 1) *звук*; 2) *крик, гул, шум, стук*; 3) *невеликий водоспад, поріг на річці*; 4) *трубка волинки*; 5) *птиця* (Т. 1, 337); **куштеля** — у словнику зафіксовано слово **куштельники**, що означає *малий ліс з полями в низинах* (Т. 2, 336), а в молд. це слово означає *собача будка*; **піхач** — утворено від слова **піхати**, що означає *товкти (просо), валяти (сукно)* (Т. 3, 189); **риндя** — 1) те саме, що і ринда (*свиня*); 2) *шлунок, нутро* (Т. 4, 17), але в молд. **риндя** — *рубанок*. Прізвисько **Джульбиха** може бути пов'язане з власною назвою **Джульбарс**.

Меншу частину в народно-побутовій системі іменувань мешканців села становлять неофіційні антропоніми, що належать цілій родині й передаються у спадок. Не існує ще єдиного терміна для назви сімейно-родових іменувань. М. Л. Худаш запропонував термін «*прізвиська назва*» [18: 100], Г. Є. Бучко та Д. Г. Бучко оперують термінами «*сімейно-родові (спадкові) іменування, «вуличні назви», «придомки*» [3], Р. Осташ використовує терміни

«родове і родинне прізвиська», ґрунтуючись на розумінні цих понять мешканцями досліджуваної ним території [11], А. Ф. Міхіна звертається до терміна «сімейно-родові прізвиська» [6: 270]. Сімейно-родові іменування належать до найдавніших способів ідентифікації особи і є вдячним матеріалом для глибшого вивчення історії становлення сучасних прізвищ різних регіонів України.

Вуличні спадкові іменування називаються інформаторами, як правило, у множині. Цим підкреслюється їх належність не одній особі, а цілій сім'ї. Дані оніми кваліфікуються як спадкові, оскільки вони не належать одному поколінню, а навіть у кожний конкретний відрізок часу ними називаються щонайменше два покоління [2: 10].

Сімейно-родові оніми розподіляємо між такими групами:

1) за зовнішнім виглядом: **Базарні** — батько часто носив при собі валізу, з якою ходять на базар; **Сусли** — великі передні зуби, як у сусликів; **Кабаки** — невисокі, повненькі; **Капітани** — спочатку називали так батька («гарний, стрункий, як капітан»), потім почали називати і його синів; **Красиві** — вродливі діти; **Макаки** — поставою та ходою нагадують макаку; **Пухлоногі** — товсті ноги («слонова хвороба»); **Сині** — утворилося від індивідуального прізвиська батька, який любив випити чарку і через це мав обличчя синюшного кольору;

2) за особливостями поведінки: **Балагури** — ненадійні; **Горобці** — дуже швидкі, неспокійні люди; **Метелики, Прольоти** — дуже швидкі; **Кози, Козлики** — горді, вередливі; **Плуті** — дід був «ласий» до жінок; **Симуляни** — провокують бійки у селі; **Трапки** (від *тряпки*) — неповороткі;

3) за родом діяльності: **Гончари** — виготовляли посуд з білої глини; **Гусенки** — займалися вирощуванням гусей; **Карасики** — батько був рибалкою; **Кнури** — бабуса відгодовувала кнурів; **Ковалі** — батько був ковалем; **Кучми** — шили шапки; **Москалі** — дід служив у царській армії; **Плішки** — дід займався заготівлею дров (плішка — *клин дерев'яний* [14: Т. 3; 197]); **Рибалки** — люблять рибалити; **Хандоли** — займаються розведенням та продажем свійських тварин (*hendel* — з пол. *торгівля*); **Чірви** — добре грають у карти, особливо шастить, коли козир — чірва;

4) за мовленнєвими особливостями: **Соски** — шепелявлять;

5) за місцем проживання: **Кабапшани** — так називають родину, яка переїхала із села Широкого, яке раніше мало назву Кабапша; **Кацапи** — дід родом з Росії, носив борідку, як у Леніна; **Поляки** — дід родом з Польщі;

6) від власних назв: **Ананьки** дід Ананій; **Колосіни** — в роду було багато чоловіків на ім'я Микола; **Теренчики** від імені діда Терентій; **Турки** від прізвища Турченко; **Клемаші** від імені батька Клементій; **Шуліки** від Шулякова;

7) матеріальний стан сім'ї: **Богачі, Царьки**.

Отже, в основному прізвиська мешканців досліджуваних сіл є відапелятивними. Домінуючим джерелом для творення даних онімів є зовнішній вигляд, особливості мовлення та поведінки носіїв. Один і той самий апелятив залежно від актуалізації певної семи лягає в основу творення прізвиськ різних тематичних груп: **Баран** — кучерявий і впертий, **Сова** — з великими очима і сонний, **Кавун** — з червоним обличчям і доглядає за баштаном, **Пушкін** — кучерявий і декламував вірші Пушкіна. Специфіка регіону зумовлює використання як матеріалу для творення прізвиськ і молдавської лексики.

У даній статті ми не розглядали андронімів, патронімів та матронімів як форм іменування. Додамо також, що, звичайно, не всі мешканці сіл мають прізвиська. Якщо у людини рідкісне ім'я чи прізвище, то воно залишається засобом ідентифікації особи.

Мотивацію деяких із наведених вище прізвиськ можуть пояснити в основному люди старшого покоління, і оперують вони цими назвами (особливо образливими, насмішкуватими) в колі хороших знайомих. Тому не всі прізвиська нами були записані: табу в цьому пласті антропонімів продовжує існувати.

Література

1. Архипов Г. А. Прозвища жителей деревни Средние Юри // Ономастика Поволжья, 3. — Уфа, 1973.
2. Боронина О. В. К вопросу об отфамильных прозвищах // Собственные имена в системе языка. — Свердловск, 1980.
3. Бучко Г. Є., Бучко Д. Г. Народно-побутова антропонімія Бойківщини // *Linguistika slavica: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк*. — К., 2002.

4. Вальтер Х., Мокиенко В. М. Русские прозвища как объект лексикографии // Вопросы ономастики. — Екатеринбург: Изд-во Уральского универ., 2005. — № 2.
5. Ванюшечкин В. Т. Семантическая и словообразовательная структура диалектных прозвищ // Ономастика Поволжья. — Горький, 1971. — Т. 2.
6. Міхіна А. Ф. Сімейно-родові прізвиська (на матеріалі болгарських сіл Запорізької області) // В пространстве филологии. — Донецк, 2002.
7. Никулина З. П. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку // Имя нарицательное и собственное. — М., 1978.
8. Никулина З. П. Отантропонимические прозвища на –иха в говорах Кузбасса // Вопросы исследования лексики и фразеологии сибирских говоров. — Красноярск, 1975.
9. Никулина З. П. Состав и функционирование прозвищ, используемых для именованія одного лица // Русское слово в языке и речи. — Кемерово, 1976.
10. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. — К., 1998.
11. Осташ Р. З життя сучасних прізвиस्क. 3. // Діалектологічні студії. 6. — Львів, 2006.
12. Поротников П. Т. Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого р-на Свердловской области // Антропонимика. — М., 1970.
13. Словарь української мови / За ред. Б. Д. Грінченка. — К., 1996.— Т. 1—4.
14. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
15. Тагунова В. И. Современные прозвища в диалектной речи Муромской земли // Ученые записки Рязанского гос. пед. ин-та. Лексика современного русского языка. — М., 1967. — Т. 40.
16. Ушаков Н. Н. Прозвища и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища) // Имя нарицательное и собственное. — М., 1978.
17. Хрустик Н. М. Прізвиська як вид усної народної творчості // Мова і стиль українського фольклору. — К., 1996.
18. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К., 1977.
19. Чайкина Ю. И. О традиционных прозвищах в Белозерье // Филологические науки. — 1969. — № 3.

ВІДАНТРОПОНІМНІ МІКРОТОПОНІМИ ПІВДЕННО-СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Серед актуальних питань, які цікавили дослідників топонімії, завжди виокремлювалося одне: як краще, більш логічно побудувати опис ономастичного матеріалу. Перші спроби класифікувати слов'янські назви населених пунктів у другій чверті ХХ століття зробив чеський історик Францішек Поляцкий [23]. Вчений поділив місцеві назви на дві групи — назви, утворені від імен засновників чи власників поселень, та назви топографічні. Дещо пізніше Франц Міклошич, проаналізувавши велику кількість слов'янських топонімів і влучно помітивши різницю між власними географічними назвами на основі їх значення та походження, поділяє їх на дві категорії: топоніми, які походять від назв осіб (*nomina personalia*), і топоніми, утворені від назв загальних (*nomina appellativa*) [21].

У другій половині ХХ століття більшість топономастів (польські — В. Ташицький [24], С. Грабець [19], німецькі — К. Дамрот [20], Е. Моор [22]), прагнучи до систематизації географічних назв, в основному користуються класифікацією Ф. Міклошича. Вони поділяють усі топоніми на ті, в основі яких лежить назва людини, та на такі, в основу яких покладено загальноновживані слова — апелятиви.

Усі наступні класифікації топонімного матеріалу були майже прямим продовженням поділу Ф. Міклошича на *nomina personalia* і *nomina appellativa*. Подібною є класифікація топонімів української актової мови ХІV — ХV століття Л. Гумецької [3]. Близькими до неї були підходи до аналізу топонімів К. Цілуйка [17], М. Станівського [14], О. Стрижака [15], де власні географічні назви (далі — ВГН) поділяються на похідні від онімів і від апелятивів.

Цікавим є поділ назв населених пунктів старої Галичини, зроблений українським істориком М. Кордубою. Учений вважає, що «назви, можна об'єднати у дві групи — назви, які походять від найменувань осіб, та назви, що мають краєзнавчий характер [8: 16—22].

На виявленні змісту топонімів ґрунтується також класифікація А. Селіщева, автор якої виділив: 1) назви, утворені від імен людей та їхніх прізвиськ; 2) назви за соціально-майновою та становою ознакою; 3) назви, пов'язані з адміністрацією, владою; 4) назви, пов'язані з етнічним складом населення; 5) назви, що вказують на специфіку ландшафту та характерні особливості вигляду, будови населеного пункту; 6) назви з абстрактним значенням [13].

Починаючи ще з перших робіт у галузі ономастики Ф. Палацького [23], Ф. Міклошича [21], А. Селіщева [13], В. Ташицького [24], поділ ВГН на дві основні групи — відапелятивні та відонімні по суті вже став традиційним. До того ж, давно усталеним можна вважати поділ відонімних мікротопонімів (далі — МТ) на відантропонімні (відіменні, відпрізвиськові та відпрізвиськові назви) та відтопонімні (відмакротопонімні, відмікротопонімні, відойконімні, відгідронімні), оскільки він лежить в основі сучасних ойконімічних, гідронімічних та мікротопонімічних досліджень.

На терені південно-східного Поділля (Гайворонського, Голованівського, Ульяновського та Вільшанського районів Кіровоградської області) нами виявлено 1132 відонімних МТ, що становлять 37,7 % від загальної кількості зібраних найменувань мікрооб'єктів (3000 МТ). З-поміж них виділяємо: 1) відантропонімні (850 МТ, 75 %): а) відіменні (272 МТ, 32 %), б) відпрізвиськові та відпрізвиськові назви (578 МТ, 68 %); 2) відтопонімні (282 МТ, 25 %): а) відмакротопонімні назви (48 МТ, 17 %), б) відмікротопонімні назви (78 МТ, 27,7 %), в) відойконімні назви (134 МТ, 47,5 %), г) відгідронімні назви (22 МТ, 7,8 %).

З огляду на те, що серед відонімних утворень кількісну перевагу становить відантропонімна семантична група (850 МТ, 75 %), об'єктом даного дослідження обрано ВГН саме цього типу.

Мета пропонованої розвідки — зробити аналіз відантропонімних МТ південно-східного Поділля (у межах Кіровоградщини).

За словами В. Лободи, якщо брати історичну послідовність виникнення власних назв, то найраніше творяться антропоніми, потім — гідроніми, пізніше — ойконіми, найпізніше — мікротопоніми [10: 108]. З огляду на це, полярними позиціями у співвідношенні власних назв виступають антропоніми та мікротопоніми.

Як констатує Ю. О. Карпенко, особові імена людей — одне із найважливіших джерел мікротопонімії [5: 19]. Виступаючи компонентами однієї ономастичної макросистеми, антропонімія й топонімія взаємовпливають як на складання системи топонімів, так і на формування національного антропонімікону в цілому та в межах певних регіонів. Цей взаємозв'язок, на думку В. Лободи, зумовлюється спільною першоосновою антропонімії та топонімії, оскільки на початковому етапі формування цих систем використовується, як правило, апелювативна лексика [10: 107]. Хоча, на думку дослідника, їх взаємовплив виявляється неоднаково: частіше на базі прізвищ чи особових імен формуються топоніми, тоді як відтопонімні прізвища в українській мові зустрічаються рідше [10: 107].

Однією з особливостей мікротопонімії південно-східного Поділля є активне включення антропонімії у процес творення найменувань мікрооб'єктів. За даними наших матеріалів, відантропонімні МТ становлять 28,3 % (850 МТ) від загальної кількості зібраних власних назв мікрооб'єктів. Базовими одиницями, від яких утворюються МТ, є імена, прізвища та прізвиська власників земельних угідь або їх засновників. Історія кожної ВГН тісно пов'язана з історією конкретних осіб, із їх власністю, місцем проживання. Досліджуючи назви гідрооб'єктів Середньонаддніпрянського Правобережжя, І. Железняк стверджує, що відантропонімні гідроніми «часто не передаються у спадок і на якомусь етапі відкидаються, тоді з'являються нові, відповідні до сучасних смаків і мовної норми» [4: 11].

На наш погляд, назви мікрооб'єктів, похідні від місцевих імен, прізвищ та прізвиськ, найяскравіше репрезентують одну із специфічних особливостей МТ — їх граничну локалізованість, прив'язаність до певного місця. На відміну від інших найменувань, територія, на якій відомі ті чи ті відантропонімні ВГН, вкрай обмежена. Як правило, номінації такого типу мають вузьку сферу поширення і функціонують серед місцевих жителів лише одного населеного пункту або й деякої його частини.

Дослідження відіменних МТ південно-східного Поділля засвідчує, що особові імена людей, представлені у назвах географічних об'єктів невеликих розмірів та ареалів поширення,

в основному є чоловічими та жіночими (повними та усіченими) церковно-християнськими іменами або їх варіантами.

Мікротопоніми, твірними основами яких є повні форми церковно-християнських чоловічих імен або їх варіанти, репрезентуються такими МТ: ст. **Юхімівський** Лозувата Улн, ст. **Демідів** Журавлінка Глн, к. с. **Олексіївка** Журавлінка Глн, крн. **Семінова** Шепилове Глн, крн. **Миколина** Новосілка Глн, крн. **Романова** Великі Трояни Улн, ст. **Сергіїв** Кам'яна Криниця Улн, крн. **Федорова** Грушка Улн, ст. **Тарасовий** Мечиславка Улн, крн. **Владімирова** Коритно-Забузьке Влш, оз. **Милийнове** Казавчин Гїв, г. **Хомова** Салькове Гїв, прп. **Михайлова** Казавчин Гїв, ст. **Антона** Шепилове Глн, дор. **Арсеневий переїзд** Салькове Гїв, яр **Пилипів** Солгутове Гїв, яр **Денісів** Котовка Гїв, крн. **Рігорів** Глн, ст. **Мар'янів** Синьки Улн, ст. **Фадєїв** Глн, ст. **Уласів** Чистопілля Влш, ст. **Дорохтєїв**, **Демідів** Журавлінка Глн, vzd. **Пантелєїв шлях** Берестяги Гїв, с. **Дем'янів** Солгутове Гїв, к. с. **Кирилівка** Вільхове Улн, к. с. **Олексіївка** Журавлінка Глн, к. с. **Тарасівка** Цвіткове Глн, к. с. **Трохимівка** Салькове Гїв, к. с. **Юрївка**, **Андріївка** Завалля Гїв, к. с. **Грицівка** Великі Трояни Улн, прп. **Грицева** Червоне Гїв, п. **Петрівка** Ємилівка Глн, к. с. **Власівська** Вівсяники Влш тощо.

ВГН, в основі яких засвідчені усічені форми чоловічих християнських імен, представлені у наших матеріалах такими прикладами: крн. **Іваньова** Долинівка Гїв < Івань [Скр.: 61], крн. **Дьомкова** Казавчин Гїв < Дьомка < Дементій або Дем'ян [Скр.: 55], дж. **Іванкове** Перегонівка Глн < Іванко [Скр.: 61], п. **Мойсикове** Великі Трояни Улн < Мойсик < Мойсей [Тр.: 243], блк. **Петрикова** Могильне Гїв < Петрик < Петро [Скр.: 91], ст. **Стьопкін** Дорожінка Влш, ст. **Стьопків** Йосипівка Влш < Стьопка < Степан [Скр.: 100; Тр: 349], х. **Яшин** Хашувате Гїв < Яша < Яків [Скр.: 111], х. **Павелків** Котовка Гїв < Павелко < Павло [Тр.: 278], л. **Костиків хутір** Йосипівка Влш < Костик < Костянтин або Кость [Скр.: 69], л. **За Мішкою** Наливайка Глн < Мішка < Михайло [Тр.: 238], дл. **Коло Сінька** Мощене Гїв < Сінько < Семен [Скр.: 98], крн. **Діда Філі** Добре Влш < Філя < Филимон [Скр.: 107], крн. **Яркова** Цюрупі Глн < Ярко, Ярка < Ярема [Скр.: 112], Яромір, Ярополк, Ярослав [Скр.: 113], прп. **Євкова гребля** Коритно-Забузьке Влш < **Євко** < Євген [Скр.: 57], Євклеї, Євкарпій, Євкрат, Євлампій

[Тр.: 122 — 123], дор. **Підйом Гєрешка** Влш < Герешко < Гервасій [Тр.: 87 — 88], яр **Терєшків** Долинівка Гйв < Терешко < Терентій [Скр.: 102; Тр.: 358].

3-посеред відімєнних МТ, в основі яких лежать повні чи усічені чоловічі імена, виокремлюємо деякі назви, що, на нашу думку, мають суперечливу етимологію. Так, наприклад, МТ крн. **Тодóркова**, пл. **Тодóркове** Вільхове Улн могли бути утворені від усіченої форми чоловічого імені Тодор, Теодор або Федір [Скр.: 1044; Тр.: 378]. ВГН — крч. **Тóдорова** Сабатинівка Улн може бути похідною від місцевого прізвища Тодоров, хоча ми не виключаємо можливості творення цього МТ і від імені Тодор лише за умови діалектного сплутування наголосу. Також назва ставу **Юзівський** Грушка Улн, на наш погляд, має подвійну етимологічну характеристику, оскільки незрозумілим залишається її походження. Як вважає Л. Скрипник, Юзя — це усічена форма повного християнського чоловічого імені Йосип [Скр.: 145], отже, можемо припускати, що саме вона є твірною основою для МТ **Юзівський**, тоді як за І. Трійняком даний МТ може мати наступний ланцюжок творення: **Юзівський** < Юзівка < ім'я Юзеф або англійське прізвище Юз [Тр.: 486]. Також непрозорим вважаємо походження назви поля **Хїнкове** Сухий Ташлик Влш, оскільки вона, на нашу думку, може мати принаймні дві твірні основи, а саме: 1) п. **Хїнкове** < Хима, Химка [Скр.: 189], де на розмовно-побутовому рівні можливе сплутування приголосних [н] і [м]; 2) п. **Хїнкове** < місцеве прізвисько Хьнка.

Значно менше на території південно-східного Поділля власних географічних назв мікрооб'єктів, твірними основами яких є жіночі імена церковно-християнського календаря. На думку відомого дослідника української антропонімії М. Худаша, це пояснюється другорядним місцем жінки у родині та суспільстві за феодальних часів. І тільки тоді, коли після смерті чоловіка жінка залишалася главою сім'ї, її особова назва могла стати ідентифікаційною для наступних поколінь [16: 125].

Матеріали наших досліджень фіксують такі ВГН, твірними для яких є повні форми християнських жіночих імен: крн. **Горпїнина** Свірневе Глн, к. с. **Софія** Роздол Глн, яр **Секлєтин** Вільхове Улн, крн. **Малáнська** Вербова Глн, яр **Малáнчин** Берестяги Гйв, к.

с. **Надія** Вікнина Гїв, яр **На́стін** Вільхове Улн, г. **Ори́щенська** Розношенське Улн, к. с. **Аврора** Влш, с. **Аврора** Влш.

Цікавим, на нашу думку, видається той факт, що серед МТ обраного регіону спостерігається дещо більше назв дрібних географічних об'єктів, твірними для яких є усічені форми жіночих імен. Подібне явище спостерігається і у мікротопонімії Західного Поділля, де з-поміж 39 жіночих імен, що використовувалися для творення МТ цієї місцевості, 23 — усічені форми [9: 10—11]. На території південно-східного Поділля нами зафіксовано такі ВГН, в основі яких лежать усічені форми жіночих імен: крн. **Га́лина** Червоне Гїв < Галя < Галина [Скр.: 127], яр **Са́ндин** Бугове Гїв < Сандя або Санда < Олександра [Скр.: 169; Тр.: 263], ст. **Наста́шчин** Синьки Улн < Настася < Анастасія, Настасія, Настя [Скр.: 119], ск. **Мару́сина скала́** Добрянка Влш < Маруся < Марія [Скр.: 158], п. **Аксю́тине** Олександрівка Глн < Аксюта < Оксана [Скр.: 167], блк. **Марі́нка** Котовка Гїв < Маринка < Марина [Скр.: 157], к. с. **Катері́нка** Сухий Ташлик Влш < Катеринка < Катерина [Скр.: 146] і т. д.

Проблемним залишається з'ясування статусу твірної основи назви крн. **Катьо́ніна** Олександрівка Глн. Можливе виникнення цього МТ від усіченої форми жіночого імені Катерина, але ні Словник українських імен І. Трійняка [Тр.], ні словник-довідник «Власні людей імена» Л. Скрипник [Скр.] не фіксують його. Припускаємо, що твірною основою цього МТ могло стати зневажливе прізвисько Катюня, що в свою чергу сформувалося уже на базі однієї з багатьох усічених форм імені Катерина.

Також у мікротопонімії краю серед повних чоловічих та жіночих імен, що служать твірними основами для відантропонічних (відіменних) МТ, зафіксовано два імені католицького календаря, як от: ск. **Мура́тові** Влш, ск. **Лейла** Влш, оскільки дані імена не зафіксовані у повному списку православних імен [7: 193—224]

Досліджуючи відпрізвищеві МТ південно-східного Поділля, відзначаємо, що в їх основах яскраво репрезентуються різні види діяльності наших предків, ці назви свідчать про велику різноманітність і глибоку спеціалізацію ремесел досліджуваного краю, оскільки твірні антропоніми мають безпосередній зв'язок із духовною культурою народу, сягають далекої історичної глибини

[1: 76]. Про це говорив і Р. Керста, стверджуючи, що «власні назви в багатьох випадках є єдиними свідками існування ряду ремісничих промислів в Україні в XVI ст.» [6: 141].

Розглядаючи прізвища-твірні основи МТ південно-східного Поділля, помічаємо, що деякі з них походять від апелятивів, що насамперед вказують на професію або заняття. Г. Бучко зазначає, що «переходячи на нащадків, такі назви втрачали апелятивне значення, яке вони мали для перших носіїв, ставали спадковими іменуваннями і з часом поповнили групу прізвищ семантичного способу творення» [2: 209]. Відантропонімні ВГН, мотивовані давніми заняттями чи професією, у наших матеріалах представлені такими лексемами: ст. **Бондарівський** Мала Вільшанка, к. с. **Бондарівка** Грузьке, Крутеньке Глн < Бондар, пор. бондар «майстер, що виробляє діжки, бодні і т. ін.» [СУМ 1: 216], яр **Крамарів**, крн. **Крамарівщина** Бандурове Гйв < Крамар, пор. крамар «той, хто займається приватною торгівлею як професією» [СУМ 10: 202], крн. **Мельникова** Глн, к. с. **Мельників** Грушка Улн < Мельник, пор. мельник «власник млина або той, хто працює в млині, мірошник» [СУМ 4: 671], к. с. **Гончарівка** Наливайка Глн < Гончар, пор. гончар «майстер, що виробляє посуд та інші вироби з глини» [СУМ 2: 124], к. с. **Кравцянський яр** Розношенське Улн < Кравець, пор. кравець «фахівець із пошиття одягу» [СУМ 4: 319], к. с. **Рибаківка** Сухий Ташлик Влш < Рибак, пор. рибак «людина, яка ловить рибу, займається рибальством, риболов» [СУМ 8: 527].

Проте зауважимо, що до сьогодні проблематичним залишається питання етимону МТ, в основі яких лежать прізвища, похідні від апелятивів, що вказують на професію, рід занять. На нашу думку, справжнє походження таких ВГН точно встановити неможливо, оскільки така назва могла утворитися як від антропоніма, так і від апелятива.

За нашими спостереженнями, з-поміж усіх МТ південно-східного Поділля, утворених від прізвищ, виокремлюються назви присвійно-прикметникового типу, які репрезентовані такими онімами: ст. **Красівського** Межирічка Глн , пор. місц. прізвище Красівський [Гор.: 244], п. **Шевчукове** Пушкове Глн, пор. місц. прізвище Шевчук [Гор.: 301, 207, 244, 290], п. **Стახове** Шепилове Глн, пор. місц. прізвище Стáх [Гор.: 288], с. **Бойків** Великі Трояни

Улн < пор. місц. прізвище Бойко [Гор.: 187, 301, 321, 323], крн. **Юрченська** Вербова Глн, пор. місц. прізвище Юрченко [Гор.: 244], п. **Бойчуків** Розношенське Улн, пор. місц. прізвище Бойчук [Гор.: 187], ст. **Полішуків** Новосілка Глн, пор. місц. прізвище Полішук [Гор.: 287], дл. **Рудьова** Бандурове Гйв, пор. місц. прізвище Рудь [Гор.: 219], ст. **Бубаків** Наливайка Глн, пор. місц. прізвище Бубак [Гор.: 244], с. **Когутів** Солгутове Гйв, пор. місц. прізвище Когут [Гор.: 210], урч. **Воловік** Глн, пор. місц. прізвище Воловік, ст. **Колосівський** Лозувата Улн, пор. місц. прізвище Колосівський [Гор.: 323], крн. **Валькова** Свірневе Глн, пор. місц. прізвище Вальков [Гор.: 323], крн. **Сікорських** Глн, пор. місц. прізвище Сікорський [Гор.: 288], пл. **Чорнобаїв** Розношенське Улн, пор. місц. прізвище Чорнобаї [Гор.: 207], ст. **Капінуса** Березова Балка Влш, пор. місц. прізвище Капінус [Гор.: 206], п. **Панченка** Глн, пор. місц. прізвище Панченко [Гор.: 206] тощо.

Невелику групу відантропонічних утворень (20 МТ, 2,4 %) становлять назви географічних об'єктів, похідних від місцевих прізвиस्क.

Серед них особливо впадають в око МТ-іменники на –их(а) та МТ-ад'єктиви, утворені від них. Подібні назви мікрооб'єктів зафіксовані також на території Підгір'я (Надвірнянський район Івано-Франківської області [12: 9]). Досліджуючи гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя, В. Лучик констатує, що «особливість таких похідних полягає в тому, що в їхній структурі виділяється суфікс –их(а), вихідною функцією якого була вказівка на належність комусь із паралельною негативною (зневажливою) оцінкою об'єкта, однак поступово конотативне значення вихідного форманта втрачається, унаслідок чого він починає сприйматися як суто гідронімний показник» [11: 109].

У мікротопонімії південно-східного Поділля найменування такого типу репрезентовані такими лексемами: урч. **Ференчіха** Солгутове Гйв, пор. місц. прізвисько Ференчіха, ст. **Лихенчин** Цвіткове Глн, пор. місц. прізвисько Лихенчиха, ст. **Зозулішин** Журавлінка Глн, пор. місц. прізвисько Зозуліха, крн. **Власішина** Великі Трояни Улн, пор. місц. прізвисько Власіха, яр **Нирчішин** Вільхове Улн, пор. місц. прізвисько Нирчіха тощо.

Крім того, на території досліджуваного регіону нами зафіксована одна назва ад'єктивного походження, утворена від

місцевого прізвища додаванням субстантивного форманта -к(а): п. **Волощучкине** Мощене Гїв, пор. місц. прізвисько Волощучка < місц. прізвище Волощук. Як бачимо, МТ, похідні від андроніма на -их(а) та -к(а), мають спільний дериваційний елемент — суфікс посесивності -ин.

Також серед МТ, похідних від прізвиськ, зафіксовані двослівні назви, наприклад: г. **Піфкова горá**, к. с. **Кóндрова горá** Казавчин Гїв, блк. **Пупцєва левáда** Великі Трояни Улн, грб. **Бєрків ніс** Котівка Гїв, с. **Пеньóві грúші** Казавчин Гїв, крн. **Кармєнєва криниця** Коритно-Забузьке Влш, яр **Єжєликів яр** Могильне Гїв, яр **Жмикóльків яр** Берестяги Гїв, с. **Мєнів сад** Солгутове Гїв тощо, означення яких утворені від прізвиськ за допомогою прикметникових формантів із значенням належності -ов, -ів, -ев, -єв.

Декілька відандронімних МТ виражають присвійність формою Р. в. однини. До прикладу, крн. **Скажєного** Долинівка Гїв, дж. **Криниця Кривóго** Лозувата Улн, крн. **Плакúшої** Вікнина Гїв, к. с. **Діда Гúлі** Солгутове Гїв та ін. Одна назва, похідна від місцевого прізвиська, виражена прийменниково-іменниковою конструкцією — прг. **Біля Чйжика** Салькове Гїв.

Аналіз мікротопонімії південно-східного Поділля (у межах Кіровоградщини) показує, що при творенні місцевих власних назв малих географічних об'єктів використовувалися у минулому та продовжують застосовуватися і понині насамперед чоловічі імена, відображені як у повній (офіційній), так і в усіченій формах. На досліджуваній території нараховується 101 МТ, в основі яких лежать повні чоловічі імена, та 79 назв з усіченими формами, а також 16 ВГН, твірними для яких є повні жіночі імена, та 26 назв мікрооб'єктів з усіченими формами як церковно-християнського, так і католицького календарів.

Вивчення цих МТ засвідчує, що в їх основі лежать чоловічі — Андрій, Антон, Арсень, Владимир, Герешко, Гриць, Демид, Дем'ян, Денис, Дорохтей, Дьомка, Євко, Іван, Івань, Іванко, Кирило, Костик, Кость, Мар'ян, Микола, Миляян, Михайло, Мішка, Мойсей, Олексій, Павелко, Павло, Пантелей, Петрик, Петро, Пилип, Ригір, Роман, Семен, Сергій, Сінько, Стюпка, Тарас, Терешко, Тодор, Тодорко, Трохим, Улас, Хима, Хома, Фадей, Федір, Філя, Юзеф, Юрій, Юхим, Яша, Ярко та жіночі імена — Аврора,

Аксюта, Галя, Горпина, Катеринка, Лейла, Маланка, Маринка, Маруся, Надія, Настася, Настя, Оріся, Сандя, Секлета, Софія.

Вивчення МТ відантропонімного походження дозволяє нам формувати певні підсумкові положення про поширеність на території південно-східного Поділля того чи того типу прізвищ (Красівський [Гор.: 244], Шевчук [Гор.: 301, 207, 244, 290], Стах [Гор.: 288], Бойко [Гор.: 187, 301, 321, 323], Юрченко [Гор.: 244], Бойчук [Гор.: 187], Поліщук [Гор.: 287], Рудь [Гор.: 219], Бубак [Гор.: 244], Когут [Гор.: 210], Колосівський [Гор.: 323], Вальків [Гор.: 323], Сікорський [Гор.: 288], Чорнобай [Гор.: 207], Капінус [Гор.: 206], Панченко [Гор.: 206], Бондар [Гор.: 321, 323], Мельник [Гор.: 188, 301], Гончар [Гор.: 251], Рибак [Гор.: 188, 244] та ін.), та прізвиськ (Скажений, Ференчиха, Жмиכולька, Єжелик, Лихенчиха, Зозулиха, Власиха, Нирчиха, Волощучка та ін.).

Список умовних скорочень назв джерел

Гор. — Горпинич В. О. Прізвиська Степової України: Словник: Близько 75 тис. — Дніпропетровськ, 2000. — 405 с.

СУМ — Словник української мови: В 11 т. — К., 1970 — 1980.

Ск. — Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 2005.

Тр. — Трійняк І. І. Словник українських імен: Довідкове видання. — К., 2005.

районів

Влш — Вільшанський, Гйв — Гайворонський, Глн — Голованівський, Улн — Ульяновський

географічних термінів

бл. — болото, блк. — балка, взд. — виїзд із села, г. — гора, грб. — горб, дж. — джерело, дл. — долина, дор. — дорога, клд. — кладовище, крн. — криниця, крч. — круча, к. с. — куток села, л. — ліс, м. — міст, мгл. — могила, оз. — озеро, остр. — острів, п. — поле, псв. — пасовище, прп. — переправа, с. — сад, ск. — скеля, ст. — став, стр. — струмок, урч. — урочище, х. — хутір.

Література

1. Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наукових читань пам'яті Ю. К. Редька. — К., 2005.
2. Бучко Г. Є. Способи творення українських прізвищ (семантичний спосіб) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2002. — Вип. 1. (VII).
3. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови 14—15 століть. — К., 1958.
4. Железняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпрянського Правобережжя. — К., 1987.
5. Карпенко Ю.А. Свойства и источники микропонимии // Микропонимия. — М., 1967.
6. Керста Р. Й. Особові назви, утворені від загальних назв на означення професії, роду занять // Питання історії української мови. — К., 1970.
7. Комрат Є. П. Жіночі й чоловічі імена та святі покровителі. — Донецьк, 2007.
8. Кордуба М. М. Що кажуть нам назви осель. — Львів, 1938.
9. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля // Автореферат дис. ... канд. філол. наук. — К., 2004.
10. Лобода В. В. Вплив антропонімії і гідронімії на творення сучасної ойконімії Північного Причорномор'я // Питання ономастики Південної України. — К., 1974.
11. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. — Кіровоград, 1996.
12. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 1998.
13. Селищев А. М. Из старой и новой топонимии // Труды МИФЛИ. — Т. 5. — 1939.
14. Станівський М. Ф. Назви населених пунктів Буковини в пам'ятках XIV—XVII ст. // Питання топоніміки та ономастики. — К., 1962.
15. Стрижак О.С. Про походження назв населених пунктів Полтавщини XIV—XVI ст. // Питання топоніміки та ономастики. — К., 1962.
16. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К., 1977.

17. Цілуйко К. К. Топоніміка Покровського району Дніпропетровської області // Мовознавство. — Т. 14., 1957.
18. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Автореф. дис. ... докт. філол. наук. — К., 1971.
19. Hrabec. S. Nazwy geograficzne Huculszuzny. Kraków, 1950.
20. Damroth. K. Die älteren Orts-Namen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung. — Beuthen, 1896.
21. Miklošich. F. Die Bildung der Ortsnamen aus Personnamen im Slavischen. Wien, 1864.
22. Moor. E. Die slavischen Ortsnamen der Theissebene // Zeitschrift für Ortsnamenforschung. — Bd. 6, 1930.
23. Palacký. F. Rozbor etymologický místních jmen československých // Časopis Českého Museum. — Ročn. 8. Praha, 1834.
24. Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe // Prace Komisji Językowej PAU. — № 29. — Kraków, 1946.

ДЕЩО ПРО АСОЦІАТИВНІСТЬ У НАЙМЕНУВАННЯХ ТВАРИН

Як уже зазначалось у наших попередніх дослідженнях, за допомогою традиційних способів словотворення не можна повністю охопити і пояснити творення всіх слів. Серед похідних лексем, зокрема деяких видів власних назв, — чимало таких утворень, які є наслідком складних і дуже несподіваних асоціативних процесів. Нерідко найменування є результатом тривалого асоціативного процесу, притаманного багатьом людям, тобто своєрідним продуктом народної творчості. Саме тому серед способів словотворення варто виділяти асоціативний спосіб, у якому словотворчим засобом виступають асоціації. Що ж до лексико-семантичного та лексико-морфологічного способів, які ґрунтуються на переосмисленні значення (відповідно мотивуючого слова та мотивуючої словоформи), то їх можна вважати лише різновидами асоціативного способу. Зважаючи також на те, що асоціативність певною мірою є обов'язковою складовою процесу творення слів будь-яким із існуючих способів словотворення, її слід розглядати як один із найбільших рушіїв процесу словотворення.

Саме різного характеру асоціації в більшій або меншій мірі послужили засобом творення онімів, які досить часто зустрічаються у фольклорі, творах для дітей, у розмовному мовленні. Пор., напр.: півня завжди називають *Петею, Петькою, Петром, Петром Петровичем*; кіт, як правило, — *Вася, Васько (Васька), Василь, Василь Васильович*; ведмідь — *Миша (Міша), Мишко (Мішка), Михайло* і обов'язково або *Михайло Михайлович*, або *Михайло Іванович*, або *Михайло Потапович*, або просто — *Михайлович* чи *Потапович*; лисиця — здебільшого *Єлизавета, Аліса* або *Анфіса, Патрикіївна*, а ворон — *Карло Карлович*. Ще в ранньому дитинстві ми зустрічаємося в казках з цими найменуваннями як з певною реалією, не задумуючись над тим, чому та чи інша тварина або птах називається саме так, а не інакше. Нерідко згадані власні назви, зазнавши

апелятивації, фіксуються словниками як лексеми з узагальненим значенням. У розмовному мовленні вони можуть функціонувати в різних фонетичних варіантах, зумовлених діалектними особливостями, впливом російської мови тощо. Як утворилися ці найменування і яке їх походження? Відповісти на це питання нелегко, хоч, на перший погляд, воно здається не зовсім серйозним. Поміркуймо над цією проблемою.

Найменування *Петя* закріпилось за півнем давно. Про це свідчать численні приклади з усної народної творчості, а також той факт, що слово набуло узагальненого значення і в розмовному мовленні виступає синонімом до лексеми *півень*. В «Этимологическом словаре русского языка» М.Фасмера воно подається з малої літери, а його походження автор пояснює так: «Петух — первоначально певец от петъ; петя «петух» объясняется влиянием уменьшительного Петя от Петр» [8; 3:253]. Безсумнівно, звукові асоціації між словом *півень* (пор. рос. *петух*) і гіпокористичною формою *Петя* від імені *Петро* є дуже важливим чинником утворення слова *Петя* як назви птаха. Проте таке пояснення видається дещо спрощеним. Онім *Петя* закріпився за півнем, очевидно, з кількох причин. Слово *півень* має досить прозору внутрішню форму, що означає: той, який співає. Про зміст внутрішньої форми постійно нагадує те, що одне із господарських призначень цього свійського птаха в минулому — співати в певний час. Існувала ціла народна система відліку часу, пов'язана зі співом півнів. Пор., напр., *перші півні*, *другі півні* тощо. Чумаки, вирушаючи в далеку дорогу, обов'язково брали з собою півня, який слугував їм за годинник, а також своїм співом, за народним повір'ям, проганяв усяку нечисту силу. Отже, півень — це *петя*, тобто птах, який співає. У цьому випадку найменування *петя* слід розглядати похідним утворенням від д.-рус. дієслова *пети*. Пор., напр., зі словотвірним типом: *лепетати* → *лепетя*. Звідси можна припустити, що спочатку слово *петя* як загальна назва птаха і *Петя* як гіпокористична форма імені *Петро* не мали між собою нічого спільного, окрім однакового звукового складу. Згодом завдяки звуковим асоціаціям ці слова, зблизившись, перестали бути омонімами і фактично ототожнилися. Півня почали називати не лише *Петею*, *Петькою*, але й *Петром*, і навіть *Петром Петровичем*, звичайно, не без долі жарту.

Традиційне найменування kota антропонімом *Василь* та його гіпокористичними формами пов'язане, як нам видається, зі звуковими асоціаціями, які виникають між фонетичним складом оніма та слова на прикликання цієї свійської тварини. Пор.: *Ва-с-иль*, *Ва-с-я*, *Ва-сь-ко* і *кс-с-с*, *кс-с-с*. Використання найменування має і певне практичне значення, бо на нього тварина швидше і краще реагує.

На цьому перелічені причини мотивації клички *Васько* (*Васька*), гадаємо, не вичерпуються. Є й глибші мотиви виникнення найменування. Автор етимологічного словника відзначає: «... васька «кот», от собст. Васька, уменьш. от Василий. Мотивы этого семантического развития неясны...» [8; 1:277]. Гіпокористичні форми *Васька*, *Вася* з відтінком фамільярності та певного негативного забарвлення досить часто зустрічаються в розмовному мовленні з іншим значенням. Пор.: одне зі значень слова *васька*, яке фіксується М.Фасмером, крім згаданого вище, — «мальчик на побегушках, денщик» [8; 1:277]; у розмовному мовленні — іронічно-осудливе про не дуже розторопну людину — «*От, Вася*». Отже, змістова структура іменних форм *Вася*, *Васька* включає такі конотативні елементи (причини їх виникнення нам невідомі), як *попихач*, *ледачкуватий*, *нерозторопний*. Цілком можливо, що саме ці ознаки, з якими асоціюються гіпокористичні антропоніми *Вася*, *Васька*, стали причиною називання ними котів. Цікаво, що згадане найменування використовується як кличка котів і в інших народів. Пор., напр., кіт *Базілій* (польськ. *Vazyli*).

Ще донедавна більшість собак в Україні називались *Сірками*, *Рябчиками* та *Рябками*, *Пушками*, *Дружками*, *Барсиками*, *Рексами*, *Піратами* тощо. Ці найменування переходили від одного собачого покоління до іншого. Згадаймо «Зачаровану Десну» О. Довженка та його теплі спогади про собак — Пірата старшого і Пірата молодшого. Це вже зараз наші чотириногі друзі почали іменуватись *Джеками*, *Ральфами*, *Томами*, *Баксами*. Неважко пояснити, звідки пішла ця мода на собачі клички. Внутрішня форма таких онімів, як *Сірко*, *Рябко*, *Пушок*, *Дружок*, *Барсик*, *Рекс*, *Пірат* — цілком прозора. У цих назвах — відгомін наших давніх язичницьких традицій, за якими людину або тварину називали за зовнішніми ознаками та характером поведінки.

Розглянемо походження одного з найбільш поширених зоонімів — *Шарик*, дослідженню якого мовознавці, вивчаючи зв'язки між компонентами змістової структури слова за допомогою так званого «семантичного трикутника», приділили чи не найбільшу увагу [2; 5; 7]. У свідомості сучасних мовців кличка *Шарик* асоціюється з російським словом *шарик* (зменшена форма до *шар* — геометричне тіло, утворене обертанням кола навколо свого діаметра; предмет, що має таку форму [1:472]), тобто кулька. Така мотивація, як видається, є логічною і цілком виправданою: усі цуценята зовні схожі на кульки, тому при виборі клички для тварини одразу спадає на думку онім *Шарик*. Зі сказаного випливає, що слово *Шарик* як кличка собаки утворилося лексико-семантичним способом у результаті асоціативного процесу під впливом російської мови або ж запозичене з неї уже в готовому вигляді. Саме цієї думки щодо внутрішньої форми найменування *Шарик* дотримуються такі відомі мовознавці, як О. О. Реформатський, О. В. Суперанська, В. М. Калінкін [5; 7; 2].

Роздуми про походження оніма *Шарик* та деякі лінгвістичні факти ведуть нас до іншого розуміння причин його мотивації. Як нам видається, думка, згідно з якою собаку називають *Шариком* через те, що цуценям він був схожий на шарик (кульку), не є переконливою хоча б тому, що всі цуценята схожі на кульки. І якби це було справді так, то всі собаки називалися б однаково — *Шарики*. Отже, існує ще якась інша мотивація цього оніма. Тут доречно пригадати, що в українців дуже сильною є традиція називання тварин за мастю. Усталені епітети (пор.: *рябий* (-а) про бичка, корову, курку, собаку, kota; *сірий* про вола, собаку, kota, гуску, вовка, зайця; *вороний*, *гнідий*, *буланний* про коней), субстантивуючись, утворюють клички тварин. Від згаданих прикметників на позначення кольору суфіксальним способом утворюються назви собак, котів, коней тощо. Деякі з них уже зазнали апелятивності. Пор., напр.: *Рябко*, *Рябчик*, *Сірко*, *Воронько*, *Гнідко*, *Сивко*. Логічно думати, що і кличка *Шарик* утворилася за зразком одного із наведених словотвірних типів. Вагомим аргументом на користь цього припущення є наявність в українській мові прикметника *шарий* зі значенням *сірий*. Це слово нині призабуте мовцями, але воно фіксується в «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка

[6; 4: 485—486] і як діалектизм у сучасних словниках [1:1389]. Слово *шарий* (*szary*) у значенні *сірий* вживається в сучасній польській мові [3: 530]. Отже, слід думати, що *Шарик* — це те саме, що *Сірко* (*шарий* + *-ик* → *Шарик*). Різняться ці два слова лише суфіксами, за допомогою яких вони утворилися.

У зв'язку з розглянутим вище не можна не згадати знаменитого булгаковського *Шарика* та його фантастичне перетворення. У повісті «Собаке серце» вибір клички *Шарик* М. Булгаковим пояснюється двома мотивами. Один з них — це звичне для мовної свідомості: якщо *Шарик*, то круглий і навпаки; інший — традиція найменування бездомних собак *Шариками*. Очевидно, саме такої думки щодо походження найменування свого героя був М. Булгаков, однак так чи інакше витвір його творчої уяви — Шариков — є уособленням сірості, що і знайшло відображення в антропонімі, похідному утворенні від зооніма *Шарик*.

Ведмідь як великий і хижий звір, несподіваної зустрічі з яким люди завжди боялися, має чи не найбільшу кількість табуйованих найменувань. Учені відзначають, що у слов'янських мовах давня назва ведмедя, представлена в грецькій мові — *arktos*, *латині* — *ursus*, зникла. Замість старої назви слов'яни почали називати цю тварину описово — *медвѣдь*, тобто «медоїд» (в українській мові структура слова зазнала метатези — *ведмідь*) Подібний процес відбувся в мовах германців, балтів. Нова назва ведмедя, стверджує Ю. О. Карпенко, могла зазнавати повторного табування. Про це свідчать, наприклад, численні російські народні заміники слова *ведмідь*, зафіксовані В. Далем: *бирюк, ай, аев, зверь, черный зверь, лапистый зверь, лесник, раменский, урманний, ломака, ломыга, костоправ, Михайло Иванович Топтыгин, косолапый, куцый, куцык, косматый, космач, мохнатый, мохнач, лешак, лесной черт, черная немочь, Мишка, Мишук, Потапыч, сергацкий барин, лесной архимандрит, сморгонский студент* [4: 230]. Походження більшості цих найменувань є зрозумілим для сучасного мовця, проте мотиви виникнення деяких з них вимагають спеціального дослідження.

Зупинимось на розгляді загальновідомої, але загадкової за походженням назви ведмедя — *Миша* (*Миша*) та утворень, похідних від неї: *Мишко* (*Мішка*), *Михайло*, *Михайло Михайлович*, *Михайло Потапович*, *Михайло Іванович* тощо. М. Фасмер відзначає, що

це найменування ведмедя походить від власного імені, причини походження — невідомі [8; 4: 80]. Отже, чому ведмедя називають саме Михайлом, а не, скажімо, Іваном, Миколою, Петром чи будь-яким іншим ім'ям?

Як нам видається, діахронічно первинною іменною формою серед перелічених вище однокоренових назв ведмедя є найбільш вживаний онім — *Мишко (Мішка)*. Найменування *Михайло* — вторинне, хоч, коли йдеться про імена людей, то гіпокористичні форми завжди похідні. Пор., напр., аналогічний випадок, який спостерігається при називанні півня: діахронічно первинним є онім *Петя*, а *Петро* — вторинне утворення. Таким чином, мотиви називання ведмедя *Михайлом* приховані в онімі *Мишко (Мішка)*. Якщо ж зважити, що механізм виникнення табуйованих найменувань здебільшого пов'язаний з асоціативним мисленням, то слід шукати відповідь на питання про те, які асоціації могли зумовити називання ведмедя *Мишком (Мішкою)*.

Онім *Мишко (Мішка)* за своїм фонетичним складом близький до слова *міх*, що позначає *мішок, лантух*. Пор.: дн.-р. *мѣхъ (мішок, бурдюк)*, яке сягає і.-є. *moĩsos* «шерсть животного, шкура барана, овця» [9: 233], дало укр. *міх* (ѣ→і, ь у кінці слова занепав). У сучасній російській мові це слово вживається у двох значеннях — *мішок та хутро*. Ведмідь за своїм зовнішнім виглядом подібний до наповненого мішка: такий собі, так би мовити, «живий мішок» або «ходяче хутро» (не варто також забувати, що мішки в давнину виготовляли зі шкіри тварин). Незграбність його ходи також сприяє появі цієї асоціації. Пор., напр., у народному уявленні: *як мішок, мішок мішком* — про когось незграбного, мішкуватого. Звідси поява метафорично-метонімічного перенесення, пов'язаного зі словом *мішок*, яке, у свою чергу, стало поштовхом для утворення нового табу звіра — *Мишко (Мішка)*.

Набагато важче пояснити зв'язок найменування *Мишко (Мішка)* зі словом *міх* з фонетичного погляду. Можна лише припускати, що до *мѣхъ* приєднався суфікс *-ьк-* на позначення назви істоти зі здрібноло-пестливим значенням: *мѣхъ + -ьк- → мѣхька → мішка*, де *ѣ → і, х → ш* перед *ь*. Можливо, до слова *мѣхъ* долучився суфікс *-й-*, внаслідок чого з'явилося утворення *міша*. Згодом подібним чином утворені оніми *Мішка, Міша* могли зазнати звукових

асоціацій з гіпокористичними формами антропоніма *Михайло*, під впливом яких в українській мові на місці *і* з'явилося *и*. Як наслідок — ведмедя почали називати не лише *Мишком* (*Мішкою*), але й *Михайлом*, *Михайлом Михайловичем*. Інші найменування, серед яких — *Потанович*, *Топтигін*, також підкреслюють уявлення людей про ведмедя як про звіра вайлуватого і незграбного. Пор.: звуковий склад цих онімів є асоціативним відображенням повільної і важкої ходи звіра: *тан-тан*, *тон-тон*.

Лисицю в українському фольклорі традиційно називають *Лисичкою-Сестричкою*. Проте вона як один із найбільш активних персонажів казок є також носієм кількох онімів, з якими у свідомості мовців асоціюється цей звір. Найменування лисиці — *Єлизавета*, *Аліса*, *Анфіса* — результат звукових асоціацій, які особливо добре відчутні в російській мові (пор.: звукосполучення *лис-иця*, рос. *лиса* і *Є-лиза-вета*, *А-ліса*, *Анф-іса*). Досить часто не без натяку на її небайдуже ставлення до курей додається ще й ім'я по батькові — *Петрівна* (пор.: півень — *Петя*, *Петро*) або Патрикіївна (пор. звукові асоціації з дієсловом *патрати*: *очищати від нутроців*, *потрухів*; *потрошити*; *очищати від пір'я*, *скубити* [1: 711]).

Розглянуті в дослідженні найменування належать до загальновідомих традиційних назв тварин та птахів. Вони — продукт асоціативної народної творчості, велика роль у створенні якого належить процесу олюднення. Людина, пізнаючи навколишній світ, переносить на нього особливості свого внутрішнього світу, характер людських стосунків. Очевидно, саме звідси півень — *Петя*, кіт — *Васько*, ведмідь — *Мишко* тощо. У творах для дітей письменники нерідко вдаються до створення найменувань для своїх героїв за подібним зразком. Пор., напр., ворон — *Карло* або *Карло Карлович*, коза — *Катя*, козел — *Мєфодій*, лис — *Микита* (гр. *переможець*) тощо.

Підсумовуючи все вищесказане, хочемо, крім уже порушених у статті проблем, привернути увагу до інших не менш важливих проблем, які з них випливають. Матеріалом для наступних роздумів є визначення статусу аналізованих лексем з погляду їх приналежності до власних/загальних назв; вивчення перехідних випадків, у яких можлива ситуація, коли слово ще не втратило

ознак власної назви, але вже набуло ознак загальної назви або ж навпаки; вироблення критеріїв, які засвідчували б завершення процесів апелятивації та онімізації.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусла. — Київ; Ірпінь, 2004.
2. Калинин В. М. Отношения между компонентами структуры: дено-тат — поэтоним — образ // Мова. — 1999. — №3-4.
3. Карманный польско-русский — русско-польский словарь. — М., 1983.
4. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. — К., 2006.
5. Реформатский А. А. Введение в языкознание. — М., 1967.
6. Словарь української мови / За ред. Б. Грінченка: В 4 т. — К., 1996 (ре-принтне видання).
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. — М., 1964—1973.
9. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. — К., 1989.

ПРО КОСМОНІМІЧНИЙ ФРЕЙМ

Якщо досить велика група людей укладе список 100 найважливіших на їх думку слів, то серед них з'являться і *сонце*, і *місяць*. Це — дуже вагомі й споконвіку знані людям **космоніми** — назви небесних тіл. Вони настільки звичні, що навіть пишуться традиційно з малої літери, але це типові власні назви, наймення одиничних предметів, і мають фіксуватися з великою літерою. Простим оком, не озброєним різними приладами, людина може спостерігати на нічному безхмарному небі й багато інших небесних тіл: зірки та їх поєднання, сузір'я. Допитливі люди, які регулярно спостерігали нічне небо (так і виникла наука астрономія у Шумері, Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Греції, Римі) давно помітили, що всі зорі обертаються на небесній сфері непорушно одна щодо одної, а деякі рухаються поміж ними — ці особливі зірки були названі планетами (гр. *planētēs* «блукаючий»). Пізніше з'ясувалося, що планети зовсім не зірки, а небесні тіла, що обертаються навколо сонця. Зорі є тілами, не пов'язаними з сонцем. Вони знаходяться далеко від нього, тому здаються такими невеличкими, хоч насправді вони такі ж великі, як сонце або навіть більші за нього.

Небесні тіла в ономастиці позначають двома різними термінами — **космоніми** та **астроніми**. Було кілька спроб розмежувати ці терміни, остання з яких належить М.Торчинському: назви всіх небесних тіл — **космоніми**, а **астроніми** (гр. *astron* «зоря») — тільки назви зірок. Крім того, вчений запропонував і обґрунтував терміни для всіх небесних тіл та деталей їх рельєфу — усього 50 термінів [10: 528, табл. 3]. З цього загалу термінів, цілком вдалих, сумнівні викликає тільки термін **зодіоніми**, який дослідник пропонує замість назви **сузір'я**. Гадаємо, що **зодіоніми** — то назви 12 зодіакальних сузір'їв, на яких ґрунтується астрологія. Всього вчені виділяють 88 сузір'їв, з яких 76 не є зодіонімами. Терміни з суфіксоїдом **гідро-** (**гідровенусоніми**, **космогідроніми** тощо) також

можуть викликати деякі заперечення, бо води на обстежених планетах немає. Може, є під поверхнею Марса, але того ще не встановили. Раніше писали про *канали* на Марсі, про *Море Ясності* на Місяці. Ці назви досі існують, як вказується на картах: водяна номенклатура Марса. Тільки на картах альbedo Марса, яке ще іноді можна побачити в телескоп, досі вживаються водні назви типу *Адріатичне море*, *Еритрейське море*, *Протока Пандори* тощо. Уточнимо, що альbedo — це ступінь яскравості, кількість відбитої сонячної енергії. Скіапареллі темнішим областям Марса дав водні назви, а світлішим — суші (*Еллада*, *Аравія*). «Водні» об'єкти з'єднуються темними, досить прямими утвореннями — каналами. Але це лише назви — реально води там немає. Говорячи про Венеру та Меркурій, відзначимо, що там немає навіть «водних» назв. На Венері є тільки *Седна* — морська володарка ескімосів та *Юрате* — богиня моря у литовців [3: 37, 38].

Можна додати, що поверхня *Венери* як єдиної здавна відомої планети, що має жіноче ім'я, присвячена виключно жінкам — великі кратери називаються прізвищами уславлених жінок, малі — їх іменами, а інші форми рельєфу — найменнями жінок-богинь різних народів. Як приклад, можемо навести такі назви: *Ахматова*, *Цветаєва*, *Снігурочка*, *Мавка*, *Русалка*, *Мокош*, *Берегиня*, *Відьма*, *Баба Яга*. Назви поверхні Меркурія Міжнародний астрономічний союз (МАС) ухвалив присвятити видатним гуманітаріям, бо вчені-астрономи широко представлені у назвах рельєфу Місяця й Марса. На Меркурії, наприклад, є кратери *Байрон*, *Бальзак*, *Брамс*, *Вагнер*, *Гейне*, *Гоген*, *Дега*, *Лермонотов*, *Міцкевич*, *Овідій*, *Роден*, *Тягор*, *Чехов*. 7 найбільших кратерів називаються *Бетховен*, *Толстой*, *Достоевський*, *Рафаель*, *Шекспір*, *Гете*, *Роден*. Україну на Меркурії представляє тільки кратер *Шевченко*. Назви, пов'язані з водою, відносяться лише до уступів, які називаються найменнями відомих кораблів: *Мирний* (російський парусний шлюп, що відкрив Антарктиду), *Санта-Марія* (чільний корабель Колумба), *Фрам* (норвезький корабель, що з Нансеном був у арктичній експедиції, а з Амундсеном — в антарктичній [2: 27].

Говорячи про назви зоряного неба, можемо сказати про два революційні стрибки у їх пізнанні. Спочатку, з давних давен і до Галілея на зоряному небі бачили те, що можна побачити

неозброєним оком. А побачити можна допитливій людині багато. Були виділені сузір'я і, відповідно, укладені карти зоряного неба. Назви сузір'їв, відбиваючи істотні явища тогочасного життя, давалися переважно за схожістю. Приміром у естонців вони стосувалися передусім риболовства, у скотарів-степовників — тваринництва і передусім коней, у слов'ян — землеробства, наприклад, *Косарі* (три найяскравіших зірки сузір'я Оріон), зоряне скупчення *Стожари*: Стож-ари, від *стіг*. Стожар — закріплена в землі гілка, на якій розкладали скошену траву, щоб сохла і зберігалася як сіно. Пор. у Б.Грінченка: стожарня — «місце, де ставлять стоги». Вавилонські та єгипетські астрономи, а за ними греки перевернули цю віками сформовану систему назв сузір'їв на своїх богів, на свою міфологію. Наприклад, назва сузір'я *Кінь* була змінена на іншу назву *Пегас*, у сузір'ї *Волонаса* вони побачили *Триптолема*, улюбленця Деметри, що навчила його хліборобству. *Велика Ведмедиця* 100 тис. років назад завдяки різноскерованому рухові зірок дійсно була схожа на ведмедицю (саме ведмедицю, а не ведмедя), що довів Ю.Карпенко і що прийнято астрономами та лінгвістами, які займалися цим питанням [5: 30—31]. Греки й цю назву міфологізували, ототожнивши *Ведмедицю* з улюбленицею Артеміди *Каллісто*, яка від Зевса народила Аркаса. Ревнива Гера перетворила її на ведмедицю, а Зевс узяв її до неба і зробив сузір'ям.

Ось так усі древні сузір'я, назви яких відбивали реальне життя тогочасних людей, одержали міфологічне осмислення. Це осмислення є вторинним, але нашарована на ці назви міфологія пізніше стала розглядатися як джерело назви і як взірець, за яким давалися назви новим небесні тілам або їх деталям. Зараз, можна сказати, усі божества і герої всіх міфологій використані астрономами для небесних тіл.

Нині за ухвалою МАС виділено 88 сузір'їв і більше їх виникати не буде, бо сузір'я, яке ми вважаємо групою порівняно близьких та яскравих зірок, з погляду астрономії є ділянкою неба. Небо чітко розділено на 88 ділянок і все, що є в певній ділянці — то компоненти даного сузір'я. Після виникнення й упорядкування сузір'їв з'явилися й словесні назви найяскравіших зірок. Їх існує близько 300. Це число не зростає, бо зірок, відкритих за

допомогою телескопів, є мільйони, і вони обмежуються номером у відповідному каталозі. Найяскравіші зірки сузір'я іменуються грецькими буквами. Так, α , β й δ Оріона іменуються *Бетельгейзе* «пахва», *Рігель* «нога», *Мінтака* «пояс». Закінчилися грецькі букви — ставили латинські або цифри. Способи позначення зірок стали заплутаними. Тепер найчастіше зірку називають за каталогом, де вона зазначена: скорочена назва каталога і номер. А назви зірок (приміром, *Вега*, *Мерак*, *Фекда*, *Садр* означають «падаюча», «живий», «стегно», «груди») незрозумілі тому, що арабські (80% усіх назв зірок) — перекладені арабами з грецького каталога, укладеного Птолемеєм, а значенням своїм залежать від назви сузір'я, яка утворилася значно давніше від назви зірки: *Мерак* і *Фекда* — з Великої Ведмедиці, *Садр* — з сузір'я Лебідь, а *Вега* — з сузір'я Ліри. У арабів воно звалось «Падаючий Орел».

Перша революційна зміна в космонавіції, й узагалі в астрономії, має точну дату — 7 січня 1610, коли італійський астроном Галілео Галілей змайстрував перший телескоп. Хоч це був досить примітивний прилад, Галілей тоді ж увечері відкрив три абсолютно невідомі астрономам раніше космічні об'єкти — 3 супутники Юпітера, а незабаром четвертий. Їх назви: 1 — *Іо*, 2 — *Європа*, 3 — *Ганімед*, 4 — *Калісто* придумав не Галілей, а його суперник німецький астроном С.Маріус. Ці назви — імена трьох коханок Зевса, а саме йому у римській міфології відповідав Юпітер. Ці назви були згодом затверджені МАС і досі називаються галілеєвими супутниками. Вони породили традицію давати нововідкритим супутникам міфологічні назви, що мають певний зв'язок з назвою планети. Нові супутники планет відкривалися, процес триває, за допомогою телескопів і завдяки другій революційній зміні у космонавіції та астрономії — космічним кораблям, що пролітають як завгодно близько біля планет, фотографують їх поверхню і навколишнє середовище й передають ці дані на Землю.

У наступній таблиці представлено динаміку кількісного зростання відкритих супутників планет за чотири джерелами — довідником П. Г. Куликовського [7: 410], довідником «Древо познання» [4], ілюстрованим довідником І.Морісона та М.Пенстон «Звезды и планеты» [8: 69—81], інтернет-енциклопедією «Wikipedia» [9: 2008].

Динаміка відкриття супутників планет

№	Планети	Джерела			
		Куликовський	Древо познання	Морисон, Пенстон	Вікіпедія
		Кількість супутників			
1	Меркурій	—	—	—	—
2	Венера	—	—	—	—
3	Земля	1	1	1	1
4	Марс	2	2	2	2
5	Юпітер	9	16	60	63
6	Сатурн	10	18	30	60
7	Уран	5	21	21	27
8	Нептун	2	8	8	13
9	Плутон	—	1	1	3
10	Седна	планета невідома		відкрита в 2003 р.	1
	<i>Разом супутників</i>	29	67	123	170

У нашій таблиці 10 планет, а не звичних 9, однак ця цифра не є остаточною. 14 листопада 2003 року американський астроном Майкл Браун з колегами відкрив небесне тіло, що обертається навколо Сонця по орбіті, значно більшій, ніж орбіта Плутона. Її оберт триває 11487 земних років. Це тіло одержало назву *Седна*, за ім'ям ескімо-ської богині моря. Астронавти не дійшли спільної думки щодо природи цього космічного об'єкта — планета це чи ні. Її діаметр трохи менший за діаметр Плутона — приблизно від 1180 до 1800 км, але більше діаметра астероїда. У зв'язку з особливостями Седни МАС схиляється не тільки її не визнавати планетою, а Плутона винести зі списку планет, зарахувавши і його, і Седну до астероїдів. Відомий письменник і знавець астрономії Айзек Азімов запропонував ідею нового класу об'єктів Сонячної системи — **мезопланети**, об'єкти, що є середніми між планетами та астероїдами.

Є планети земного типу — тверді й порівняно невеликі (Земля, Меркурій, Венера, Марс), а є планети-гіганти: Юпітер — найбільша планета Сонячної системи, перевищує об'єм Землі у 1300 разів, а її масу — в 318 разів, тому до неї притягнулася велика кількість астероїдів, що стали її супутниками. Те саме стосується інших планет-гігантів — Сатурна, Урана, Нептуна.

Могутній стрибок у відкритті астероїдів дуже важливий для космонавтики. Перший з них відкрив 1 січня 1801 р. італійський астроном Дж.Піацці. Це було прийнято як відкриття нової планети, визначна подія, бо тоді якраз між Марсом і Юпітером за уявою астронавтів мала знаходитися одна велика планета. Тому до відкриття Піацці поставилися дуже уважно, довго вибирали назву і зупинилися на йменні *Церера*. Це римська богиня, співвідносна з грецькою Деметрою, теж богиня родючості й хліборобства, і, головне, сестра Юпітера. Цю назву запропонував Піацці, і вона надовго визначила традиції іменування **астероїдів** (термін В. Гершеля): 1) назви походять з античної міфології, 2) це мають бути імена жіночого роду, 3) вони мають називати осіб, якимось чином пов'язаних з Юпітером (Зевсом).

Відкриття нових астероїдів після Піацці посипалися одне за одним: 1802 р. — *Паллада* (епітет Афіни, доньки Зевса), 1804 — *Юнона* (дружина Зевса), 1807 — *Веста* (римська богиня домашнього вогнища, що відповідала грецькій Гестії, сестрі Зевса) тощо. Від того часу астероїди відкриваються ще у більшій кількості.

Однак астероїдів виявилось багато, більше ніж міфологічних назв, пов'язаних з Зевсом, тому вже астероїд 11, відкритий у 1850 р. в Неаполі, одержав назву *Партенопея* (сирена, але первинно — древня назва Неаполя, місця відкриття). Так з'явився ще один, географічний принцип іменування астероїдів, нині поширений. Астероїд 12 англійський астроном Хайїд назвав *Вікторія*. Це назва не на честь латинської богині перемоги, а на честь англійської королеви Вікторії, що викликало протести у астрономів, але назва залишилася. З'явився антропонімічний принцип іменування астероїдів.

І географічний, і антропонімічний принципи в назвах астероїдів залишилися, але спочатку їх застосовували обережно. Так, французи назвали астероїд 21 столицею своєї держави, але не

Парижем, а *Лютецію* (стародавня назва Парижа). Астероїд 54 назвали на честь відомого вченого Олександра фон Гумбольдта, але жіночий рід було збережено, тому назва астероїда — *Олександра*. Пор. так само назву *Ціолковська*, а не *Ціолковський* тощо. Згодом астрономи для назв астероїдів почали використовувати узуальні жіночі імена, пор. назви *Наталія*, *Наташа* й *Ната*, а потім перейшли на прізвища, пор. *Фігнерія* (1099), *Ковалевська* (1859), також від чоловічих прізвищ *Нансенія* (1007), *Амундсенія* (1065), *Морозовія* (1210), ще пізніше вже без флексій жіночого роду: *Коперник* (1322), *Земенгоф* (1462), *Пушкін* (2208), *Лермонтов* (2222).

У XXI ст. астероїдів стало так багато, що їх імена, колись регламентовані, можуть бути якими завгодно. Ім'я дає відкривач астероїда за власним бажанням. Воно лише не повинно порушувати пристойності і не фігурувати у списках вже названих астероїдів.

Щорічник «Эфемериды малых планет», виданий у 1991 р. у Ленінграді, містить 4646 занумерованих малих планет станом на 2.11.1990 [12]. З них кілька сотень назв ще не одержали. Перша така ще не названа мала планета фіксується під номером 1834 (1969QP). Існуючі назви далеко відійшли від прийнятих раніше засад. Особливу увагу астрономи надавали тисячним астероїдам. Так, астероїд з номером 1000 одержав назву *Піація* — за прізвищем вищезгаданого астронома, 1001 — *Gaussia* — за іменем Гаусса, німецького астронома й математика, що відкрив спосіб знаходження орбіти астероїда за трьома спостереженнями. Астероїд 1002 став *Ольберсією*: німець Ольберс відкрив другий астероїд — *Палладу*. Двохтисячні астероїди одержали ім'я найвідоміших вчених, роботи яких були значно ширші за пошуки астероїдів, але прислужилися їм там: астероїд 2000 — *Гершель* (відкрив планету *Уран* у 1781 р.), 2001 — *Ейнштейн* (наново відкрив увесь світ своєю теорією відносності). На цьому етапі флексії вже не додаються. Астероїди третьої тисячі мають назви діячів високої італійської культури — 2999 — *Данте*, 3000 — *Леонардо*, 3001 — *Мікельанджело*. Астероїди четвертої тисячі ще не названі і мають умовні позначення.

Назвемо ще деякі астероїдні цікавинки. Серед них є малі планети 2727 — *Патон* — за іменем Президента Національної академії наук, *Корольов* (1855), відомий одеський астроном *Цесевич* (2498).

Цікаво також відзначити астероїд *Сахаров*, записаний латинськими літерами — 1979 *Sakharov*, який фігурував у щорічних випусках «Эфемерид малых планет» ще тоді, коли ім'я даного вченого було під забороною у СРСР.

Все більше астероїдів іменується на честь діячів культури — письменників та поетів: *Кобзар* (2427), *Каменяр* (2428), *Сковорода* (2431), *Лєсуа* (2616), *Yesenin* (2576), *Tolkien* (2675), *Окуджава* (3195), *Горацій* (4294), *Dickens* (4370); *Врубель* (1765), *Пікассо* (4221), *Бах* (1814), *Бетховен* (1815); *Піаф* (3772), *Чаплін* (3623). З географічних назв можемо згадати українські: *Україна* (1709), *Київ* (2171), *Полтава* (2983) та її райцентр *Диканька* (2922), *Одеса* (2606) та її райцентр *Рені* (1792).

У мові досить поширена омонімія, тому деякі назви астероїдів важко ототожнювати з тим об'єктом, ім'я якого вони одержали. Є приміром, астероїд 3634 *Іван* (*Iwan*), але точно встановити, на честь якого з численних Іванів ця назва була обрана, неможливо. Тому, між іншим, з'явилися двослівні назви, наприклад, *Лев Толстой* (2810), або разом написане *Аннапавлова* (3055) тощо. Серед різнобарв'я астероїдних назв згадаємо короля *Артура* (2597), *Мерліна* (2598), *Ланселота* (2041), а також персонажів фантастичних творів, настільки відомих, що їх авторів можна й не називати: *Немо* (1640), *Аеліта* (2401), також і фантастичні країни, створені уявою письменників: *Ланута* (1819) й *Ліліпутія* (2952) — їх придумав Джонатан Свіфт, *Швамбранія* (2149) Лева Кассіля. Деякі назви астероїдів цікаво розглянула Ірина Шишова [11]. Так, вона аналізує назву астероїда 5865 *Квалитемокрина*, що є «досить примхливою аббревіатурою назви кварталника «The International Comet Quarterly», що реєструє комети. Але автори назви пожартували таким чином, що фрагменти аббревіатури взяли, звідки хотіли, а саме: «The Inter(5)nati(6)ona(7)l Com(4)et Qua(1)rte(3)rly(2)». Вийшло інтригуюче, але беззмістовно *Qualitetocrina*» [11: 59—60], четвертий компонент якого читається навпаки.

Як бачимо, космічних назв існує багато. Ми ще не згадували космопоніми, яких існує кілька тисяч. В основному це назви поверхні *Місяця* та планет земного типу — *Меркурія*, *Венери*, *Марса*, його супутників і *Сатурна*.

Кількість зареєстрованих малих планет

Джерело	Космонавтика. Маленькая энциклопедия. — 2-е изд. [6]	Куликовский П. Г. Справочник любителя астрономии. — 4-е изд. [7]	Карпенко Ю. А. Названия звездного неба. — 2-е изд. [5]	Эфемериды малых планет на 1992 год [12]
Час реєстрації і сторінка	1970, с. 280—281	на 1.01.1971, с. 84	кінець 1983, с. 95	кінець 1990, с. 108
Кількість зареєстрованих малих планет	1735	1746	2782	4646

Небо заповнене назвами не так щільно, як Земля, але досить рясно. Як же ці назви розуміються не за типам об'єктів, що іменують, а когнітивно — як шикуються у ментальному лексиконі людини, що існує у мові мозку у вигляді концептів? Розділяється він на чотири кола, але не дуже чітко, на відміну від інших фреймів, адже тут усі об'єкти — на небі, далеко, а що там ближче, що далше (реальна різниця тут колосальна) — то істотно для астрономів, для майбутніх космонавтів, але не для загального сприйняття. Найбільше підстав для включення в перше коло мають *Місяць* і *Сонце*, але безперечно в першому колі індивідуального космонімічного фрейму Місяць знаходиться лише у тих 12 американських астронавтів, що побували там — Ніла Армстронга, Едвіна Олдріна (липень 1969 р.), Чарльза Конрада, Алана Біна (листопад 1969 р.) та ін. Можливо, сюди можна віднести й тих, хто спеціально, професійно вивчає Місяць і так само — Сонце. У тих, хто любить приймати сонячні ванни, лежачи на пляжі, це космічне тіло, центр нашої Сонячної системи, навряд чи увиходить до першого кола: швидше до другого. Навпаки, носії тих давніх релігійних вірувань, де шанувалися солярні міфи і де поклонялися Сонцю, безперечно мали його в першому індивідуальному колі. Однак у цьому випадку поклонялися не Сонцю — небесному тілу, а Сонцю-богу, в онімічній термінології — не космоніму, а

теоніму, позначаючи його відповідним іменем: *Ра* у єгиптян, *Дажбог* у слов'ян тощо. У давнину, коли космоніми сприймалися як значно ближчі до теонімів, ніж тепер, до першого кола мали входити і назви деяких сузір'їв, особливо тих, що дозволяли людям орієнтуватися в часі і просторі. Передусім це *Чумацький Віз* (англ. *the Plough, the Great Bear*), *Мала Ведмедиця з Полярною зіркою*, завжди спрямованою на північ (англ. *the Little Bear, Pole Star*), а також група зірок *Пляди*, нар. *Стожари* або *Волосожар* (англ. *the Pleiades*) у сузір'ї Телець. Ще в ХІХ ст. мисливець, рибалка, чабан за розташуванням названих зоряних тіл могли вночі визначити час з точністю до чверті години. Ще претендентами на перше коло є *Чумацький шлях* (англ. *the Milky Way*), небесна проекція нашої Галактики, та *Зірниця* (пол. *Jutrzenka*) й *Вечірниця* чи *Вечірня зоря* (пол. *Wieżornica*), тобто планета Венера (англ. *Venus*), яку можна бачити тільки вранці та ввечері. Ці два прояви одної планети раніше вважали різними зорями і пов'язували з ними чимало повір'їв та звичаїв. Хто захоплюється астрологією, той включає до першого кола також і знак Зодіака, причому тільки свій і своєї родини: я — Рак, я — Овен. Знаки Зодіака — це сузір'я, але прихильник астрологічних прогнозів може цього й не знати.

До другого кола космонімічного фрейму увіходять назви решти сузір'їв (тільки ті, що людина бачить і знає), а також назви планет. Решта космонімів — то вже третє коло, якщо не четверте. Перше й друге кола індивідуальних космонімічних фреймів у різних людей близькі між собою. Основна різниця — у їх розмежуванні: що з космічних назв належить до першого і що — до другого кола. Тут у різних ментальних лексиконах багато розбіжностей, але сума першого й другого кіл дає у різних носіїв мови (і в різні часи) приблизно однакову небесну картину. Те ж можемо сказати про третє й четверте кола. Третє коло складають усі космоніми, які знає людина і які не входять до першого й другого кіл. Тут різниця вже велика й залежить від професії та зацікавлень людини. Люди знають назви окремих нових сузір'їв, що видимі переважно на південній півкулі зоряного неба (найвідоміше — *Південний Хрест*), деякі назви зірок (передусім *Сіріус*, *Вега*, ще кілька, а всього словесно поійменованих зірок існує близько 300, дехто знає й щось з номінацій астероїдів, які становлять для всіх, мабуть, людей, навіть для

астрономів, найбільший складник четвертого, незнаного кола, до якого слід долучити й більшість назв супутників планет. Завдяки американським космічним кораблям зростає число відкритих супутників планет, кожен зі своєю назвою (див. табл. 1). Хто знає супутники Сатурна *Пан*, *Телесто*, *Єлена*, *Калінсо*, *Пандора*? Для панівної більшості людей це — четверте коло, коло невідомості.

Сучасних психологів і психолінгвістів усе більше приваблює концепція **особистісного міфу** й особистісної міфології (як сукупності таких міфів) для тлумачення внутрішнього світу людини. Особистісна міфологія є моделлю реальності, що визначає, «як ми бачимо світ і як ми розуміємо своє місце в ньому» [1: 36]. По суті це є особистісна, індивідуальна картина світу [1: 43]. Ці думки, що належать американським психологам Д. Файнштейну та С. Кріпнеру (І. В. Березко будує свою статтю як огляд їх праці), підтверджують подібні гадки про специфіку внутрішнього світу, про розбіжність світосприйняття.

У цю розбіжність, у концепцію особистісного міфу вписуються і проаналізований нами індивідуальний космонімічний фрейм. Власне, скільки є мовців, стільки є й різних індивідуальних онімічних фреймів. По суті маємо і різне наповнення кіл кожного індивідуального фрейму, і різний розподіл онімів поміж колами, і різну потужність кожного кола. Може виникнути питання: як же з такими розбіжностями в голові (ми досліджуємо власні назви, але подібні розбіжності стосуються не тільки і навіть не стільки власних назв) люди співіснують, утворюють єдине суспільство, єдиний етнос, взаємодіють, розмовляють і розуміють одне одного?

Відповідь: тому що ці розбіжності гармонійно поєднуються між собою. Тутдоречно звернутися до ще одного популярного терміна — до **ментальності**. Ментальність так чи так у кінцевому рахунку зводиться до світосприймальних настанов, а світосприймальні настанови — це та ж відображена в свідомості картина світу, тільки в її динаміці. Між ментальністю та особистісним міфом, як бачимо, різниці мало, хіба що у витворенні особистісної ментальності роль особистості помітно менша, ніж у витворенні особистісної міфології.

Поєднання, узгодження, злиття ментальностей індивідів породжує ментальність колективу, різних соціальних груп, усього

соціуму, зрештою етносу. Те ж саме відбувається і з індивідуальними міфологіями. Психологи шанують термін **культурна міфологія**, який стосується вже не особистостей, а соціальних груп і всього суспільства: «Особистісний міф для індивіда — це те саме, що культурний міф для спільноти» [1: 35].

Ось про таке поєднання маємо говорити й при розгляді індивідуальних онімічних фреймів. Хтось володіє оніміми *Спіноза*, *Юкатан*, *Мокош*, «*Челсі*», *Цербер*, *Бетельгейзе*, «*Титанік*», «*Лісова пісня*», а хтось — ні. То першому при спілкуванні з другим неважко пояснити, про що йде мова. Так відбувається взаємообмін оніміями, а в результаті — їх певне (але ніколи не повне) урівноваження в свідомості різних людей. В результаті з'являється те, що можна назвати груповим чи колегіальним, колективним онімічним фреймом. Тут уже **Я** не може бути центральною віссю фрейму. У межах колективу онімічний фрейм групується навколо локальних чи професійних зацікавлень. Тут можна виділити тільки два кола — ближче: наше, потрібне, важливе і далі: чуже, зайве, неістотне. За ними — коло невідомості, тобто ті оніми, які ніхто в колективі не знає.

Подібним чином колегіальні онімічні фрейми об'єднуються в загальномовні, етнічні, що охоплюють усіх носіїв даної мови або всіх громадян даної держави: є український онімічний фрейм (точніше, як ми припускаємо, дев'ять онімічних фреймів, які всі мають по три скрипти і різну кількість доменів), один англійський онімічний фрейм (з такою ж його структуризацією), який не збігається з американським онімічним фреймом, тощо. У даному випадку ми не можемо говорити про кола, оскільки носіями національного онімічного фрейму є всі представники етносу, серед яких різні люди мають різний онімічний запас. Тут доречно виділити центр (оніми, що їх знають усі або більшість людей) та периферію (оніми, якими володіє меншість носіїв даної мови). Увесь онімічний фрейм мови складається з онімів, яким володіє хоча б частина, хоча б один з носіїв цієї мови (глибока периферія). Якщо певний онім не знає ніхто з представників етносу, значить у даній мові цей онім не існує. Мовний онімічний фрейм не є монолітною, суцільною єдністю. Це — величина збірна й абстрактна, що становить собою сукупність індивідуальних онімічних фреймів, у яких когніція урівноважується комунікацією.

Викладена концепція онімічних фреймів торує шлях до розв'язання головної проблеми когнітивної ономастики — з'ясування форм буття і функціональної навантаженості власних назв у ментальному лексиконі. Потрапляючи до ментального лексикону, онім концептуалізується, тобто стає концептом, уписаним саме в даний ментальний лексикон, який відповідно до організації своїх знань про позамовну дійсність піддає його категоризації, тобто приєднує до певного домену, а відтак і до розряду власних назв, що зумовлюється денотатною специфікою даного домену та розряду. Унаслідок цих мовленнєвих операцій у мові мозку накопичуються відповідні онімічні фрейми, об'єднані особливою організацією знання і вписані в ментальну (концептуальну) картину світу, яка в принципі може бути легко перекодована у вербальну мовну картину світу.

Література

1. Березко И. В. Интерпретативная модель личной мифологии // Мова і культура. — К, 2003. — Вип. 6, т. 2. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації.
2. Бурба Г. А. Номенклатура деталей рельефа Меркурия. — М., 1982.
3. Бурба Г. А. Номенклатура деталей рельефа Венеры. — М., 1988.
4. Дерево познания. Универсальный иллюстрированный справочник для всей семьи. Атлас мира. — С.179—190.
5. Карпенко Ю. А. Названия звездного неба. — 2-е изд. — М., 1985.
6. Космонавтика. Маленькая энциклопедия / Гл. ред В. П. Глушко. — 2-е изд. — М., 1970.
7. Куликовский П. Г. Справочник любителя астрологии. — 4-е изд. — М., 1971.
8. Морисон И., Пенстон М. Звезды и планеты. Иллюстрированный справочник. — М., 2006.
9. Спутники планет. — http://ru.wikipedia.org/wiki/спутники_планет
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. — Хмельницький, 2008.
11. Шишова И. В. О некоторых онимических классах названий астероидов // Записки з ономастики. — Одеса, 1999. — Вип. 1. — С.54—62.
12. Эфемериды малых планет на 1992 год. — Л., 1991.

ХРОНОНІМИ У РУСЛІ КОГНІТИВНОЇ ОНОМАСТИКИ

Когнітивна лінгвістика, за визначенням О. О. Селіванової, це — «напрям мовознавства, у якому мова розглядається, як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямований на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою інтеріоризованої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [13: 213]. Однією з вагомих складових частин внутрішнього світу людини є пропріальна лексика, і саме цей фактор зумовив появу когнітивного аспекту дослідження ономастики, «аналіз онімів у проекції на структуру й операції свідомості» [13: 430]. Першими роботами, де з'являється термін **когнітивна ономастика** й визначається її проблематика, були роботи О. Ю. Карпенко.

Наявна стаття розглядає аспект дослідження хрононімів у контексті когнітивної ономастики. Хрононіми — один з периферійних розрядів онімної лексики, й дотепер є мало вивченим. Досі немає єдиної думки щодо чіткого визначення хрононімів серед учених пострадянського простору, а спеціалісти з ономастики англomовних країн взагалі не виділяють хрононіми як такі. У цілому, згадані лише антропоніми й топоніми, всі інші розряди онімів позначаються як власні назви, однак відзначається, що ці розряди лексики можуть охоплювати назви епох і воєн [26], а також важливих подій і явищ природи, таких як урагани [24: 124; 25 :143].

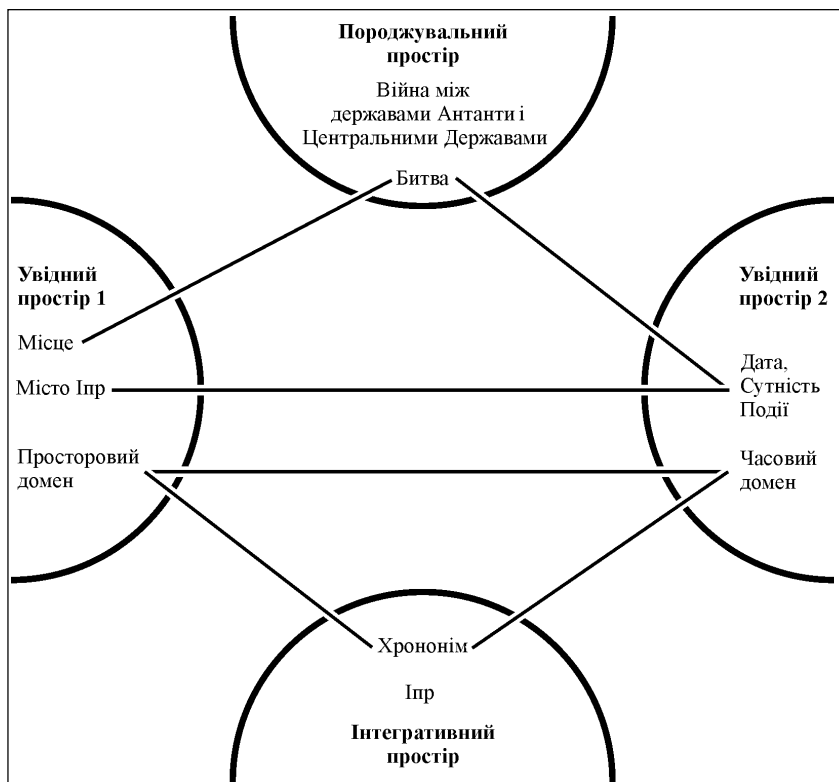
Українські й російські дослідники приділяють більше уваги цьому питанню. О. В. Суперанська наводить визначення: «Позначення певних відрізків і моментів часу — хрононіми — це власні назви, різні за своїми характеристиками». Ономаст відокремлює від поняття хрононім назви свят, торжеств, ювілеїв, заходів, кампаній і воєн, та згодна з тим, що вони «можуть служити одночасно і своєрідними хрононімами, якщо відомість їх достатньо широка» [15:197—198]. Також існує думка, що «хрононім — власна назва

історично значимого проміжку часу». Автор розрізняє два терміни — хрононім і геортонім: геортонім — власна назва будь-якого свята, пам'ятної дати, торжества, фестивалю [9: 48]. Гадаємо, що даний розподіл є виправданим, хоча обидві категорії онімів перебувають у гіперо-гіпонімічних відносинах: поняття хрононім містить у собі поняття геортонім.

Надалі ми будемо користуватися робочим об'єднаним визначенням двох вище наведених: хрононім — власна назва певних проміжків часу, подій, які є історично й культурно значущими для будь-якого етносу.

Існує ще одне теоретичне питання: омонімія серед двох розрядів — хрононімів та топонімів, коли той самий онім указує одночасно й на місце, і на час дії (*Hiroshima and Nagasaki, Waterloo, Somme, Watergate*). Одна лексична одиниця охоплює два концепти, різниця полягає у тому, що «для події головне: коли? Але кожна подія відбувається *десь*» [5: 112]. Таке перехрещення онімів можна пояснити з погляду когнітивної лінгвістики, у руслі теорії блендів, а саме когнітивної метонімії. Розглянемо її на прикладі оніма *Ypres*. Існує породжуючий простір (generic space), у якому знаходиться вся інформація про часові і просторові координати події, опис битви, між ким вона відбувалася, тобто породжуючий простір акумулює у собі всі спільні дані для увідних просторів (input spaces). Як показав у своїх дослідженнях Л. Барсалоу, різні концепти можуть асоціюватися один з одним [20: 212], у такий спосіб подія починає зв'язуватися із місцем, де вона відбулася, проводяться паралелі між першим увідним простором (місце: місто Іпр у Бельгії) та другим (дата: квітень 1915), лексичні одиниці та схеми проектуються на інший простір: відбувається метонімічне перенесення. У наслідку відбувається мапування образів і словника із домена-джерела у цільовий домен (бленд) [22: 33], але відмінна риса бленда — це наявність нового концепту, якого не було в жодному з інших просторів, — хрононім *Ypres*, квітень 1915 року, коли стався бій, де вперше в історії людства було використано хімічну зброю.

В останні роки проведено чимало досліджень хрононімної лексики (А. С. Реммер, Чжоу Шао Бо, К. В. Першина, В. М. Ткачова), у яких автори пропонують різні класифікації пропріативів.

Чжоу Шао Бо поділяє хрононіми згідно з поняттям про час у російській і китайській культурах: історичний час — час історії, тобто кодифікації подій і їхніх взаємозв'язків, що втілені у тріаді «минуле-сьогодення-майбутнє» й астрономічний час — час річного кола, втілений у календарі [19: 17]. Відповідно до астрономічного часу існують цивільний, народний і церковний календарі у російській культурі; сонячний та місячний календарі в китайській хрононімії, також шар лексики, що позначає період до 1949 р. і після нього (соціалістичний Китай), культурно-конфесійний, обумовлений злиттям трьох релігій [19: 10]. У системі російського хрононімікону визначальними ознаками номінації автор вбачає суб'єктивно-меморіальну і пов'язану із сільськогосподарським циклом. Для китайських хрононімів головним є символіка чисел,

обрядовість і старовинні ритуали. Хрононіми, які позначають історичний час у Китаї, вирізняються проміжком правління династій, і в основі утворення їхніх назв лежать девізи, що є унікальною властивістю китайської культури (*Дашун* «Велике благополуччя», *Яньань* «Продовження спокою»); російська хрононімія визначається соціально-історичними показниками.

Науковець класифікує онімну лексику згідно референтній базі китайської і російської мов. Загальні референтні одиниці містять у собі наступні складові: доба, частина доби, сукупність діб різної довжини (*Юйфоцзе* «Свято купання Будди», *Перше Травня*); епохи, ери, проміжки часу, які асоціюються з певними подіями (*Чжаньго* «Воюючі держави», *Петровська епоха*). Денотати, властиві тільки китайській мові, становлять пори року, періоди правління імператорів, 12-літні та 60-літні цикли.

А. С. Реммер відзначає хрононіми за обсягом денотата: мегахрононіми (*епоха Великих географічних відкриттів, бронзове століття*), макрохрононіми (*перебудова*) і мікрохрононіми (*Василів вечір*). По співвіднесеності з референтом виділені наступні оніми: ті, які умовно позначають момент часу (*Водохресний святвечір*) і відрізок часу (*фомин тиждень*). Відповідно до особливостей денотата існують хрононіми з *одиничним* референтом (*День космонавтики*) і *складеним* референтом (*криві тижні*), об'єднані за принципом «цілісне-складене»; *монореферентні* оніми (*Іванісний*) і *поліреферентні* (*Богородиця*) за принципом «одиничне-множинне». Мовознавець висуває головні засоби словотвору хрононімів: а) афіксальний (*біроновицина, Спожа*), б) складення (*Симони-Гулімони, Агафи-Руфі*), в) зрощення (*Різоположення, Великдень*), г) морфолого-синтаксичний (*Строкатий тиждень, день Маври-Зелені щі*) [12: 7].

На думку ономаста, хрононімами можуть бути наступні найменування а) днів, присвячених святим, постів, свят; б) загальнонародних і державних свят; в) історичних періодів, воєн і пам'ятних дат, де витоками є історичні події; г) періодів, що характеризуються особливим суспільно-політичним змістом, і пов'язані з іменами конкретних історичних діячів; д) пам'ятних дат, що відбивають національні традиції; е) конференцій, нарад, зустрічей, що мають історичне значення; ж) дат і періодів, що

віддзеркалюють особливості культури народу. Дослідник усуває з області хрононімної лексики наступні назви: а) професійних свят; б) конференцій, з'їздів, що не мають історичного значення; в) періодів, пов'язаних із творчістю представників літератури й мистецтва, життям історичних діячів; г) періодів, що позначають особливості погоди; д) періодів, що позначають геологічну історію Землі [11: 91].

Деякі науковці розподіляють назви релігійних свят на типи, які співвідносяться з конкретною особою (*Пророка Самуїла*), культовим предметом (*святкування Казанської ікони Божої Матері*) і дією, що здійснюється особою або культовим предметом (*Благовещення Пресвятої Діви Марії*). Ще оніми групують у відповідності з датою святкування: одноденні — **монотемпори** (*Свято Великомучениці Катерини*) і багатоденні — **мультитемпори** (*Великдень*), класифікація за усталеністю: рухливі (*Трійця*) і нерухливі (*Різдво*) [1: 3].

Увага приділяється і вивченню хрононімів у діяхронічній перспективі. В. М. Ткачова вказує на наступні функції, які виконують хрононіми в тексті Новгородського першого літопису старшого ізводу (синодального списку): а) виступають як засіб об'єктивізації й конкретизації передачі подій; б) як стилістичний засіб; в) сугестивна функція; г) прагматична. Розподіл хрононімів за походженням містить а) утворені від апелятивів, які позначають найважливіші віхи священої християнської історії; б) утворені від агіонімів; в) контекстуальні; г) пов'язані з воєнними діями; д) пов'язані з назвами ікон [17: 148].

Поняття часу давно цікавило науковців, тому що це один з найважливіших концептів нашого життя. Сучасні спеціалісти з багатьох галузей вважають час одним з головних чотирьох вимірів, у яких ми існуємо. Першими, хто звернув на це увагу лінгвістів, були Дж. Лакоф і М. Джонсон. За їхнім твердженням «час є одним з концептів, якими ми живемо..., що виник завдяки нашому фізичному досвіду», а також відноситься до категорії метафор-контейнерів, тобто подія сприймається як вмістище [23: 31—33]. Своєрідною словесною ємністю є й хрононіми, які в такий спосіб консервують спогади про те, що відбулося в певний час у певному місці.

Услід за Дж. Лакоффом і М. Джонсоном багато мовознавців погодилися з інтерпретацією часу як одного з первинних концептів. Л. Талмі відносить час до базових концептуальних категорій [29: 543] Т. Клауснер і В. Крофт розглядають час як один з «базових доменів, закладених у тілесному досвіді людини» [21: 10]. Дж. Р. Тейлор також уважає час базовим доменом, що не може редукуватися до інших доменів і характеризується на тлі матриці доменів, що складається з концептів [30: 570]. На думку Е. Рош «концепти — це функціонуючі частини контексту», вони не представляють світ, а є своєрідним містком між розумом і дійсністю, що оточує нас [28: 61].

Питання, «як представлене знання в ментальному лексиконі — це як і раніше найважливіша проблема всієї когнітивної науки», — переконана О. С. Кубрякова [6: 4]. М. Мінський перший увів поняття фрейму, він розробив теорію для того, щоб «...пояснити швидкість людського сприйняття й мислення», це було зумовлено відсутністю «ментальних явищ, що піддаються спостереженню, що супроводжують ці процеси» [7: 283]. Ще далі в поясненні природи структуризації знань пішов Ч. Філмор: «...групи слів утримує разом те, що вони мотивуються, визначаються й взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання або зв'язаними схематизаціями досвіду, для яких можна використовувати загальний термін *фрейм*» [18: 54].

На думку З. Д. Попової та Й. А. Стерніна «фрейм — мислимий у цілісності його складових частин багатокомпонентний концепт, об'ємне уявлення, деяка сукупність стандартних знань про предмет або явище» [10: 3]. Продовжила традицію О. Ю. Карпенко, її концепція базується на тому, що «мова реально існує в людській свідомості, ментальному лексиконі, мові мозку» [4: 6]. Висновками її праці стало введення поняття загальнономовних й індивідуальних онімічних фреймів в ономастичну класифікацію. Загальнономовний фрейм, що має ядро й периферію, за типами денотатів ділиться на 9 субфреймів: антропонімічний, топонімічний, теонімічний, зоонімічний, ергономічний, космонімічний, хрононімічний, хремотонімічний та ідеонімічний. Індивідуальний онімічний фрейм складається зі слотів (кіл) і посилань на інші фрейми або операції мислення.

Завдяки стратегії спадкування, у якій властивості субфреймів переймаються від суперфреймів [27: 324], структура загального онімічного фрейму проектується на усі субфрейми. Ми зосередимося на структурі індивідуального хрононімічного фрейму, що складається з 4 кіл:

1-е коло складається з назв, що мають індивідуальні посилання, своє, рідне, настільки важливе, що є обов'язковим компонентом. У хрононімічному фреймі це хрононіми, які викликають найдужчі емоції і найяскравіші асоціації. Індивідуальний фрейм за своєю суттю егоцентричний, так що в першому колі обов'язково буде те, що безпосередньо стосується саме нас. У цьому слоті ми беззаперечно знаходимо індивідуально-інтимні хрононіми (*мамин день народження, коли я була молодою*), події, у яких брала участь людина (*Великдень, Новий Рік, Вербна неділя*), і ті події, які відбулися за час життя людини, і навіть якщо вона не приймала у них участі, але вони настільки сильно подіяли на неї, що стали частиною її життя, її ментального буття. Наприклад, терористична атака на вежі-близнюки в Нью-Йорку 11 вересня 2001р. стала особистою трагедією кожного громадянина США.

2-е коло — сучасні події, про які ми знаємо, однак участі в них не приймали (*війна в Іраку, Чемпіонат Європи по футболу 2006 (для тих, хто не є фоболівальником)*).

3-є коло — історичні події й маловідомі хрононіми (*The Dark Ages, відлига*).

4-е коло — всі інші невідомі хрононіми (*Толока, Anzac Day, Melbourne Cup Day*).

Мозку людини властива постійна обробка різних рівнів інформації, побудова ментального уявлення про події, що відбуваються навколо. Хрононімічний фрейм є частиною такого розуміння, але він не єдиний спосіб ментальної репрезентації.

Сценарій — послідовність декількох епізодів у часі, це стереотипні епізоди з ознакою руху, розвитку. Фактично це фрейми, що розгортаються в часі й просторі як послідовність окремих епізодів, етапів, елементів» [10: 74]. На думку В. З. Дем'янкова «сценарії виробляються в результаті **інтерпретації** тексту, коли ключові слова й ідеї тексту створюють тематичні структури, що витягаються з пам'яті на основі стандартних, стереотипних значень, приписаних

термінальним елементом» [3]. У нашому випадку ключовими словами є самі хрононіми.

Серед культурних традицій бачення часу можна виділити 3 архетипічних сценарії усвідомлення плину часу:

Сценарій-лінія — його відбивають у мові хрононіми, що позначають одиничну, неповторювану подію, до якої повернення немає (*Крути, Ватерлоо*).

Сценарій-цикл — свято, подія, що повторюється з релігійних, пропагандистських міркувань (*Водохрища, День Незалежності*). Сценарій для православних майже завжди однаковий: служба в церкві, освячення води.

Сценарій-спіраль — подія повторюється з деякою циклічністю, але вже у новій якості, внутрішньо зміст події еволюціонує (*друге пришествя, Apocalypse, Відродження (відновлення інтересу до людини як до особистості, його творчого початку), терористичні акти в Нью-Йорку, Лондоні, Мадриді*).

Отже, хрононім — це власне ім'я певних відрізків часу, подій, історично й культурно значимих для певного етносу. Традиційно хрононіми класифікувалися за обсягом й особливостями денотата, за способом утворення, у відповідності з часом святкування. У руслі когнітивної лінгвістики існують структури розуміння знань — індивідуальний хрононімічний фрейм, що складається з 4 кіл і сценарій, що може бути 3-х видів: спіраль, цикл, лінія.

Література

1. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 1999.
2. Дейк ван Т А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1988. — Вып. 23: Когнитивные аспекты языка.
3. Демьянков В. З. Сценарий [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.infolex.ru/Cs21.html>
4. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: Дис. ... доктора філол. наук: 10.02.15. — Одеса, 2006.

5. Карпенко О. Ю. Структура хрономічного фрейму // Записки з ономастики.— Одесса, 2008.— Вип. 11.
6. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» // Вестник ВГУ.— Воронеж, 2001.— Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация.— Вип. 1.
7. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике.— М., 1988.— Вип. 23: Когнитивные аспекты языка.
8. Мірошник Л. В. Моделі часу в поезії Арсенія Тарковського: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Харків, 2005.
9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии.— 2-е изд., перераб. и доп.— М., 1988.
10. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике.— Воронеж, 2003.
11. Реммер С. А. К вопросу об определении хрононимов // Восточноукраинский лингвистический сборник.— Донецк, 1996.— Вип. 2.
12. Реммер С. А. Хрононіми як особливий розряд власних імен: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Дніпропетровськ, 2005.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006.
14. Стасюк Т. В. Відонімні утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Дніпропетровськ, 2005.
15. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
16. Ткачѐва В.М. Об исторической изменяемости хрононимов // Восточноукраинский лингвистический сборник.— Донецк, 1999.— Вип. 5.
17. Ткачѐва В.М. Структурно-семантические типы хрононимов в «Новгородской первой летописи старшего извода» // Восточноукраинский лингвистический сборник.— Донецк, 1998.— Вип. 4.
18. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике.— М., 1988.— Вип.23: Когнитивные аспекты языка.
19. Чжоу Шао Бо Номінація відрізків часу в різноструктурних онімічних просторах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Донецьк, 2004.
20. Barsalou Lawrence W. Ad Hoc Categories // Memory and cognition. — 1983.—№11(3).
21. Clausner T.C. and Croft W. Domains and image schemas // Cognitive Linguistics.— 1999.— №10—1.

22. Coulson S. Metaphor and Conceptual Blending // Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed. — Oxford, 2005.—Vol.8.
23. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago, 2003.
24. Lehrer A. Names and Naming: Why We Need Fields and Frames // Fields, Frames, and Contrasts; eds. A.Lehrer and E.Kittay.— 1992.— Hillsdale.
25. Lehrer A. Proper Names: Semantic Aspects // Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed. — Oxford, 2005.—Vol.10.
26. Name. (2008). Encyclopedia Britannica. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.britannica.com/ebc/article-9372991>
27. Nebel B. Frame-Based systems // The MIT Encyclopedia of Cognitive Sciences.— 1999.— The MIT Press.
28. Rosch E. Reclaiming Concepts // The Journal of Consciousness Studies.— 1999.— No.11-12.— Vol.6.
29. Talmy L. Cognitive Linguistics // Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed. — Oxford, 2005.—Vol.2.
30. Taylor J.R. Cognitive Semantics // Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed. — Oxford, 2005.—Vol.2.

ОНІМІЯ В ІДЮСТИЛІ «ЧОРНИХ ВІРШІВ» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Це — остання збірка віршів Є. Маланюка, що підготовлена до друку ним самим, але у зв'язку з несприятливими обставинами після Другої світової війни і вимушеною другою еміграцією в Америку не була вчасно прилаштована до друку і не потрапила разом з поетом до Америки. Вона зберігалася у Варшаві, потім Празі і була віднайдена Леонідом Куценком лише в кінці ХХ ст. Збірку «Чорні вірші» поет сформував ще восени 1938 р. [2: 6]. Вона включає переважно вірші, написані до 1930 р., лише п'ять її поезій датуються 1935—1938 рр. У записках Маланюка вона фігурує ще без назви як «п'ята книга поезій». Однак після «Земної Мадонни» (1934) п'ятою збіркою став «Перстень Полікрата» (1939), а «Чорні вірші» відклалися з різних причин, так і не вийшовши у світ за життя поета. У своїх збірках, виданих в Америці та в збірці «Перстень і посох», що була теж підготовлена поетом, але вийшла вже після його смерті у Мюнхені, поет опублікував 19 віршів (або їх фрагментів), що знаходилися в складі збірки «Чорні вірші». При цьому маємо ряд відхилень від тексту рукописної збірки «Чорних віршів», що пояснюється відсутністю в поета оригіналу (який був у Європі) чи бажанням щось змінити в самому віршеві. Наприклад, у «Сонеті огиди і гніву», де поет говорить: в інших народів є вожді, а у нас — «плебейська шваль», маємо у «Чорних віршах»: *«В той час, коли рокоче Муссоліні, / Пече очима древніми Кемаль, / В той час, коли кругом відважні жмені, / Коли Петром стає гугнявий Ленін, / Історія новий готує том»* [4: 29]. У тексті ж збірки «Перстень і посох», де цей сонет було надруковано вперше, маємо посилення епітета наймення **Кемаль** (Ататюрк) і, головне, повну заміну рядка, де був згаданий серед вождів Ленін: *«Пече очима **бронзовий** Кемаль»* (сонет датується 1924 р., Кемаль помер у 1938 р., а Маланюк прожив ще 30 років, встигнувши зробити покійного Кемалю бронзовим), *«І кожному народу спіє геній»* [3: 588].

Ми розглянемо роль в ідіостилі Маланюка онімії тільки тих віршів, що не потрапили в раніше опубліковані його збірки (якщо вони не зазнали, як у наведеному прикладі, саме онімічних зрушень). У «Чорних віршах» усього 63 оніми у 72 ужитках. Якщо ж вилучити ті оніми, що збереглися у раніше опублікованих поезіях з «Чорних віршів», то залишається тільки 46 онімів у 51 вжиткові. Усього публікація збірки у виданні Л. Куценка займає 24 суцільні сторінки, а з вилученням тих 19, що вже були опубліковані раніше, — тільки 17 сторінок. У першому випадкові, з орієнтацією на онімію всієї збірки, маємо на одній сторінці 2,6 оніма у 3,0 ужитках. Без урахунку раніше опублікованих текстів і, відповідно, зменшеним обсягом збірки (17 сторінок), маємо на одній сторінці 2,7 оніма у 3,0 ужитках, тобто практично ті ж цифри. Ці цифри засвідчують, що Євген Маланюк у 20—30-х роках захоплювався онімами як виразниками ідіостилю дуже активно, про що говорять й інші видані тоді збірки. Водночас наведені цифри не слід уважати найбільшими з усіх Маланюкових збірок, оскільки тут маємо публікацію не збірничового типу (окремий вірш на окремій сторінці), а типу журнального, коли сторінка заповнюється усціль, навіть якщо один перший чи останній рядок доводиться розміщати на одній сторінці, а решту тексту — на іншій (відповідно наступній чи попередній). Якщо перерахувати цей журнальний формат на збірничовий, то «Чорні вірші» без уже опублікованих 19 віршів матимуть не 17 сторінок, а 31. А цей обсяг означає, що в збірці маємо на одній сторінці 1,5 оніма в 1,6 ужитку. Це — зовсім інші цифри!

У своїх гострих, бойових «Чорних віршах» поет закликає на поміч образи Тараса Шевченка і Миколи Гоголя. Це дуже активний у збірці образ **Хлєстакова** і мертвих душ: *«Ще десь під чарку, оттако, / В шинку, у рестораннім гулі / Поставить карту Хлєстаков / І промахнеться, голий шулер»; «Ні, тебе ще не так карати, / Ще б вогнем не такої біди... / [...] / Може б тільки тоді позбулась Хлєстаковицини мертвих душ»* [4: 15, 30]. Як зазначив Ю. Ковалів, «Жвавий інтерес автора «Земної Мадонни» до автора «Мертвих душ» був постійним, вбачався йому цілою драматичною проблемою, що стосувалася історичної долі України» [1: 4]. У поета він виступає як «онімічна гра», що є «формою

лінгвокреативного мислення» [6: 14]. Пор. і звернення до Шевченка: «І склались літерами вірші / [...], / Чи не тоді, коли ударив / Ножем священним в серце ти, / Землі безверхої **Кобзарю**, / Пломінний стороже мети!» [4: 23]. Звертається Маланюк і до п'єси Григорія Квітки— Основ'янка «Шельменко— денщик»: «*Може б, тільки тоді **Шельменчат** тих / Охрестила пломінна купіль*» [4: 30]. Активно використовуються також образи Володимира Винниченка. Але в цьому випадкові твори видатного автора стають засобами критики передусім самого цього автора: за допомогою Винниченка— письменника автор дуже негативно оцінює Винниченка— політика. У своїх статтях Є. Маланюк дуже іронічно писав про «рідних винниченок» і про «веселість винниченкізованої більшості» [5: 265].

Визначаючи митців— емігрантів як «отару втікачів», поет говорить: «*Що їм п'янкий, терпкий **Стефаник**, / Що **Лесів** мармор вічних строф? / Їм дай болотяну нірвану, / Втекти від творчих катастроф*» [4: 28]. Замість цих п'янкх геніїв України, до нестерпності говорять про інших, давніших, уже набридлих: «*...Вже стомився глухою щоденною грою. / Прогриміла епоха, а ти не горши. / І на сцені все ті ж невідмінні герої: / **Теофан Прокопович**, **Панько Куліш**. / Вдруге, втретє збрехав твій лукавий кратер / Під старече зітхання здрібнілих **мазеп***» [4: 12]. Від Маланюка під гарячу руку дістається не тільки любимому ним Паньку Кулішеві, а й самому Мазепі, якого він обожнював («український Марс»). Втім, у цьому випадку Маланюкові стріли адресуються не гетьманові Івану Мазепі, а «здрібнілим мазепам», тобто військовим керівникам початку ХХ ст., тим «вошивим душам», які програли всі бої, якими керували.

У своїй відчайдушності поет готовий викинути з серця те, що він так любить — ономастикон: «*Нащо ж ще якісь людські імена / В теплій тиші душі бережу?*» [4: 16]; готовий викинути літературу разом з мовою: «*Будь проклята, літературо, / Що виссала із серця кров / [...]. / Будь проклята, співуча мово / Сльозливих і слизьких пісень, / Бо кожен чин пожерло слово, / Бо зміст заїла передмова / І в ніч лягає кожен день*» [4: 18]. Але ці прокльони — від великої любові, яку поет відстоював усе життя і яка тримала його на світі. Це — як прокльони **Степової Еллади**,

чи то пак України. То ж його найбільша любов. А що для поета Україна? У прямому прояві — «якісь людські імена», література, рідна співуча мова.

Тут хочеться звернути увагу на один мотив нашого видатного вченого Михайла Слабошпицького, до якого ми не можемо повністю прилучитися. Цей глибокий дослідник зазначає: «трапляються такі парадоксальні ситуації, коли поетові доводиться протистояти слову, щоб зберегти свій емоційний варіант думки. Скажімо, Бажан, Маланюк, Ольжич утікали від мелодійності, на яку така щедра українська мова; вони прагнули здолати і переступити евфонію, про яку мріяли поети. Вони сконцентрували в своїх строфах приголосні, щоб створити важкі ритми і відлуння гулу й гуркоту» [7: 4]. Не так уже названі поети й утікали від мелодійності і переступали через евфонію. Траплялися такі окремі випадки саме для відбиття гулу й гуркоту битви чи підготовки до неї, які на фоні чарівної, по— новому вираженої мелодійності й стають особливо помітними.

Йдучи передусім за онімічною логікою, ми по дорозі вже не раз звертали увагу на особливу мелодійність онімічних контекстів Маланюка. Пор. алітерації навколо гідроніма у розглядуваних «Чорних віршах»: «*Під мовчанку села балака тільки балка — / То Турія — по ріні — наріка*» [Мал. 1996: 19]; «*Аж зарокоче широчинь Дніпрова*» [4: 28]. Найчастіше згадуваний онім збірки — **Синюха**, який уживається тут тричі. При цьому двічі він занурюється в с— алітерацію: «*Немає сил оттут палать і знать, / Що там — Синюха, прибережні верби, / І степ, і синь, і степова весна*»; «*І от вже ранок в срібних росах, / І по Синюсі зимна синь*» [4: 22].

Майстер — він у всьому майстер. Правильно — залізних імператор строф. Але ці залізні строфи були не тільки непереможними воїнами. Вони були шедеврами. І — завдяки своїй амуніції, куди входять важливим (дуже важливим!) складником власні назви, як і інші компоненти ідіостилю, вони були прекрасними. У тім числі прекрасними й своєю милозвучністю, яка спиралася на глибокі знання й розуміння милозвучності української мови.

Література

1. Ковалів Юрій. Євген Маланюк // Слово і час. — 1991. — № 8.
2. Куценко Л. «Ні, вже ніколи не покаюся...» (про «Чорні вірші» Є. Маланюка) // Вежа. — Кіровоград, 1996. — № 2.
3. Маланюк Є. Поезії. — Львів, 1992.
4. Маланюк Є. Чорні вірші // Вежа. — Кіровоград, 1996. — № 2.
5. Маланюк Є. Крути — народина нового українця // Є. Маланюк. Повернення. — Львів: Світ, 2005.
6. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Горлівка, 2008.
7. Слабошпицький М. «...То скажу вам усе». Кілька зауваг про поезію Володимира Базилевського // Літературна Україна. — 2005. — 28 квітня.

НАЙЧАСТОТНІШИЙ ОНІМ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СТУСА

Здійснений шляхом суцільної вибірки аналіз уживань онімних одиниць у поезіях Василя Стуса [9] засвідчив, що топонім **Україна** / **Вкраїна** є найчастотнішим: він зустрічається 94 рази (не рахуючи варіантів текстів), у т. ч. **Вкраїна** — 5 разів, а прикметник *український* / *вкраїнський* — 7. Ці цифри підтверджують думку Юрія Шевельова про те, що образ України «один із панівних у Стуса», що «тема і ідея України проходить крізь усі поезії збірки» [7 : 366] (йдеться про «Палімпсести»).

Висока частотність топоніма **Україна** простежується у творах різних періодів. У вірші «Зимові дерева», що дав назву першій збірці Стуса, знаходимо яскраву оксюморонно несподівану метафору: *Спочили до дна у роздумах, / наповнені наче амфори, / піщаним повітрям морозним / української Африки* [9, т.1, кн. 1 : 108]. Ця метафора, «побудована на схожості відчуття піску та «колючого» морозцю, дасть фору всім сьгоднішнім і вчорашнім метафористам не лише за своєю образною несподіваністю і свіжістю, але й глибиною узагальнення в образі «української Африки», за яким стільки невисловленого болю за тубільців-земляків і «випустелену» рідну землю» [4 : 131].

Проте ліричний герой В.Стуса бачить і гармонійну Україну: вона втілюється для нього в конкретних селах, пов'язаних з малою батьківщиною поета, — Рахнівкою Гайсинського району Вінницької області, де він народився, а також з Барсуками й Зятківцями — сусідніми з Рахнівкою селами: *Світ повен милих таємниць, / а як дитині — то й казкових. / Гаї, переліски, діброви. / Рахнівка! Падай, падай ниць. / Там, у долині, ув імлі / вона парує, мов хлібина, допіру з печі. Україна! / Градощі мої й жалі. / <...> Ми поминали Барсуки, / йдучи із Зятківцець* [9, т. 2 : 187].

Семантично вагомим стає частотний у сполученні з **Україна** займенник *моя*: він репрезентує особистісні стосунки ліричного

героя з батьківщиною. Означення *моя* синтагматично сполучується з означенням *рідна*: *Україно, тебе вже не видно — / ні тополь твоїх, ні дубів. / За Михайлівським хутором, рідна, / я надовго тебе загубив. / <...> Прощавай, Україно, туга моя!* [9, т. 1, кн. 1 : 111]. *Рідна Україна* перетворюється з *моєї* на *нашу* у дискурсі, спрямованому до комунікативного партнера, тому це *наша* таке саме інтимне й індивідуалістичне, як і *моя*: *Коли б ти знала, як ми не могли / прощатися, бо все життя єднались / і билились, і разом увійшли / у спільне річище, де стільки плину — / все видно нашу рідну Україну / з журуливими кущами бугили* [9, т. 2 : 43]. У цьому контексті Україна *рідна*, але з *журуливими кущами бугили*: бугила / богила—«трав'яниста рослина з родини зонтичних із солодким стеблом» [5, т. 1, с. 246]. Флористичні конотації йдуть від Шевченка (пор. Шевченкове «І твій барвіночок хрещатий заріс богилою»).

Важливе місце посідає у Стусовій поезії образ України-матері. Традиційне перенесення стосунків спорідненості (мати — син / сини) на стосунки між країною та її громадянами повторюється у низці творів: *Та виростають з личаків, / із шаровар, з курної хати / раби зростають до синів / своєї України-матері* [9, т. 1, кн. 1 : 90—91]; *Там ридає Україна / над головою сина: прощавай. / І плачуть там, видушуючи з себе / сльозу навмисну, двоє ворогів, / радіючи, що син той не любив / ні України, ні землі, ні неба, / і всує хилиться висока тіль / чужого болю* [9, т. 1, кн. 1 : 187]; *Здається, бачу: рвуться буйні трави, / де вже відговорили всі струмки, / а Україна, Лебедина, Слава / за сином назирає з-під руки* [9, т. 3, кн. 1 : 29]. У негативному ключі термін спорідненості *сини* використовується при зображенні трагічних подій української історії: *Стинаються в герці скажені сини України, / той з ордами бродить, а той накликає Москву* [9, т. 3, кн. 1 : 45]. З іншого боку, *мати* й *Україна* у Стуса йдуть поряд, вони настільки схожі, що не розрізнявальні: *Крізь шиби, тьмаві і заплакані, / два голоси, мов дві лозини, / стинаються, од вітру злякані — / чи матері чи України?* [9, т. 3, кн. 1 : 164]. Рядки *Сню собою, мов сном, або матір'ю марю. / Україна — по лицях, акцентях, стовпах* [9, т. 1, кн. 2 : 95] спонукають згадати сказане Михайлиною Коцюбинською з приводу інших рядків Стуса: «неухильне підсвідоме переростання образу матері в образ України, ідеальне злиття їх, природна взаємозамінність» [2 : 13].

Важливість для Стусового поетичного світу образу України-матері проявляється не лише в експліцитному вживанні традиційних метафор (Україна — мати, українці — її сини). Цей образ представлено й у непрямому вигляді, у формі натяку на метафору «Україна-мати» у вірші «Вереснева земля». Поетова Україна сумна та осіння: *Неприкаяний, сам блукаю. / Осінь крилами в груді б'є. / О, **Вкраїно** моя осіння! / Чом забракло мені уміння / звеселити серце твоє?* [9, т. 1, кн. 1 : 204], а у варіанті твору згадується ім'я Ніобеї з античного міфу: *Я волів би коником стати / В тужний скрекіт жалів доринути / Серед палого листя стигнути, / **Ніобеї** горем ридати* [9, т. 1, кн. 1 : 338]. Фонові знання забезпечують адекватну інтерпретацію цього оніма як імені матері, котра втратила своїх дітей. Відтак ця семантика поширюється й на образ України у вірші.

У Стусових поезіях регулярно представлене синтагматичне сполучення та римування *України* з *каліною* (8 випадків). Починаючи з відносно раннього вірша, присвяченого пам'яті Алли Горської, — і до «Палімпсестів»: *Убілій стужі сонце **України**. / А ти шукай — червону тіль калини / на чорних водах — / тіль її шукай, / де горстка нас* [9, т. 1, кн. 1 : 163]; *і серед степу, де горить калина — / могила. Там ридає **Україна** / над головою сина: прощавай* [9, т. 1, кн. 1 : 187]. Не виключено, що витоки цієї художньої деталі зумовлені ремінісценціями з Шевченка (*Ой люлі, люлі, моя дитино, / Вдень і вночі. / Підеш, мій сину, по Україні, / Нас кленучи. / <...> Найдеш у гаї тую калину, / То й пригорнись. / Бо я любила, моя дитино, її колись* [8 : 354]). Пор. згадку цього Шевченкового тексту у ранньому вірші Стуса (*А мати нам пісень співала — / Їх більше, мабуть, не почуть / <...> Мені ж приносила калину, / До узголів'я кладучи / «Йди ти, сину, на **Вкраїну**, Нас кленучи»* [9, т. 1, кн. 2 : 33—34]) та поетовий коментар до цих рядків: «Найбільший слід на душі — од маминої колискової «Ой, люлі-люлі, моя дитино». Шевченко над колискою — це не забувається, а співане тужно: «Йди ти, сину, на Україну, нас кленучи» — хвилює й досі» [9, т. 1, кн. 1. С. 42].

Цікаво, що у вірші «А я був хворий. Був тобою хворий...» поет декларує відмову від синтагматичного сполучення *каліни* й *України*. Підкреслено буденне, з відкиданням традиційних для поезії «красивостей» зображення України сповнене, втім, співчуття та жалості. Персоніфікація України, антропоморфність її образу

здійснюється на «побутовому» рівні. Це простежується у різних варіантах вірша: *Коли тобі приходить Україна — / то без калин, без соняхів, без сліз. / Без радості, без горя. Ніби тітка, / приходить Україна в день погідний* [9, т. 1, кн. 2 : 146]; *Коли в мій сон заходить Україна — / то без калин, без соняхів, без сліз, / без радощів. Зайде як тітка, / оклунок біля призьби покладе* [9, т. 1, кн. 2 : 255]; *Коли в мій сон заходить Україна — / то без калин, без соняхів, без сонць, / а в сутінках. Як удова, з оклунком / заходить Україна в рідний дім* [9, т. 1, кн. 2 : 156].

Але у «колимських» віршах поета знов зустрічаємо синтагматичне поєднання та римування калини та України: *Бубнявіє золото гроном калини, / тут Богся рождає, Господь України. / Злотогук цяткований гроном калини, / бо тут ся рождають сини України* [9, т. 3, кн. 2 : 64]; *На колимськiм морозі калина / зацвітає рудими слізьми. / Неосяжна осонцена днина, / і собором дзвінким Україна / написалась на мурах тюрми* [9, т. 3, кн. 2 : 77]. Якщо у наведених вище рядках і калина, і Україна позначені сакральністю, то в інших випадках на першій план виходить гіркота калини та негативні характеристики рідної землі: *Нема мені коханої землі, / деь за грудьми пече гірка калина. / Сміється божевільна Україна / у смертнім леті на однім крилі* [9, т. 3, кн. 2 : 80]. Пор. ще: *Ось і пласка калина, / кісточка — геть прогіркла. / Вимерзла горобина / клякне обабіч траси, / ось твої, Україно, / байки і баляндраси* [9, т. 3, кн. 2 : 288]. Очевидно, з приводу саме цих рядків Леся Кравченко зазначає: «образ калини — як спомин, як згадка про рідний край, як його символ або емблема. Такі ж функції виконувала горобина, калина і в М.Цветаєвої, відірваної від батьківщини (... но если куст рябины...)» [3 : 38]. Зведення до купи калини й горобини у вірші В.Стуса аж ніяк не випадкове. Перед нами алюзія, перегук з відомим віршем Марини Цветаєвої (*Всяк дом мне чужд, всяк храм мне пуст, / И всё — равно, и всё — едино. / Но если по дороге куст / Встает, особенно — рябина...*). За обома символами — України (калина) та Росії (рябина) — знедолені прототиби цих символів: у калини *кісточка геть прогіркла* (хоч у принципі це констатація реального гіркуватого присмаку калини, та в контексті вірша гіркота осмислюється в переносному значенні), а *вимерзла горобина* є задубілою, мертвою, *клякне*.

Флористичним символом України постає у Стуса не лише калина, а й тополя: *о, Україно, до смертного дрозду / чую — тополя твоя шелестить* [9, т. 3, кн. 1 : 139]; *а скільки літ, а скільки слід — тобі іще допить / десь України степ і меч тополь* [9, т. 1, кн. 2 : 249]. Тополя у Стуса є традиційним маркером України: *Голісінський голос — чи то Богоматері, Долі. / Чи то України огорнутий мороком дух. / Крило холодить полошке лопотіння тополі* [9, т. 3, кн. 1 : 107]. Для Стусового ліричного героя тополі виступають як репрезентанти України (*Отак собі й живу, позбутий часоплину, / і рідну Україну не кличу, не зову. / В невілницьких шляхах відмарилось поволі, / вже не шумлять тополі у мене в головах* [9, т. 3, кн. 2 : 131]), з тополями пов'язаний ідилічний образ України у його снах: *Далека-далека, весела земля, / раїнна твоя Україна, / з'являється в снах, визирає здаля / затятого блудного сина* [9, т. 3, кн. 2 : 145] (раїнна < діал. раїна «пірамідальна тополя» [5, т. 8 :441]).

Один із наскрізних мотивів у Стуса — тема втрачання України, що представлено у вигляді фізичного її віддалення: *Україно, тебе вже не видно — / ні тополь твоїх, ні дубів. / За Михайлівським хутором, рідна, / я надовго тебе загубив. / <...> Прощавай, Україно, туго моя!* [9, т. 1, кн. 1 : 111]. Фізичне, просторове віддалення репрезентує віддалення психологічне, а віддаленість від України сприймається як її втрата. Посилюється цей мотив у поезіях періоду ув'язнення й заслання. Ліричний герой прагне зберегти Україну бодай у пам'яті: *не забудь же України, / як буде тяжко — то її зови / і душу тіш далеким пожаданням* [9, т. 2 : 75]. Для нього Україна — *видиво святе*, що знаходиться *лівіше серця* і є рідним: *Тримайся бо потойбік. Ти — за гранню, / де видиво гойдається святе. / Там — Україна. З межею. Там, / лівіше серця* [9, т. 2 : 157]. Цей мотив зберігається у всіх варіантах вірша: *Там — Україна. За межею. Там. / Лівіше серця. З горя молодого / Сосна спливає нічню, ніби щогла, / а Бог шепоче спрагло: Аз воздам!* [9, т. 3, кн. 1 : 32]. Далека Україна все одно усвідомлюється як *рідна*, й ліричний герой прагне подолати відстань між нею та собою: *Рідна Вкраїна далеко — не чує. / Ти ж довершилося, годі, життя. / <...>. Перелетить мене, перелетить / через дроти, паркани і горожі / на Україну!* [9, т. 3, кн. 1 : 85—86]. У чернетковому автографі вірша «Я ще не знав, що є двійня...» [9, т. 3, кн. 1 : 172] рядки *Довкола — зрубані хрести /*

по рідній Батьківщині мають вигляд: *а кроки — зрубані хрести / по рідній Україні* [9, т. 3, кн. 1 : 392]. Цей образ — ще одне свідчення того, що територіальна віддаленість від України сприймається як її втрата.

Проте віддаленість рідної землі породжує певне відчуження від неї, робить її чужою: *Обабіч — чужаниця-чужина. / Під кожним під крилом — чужа чужина. / І даленіє дальня Україна — / ошукана, оспала, навісна* [9, т. 3, кн. 1 : 44]. Україна тут характеризуються епітетами аж ніяк не позитивними: *ошукана, оспала, навісна*. Вона далека від ліричного героя не лише територіально, а й за духом. У низці контекстів далека Україна стає хворою, вона гине чи — й це не менш жахливо — стає чужою. У вірші «На схід, на схід, на схід, на схід...» вона *уся — в антоновім вогні: Тепер провидь у маячні: / десь Україна — там, / уся — в антоновім вогні, / на докір всім святкам*. Але при цьому займенник, що заступає назву Україна, пишеться з великої букви як маркер сакральності поняття: *До Неї ти від Неї йдеш, / страсна до Неї путь — / та, на котрій і сам падеш, / і друзі — теж падуть* [9, т. 3, кн. 2 : 67—68]. Дослідники вже зазначали, що у рядках вірша «За літописом Самовидця» *А де ж Україна? Все далі, все далі, все далі. / Наш дуб предковічний убрався сухим порохом* мотив віддалення України означає її втрату, зникнення, загибель [9, т. 2 : 28].

У подальшому в Стусових поезіях дедалі виразніше й трагічніше звучатиме мотив опозиції *рідне / чуже*. Україна в цьому протиставленні може виступати як *рідне*, хоч і далеке: *Кривокрилий птах: коротке — / рідне, довге — що чужинне. / Спробуй — спекайся мороки: / За крайсвіту — Україна!* [9, т. 3, кн. 1 : 67]. Україна *рідна*, але вона далеко, й ліричний герой прагне подолати цю відстань: *Рідна Вкраїна далеко — не чує. / Ти ж довершилося, годі, життя. <...>* [9, т. 3, кн. 1 : 85—86]. Україна може бути для ліричного героя водночас *моєю* та *чужою*. Варіанти тексту доносять до нас мерехтливі переходи почуттів ліричного героя від *моєї* до *чужої* й навпаки: *Прощай, Україно, моя Україно, / чужа Україно, навіки прощай* [9, т. 3, кн. 1 : 75]; та *Дорога дороги, долина долини, / Надія надії урвалася — і край. / Прощай, Україно, моя Україно, / чужа Україно, щаслива буйвай* [9, т. 3, кн. 1 : 223]; *Бо вже ослонився безокрай чужинний, / кучериться щед्रो багрянний розмай, / прощай, Україно, моя Україно, /*

кохана **Вкраїно**, щаслива бувай [9, т. 3, кн. 1 : 224]. Неоднозначність характеристики (*моя / чужа*) досягається зокрема багатозначністю звороту *щаслива бувай* — то прощання чи побажання щастя? Чи то обидва значення актуалізуються у контексті? Якщо ліричний герой звертається до *чужої* України, то *щаслива бувай* — це «прощай». А якщо до *коханої* — то це не тільки прощання, а й побажання щастя. О. Давидова висловлює цікаву думку про протиставленість *свого / чужого* у поезії В.Стуса як реалізацію архаїчного (міфологічного) поділу простору «на «свій» / «чужий» і його вияви, притаманні українській культурній традиції, пов'язані з давніми віруваннями» [1 : 72]. Як зазначає дослідниця, «екстраполюючи ритуал переходу на творчу біографію та власне художній доробок, можна дійти висновку, що «свій» простір — це рідний дім і, ширше, Космос рідної Батьківщини; «чужий» — заслання» [1 : 72], і вважає, що бінарна опозиція «свій» / «чужий» є архаїчним конструктом, на який «накладається психосоціальний відбиток, і поезія В.Стуса парадоксально повідомляє про вигнання сина рідною матір'ю: «Прощай, Україно, моя Україно, / чужа Україно, навіки прощай» [1 : 73].

Характерним прийомом у поезіях В. Стуса стає зіткнення, зіставлення й зведення разом, у єдиному часопросторі, двох онімів (чи відонімних прикметників), належних до дуже далеких топосів. Регулярно повторюється зіткнення українського топосу з топосом місця ув'язнення (Мордовія) чи заслання (Колима). Рядки, де згадуються ці оніми, мають біографічне підґрунтя: В.Стус перебував у таборі ЖХ-385 у Мордовії з грудня 1972 р. до січня 1977 р., коли поета вислано етапом до місця заслання (с-ще ім. Матросова Магаданської обл.), [див. 6 : 321, 328]. Ось «зіткнення» топосів України та Мордовії: *Від українських веремій / В тайгу, Мордовію, за ґрати. / Кого питати, друже мій, / Тебе роковано до страти?* [9, т. 1, кн. 2 : 153]. Неодноразово зіставляються також колимський топос (сувора реальність) та Україна — уявлювана, вимріяна, та, що наснилася: *Ніч блукає, наче кінь стриножений, / по байраках, виярках, степах. / Відпусти мене, яснотельможний: / бачу Україну в тьмяних снах. / Світить сонце Колими з-за взгір'я. / Добрий ранок? На добраніч, мій / дивен краю* [9, т. 3, кн. 2 : 86]; *Колимське зілля в мене на столі / уже зелене листя попустило. / То кваплю я весну.*

То сонця жду, / то вітру з України виглядаю [9, т. 3, кн. 2 : 164]. Як зазначив Юрій Шевельов, образ України у Стуса — у дусі шевчківсько-романтичної традиції України: «це рай, але рай сплюндрований. Звідси образ України протистоїть образам тюрми-Колими, доповнює їх і — через факт сплюндрованості — зливається з ними» [7 : 378].

Таким чином, у Стусових поезіях виразно виділяється, з одного боку, Україна ідилічно прекрасна, а з другого — Україна трагічна й навіть страшна. Нарешті, Україна в поета може бути представлена амбівалентно — водночас і як прекрасна, і як страшна.

Репрезентація України як «раю» супроводжується, втім, усвідомленням, що рай цей несправжній, уявний: *Тут поживи — і видається тобі, / що й досі Україна солов'їна* [9, т. 1, кн. 1 : 131] (традиційний епітет *солов'їна* означає традиційно-ідилічне сприйняття України, проте вона тільки *видається* такою). Україна казково прекрасна, якщо дивитися на неї з вікна автомобіля: *Мелькають і зіли, і мази. / Від стовпа до стовпа пробігають підрослі сади. / Україно моя! Україно. Ти слухана казка, / Недослухана казка, повита у зустрічний дим* [9, т. 1, кн. 2 : 205], але ж казка не існує в реальності. Пізніше ідеально прекрасна Україна постає у мріях ліричного героя: *Зелені села, білі городи / і синь-ріка, і голуба долина, / і золота, як мрія, Україна — / ще не зникайте! Краю мій, зажди / мене на смертні кидати пуні!* [9, т. 3, кн. 1 : 152]. Ідилічна Україна протиставлена колимській реальності, номінованій відверто — аж до прямолінійності — *царством сатани: і хороше у царстві сатани / згадати синій безкрай України* [9, т. 3, кн. 2 : 276].

В інших контекстах Україна постає як нещасна (*Один — на голу Україну. / Один — і в горі, і в біді / на всю велику Україну* [9, т. 1, кн. 2 : 133]), страшна й трагічна. Її назва супроводжується семами болю та смерті: *і з бездонь агоній / жіночий голос — гомоном предтеч. / Він настає, напочується, лине / і пружко свиснув д'горі, мов батіг, / і вже ти сон бажанням переміг, / бо раною відкрилась Україна* [9, т. 3, кн. 2 : 114]. У контексті *золота Україно — моя / ти не край, не вітчизна / ти як смертна трутизна / наймертвіша мертвизна / гоїя* [9, т. 3, кн. 2 : 265] епітет *золота* має бути трактований як іронічний. Проте й у трагічності, у смерті проступає надія — *політ до зір, у вічність: Нема мені спину. Тож зносся до зір. / Внизу Україна, немов водовир. /*

Та, мертвий, тепер ти її не почув. / Пліч-о-пліч зі смертю я в вічність лечу [9, т. 2 : 54].

У низці контекстів образ України амбівалентний, сповнений протилежних рис. Вона прагне *зрадливої краси: І сполотніла, ждавши, Україна / спередвіків зрадливої краси* [9, т. 2 : 117]. Україна, віддалена від ліричного героя, з одного боку, *стає тінню*, а з другого — *творює всесвіт з вікових руїн*, тобто гармонізує хаос: *Здається, в цілм світі ти один, / сколошканий зі сну тяжким видінням, / що Богом наслане, мов благостиня, / і сниш явою: мати, жінка й син. / І тільки Україна, ставши тінню, / ще творить всесвіт з вікових руїн* [9, т. 2 : 129]. З одного боку, образ України у свідомості й пам'яті ліричного героя *тьмою тьмиться*; з іншого — попри розчарування, жити без України неможливо: *І сіють зраду спогади марудні, / що передовіряються перу / і забивають дух тобі єдиний, / і тьмою тьмиться образ України, / допіру він розтане — й я помру* [9, т. 2 : 21].

Україна сповнена контрастів: її полум'я холодне (*довікує Україна своїм холодним полум'ям чудним* [9, т. 3, кн. 1 : 230]), ненависть та любов співіснують у ній поряд (*українська двигить земля, / зрита ненавистю і любов'ю* [9, т. 3, кн. 2 : 210]). Але ж Україна згадується серед найвищих цінностей: *Так стій, і стій, і стій, і стій, / ні сина, ні дружини, / ні матері, ані надій / на сонце України* [9, т. 3, кн. 2 : 24]. Ліричний герой прагне повернутися на батьківщину й водночас усвідомлює, що це нереально: *Бо вже не я — лише жива жарина / горить в мені. Лиш нею я живу. / То пропікає душу Україна — / та, за котрою погляд марно рву* [9, т. 3, кн. 2 : 21]; *До узбіч / прилипла зірка чи жар-птиця чи / прорубано вікно, щоб Україну / побачити вчвертьока, поки згину / на вічній мерзлоті?* [9, т. 3, кн. 2 : 25]. Та ліричний герой знаходить досить парадоксальний вихід із цієї ситуації: *Тут добирає Україна / для себе дочок і синів, / та почалася холодина / і вже не вернеться година, / коли б ти на Вкраїні жив. / То ж жиймо в ній! Як кров у жилах, / вона гуде бентежна в нас* [9, т. 3, кн. 2 : 166].

Промовистими щодо розуміння Стусового ставлення до України є варіативні прикінцеві рядки вірша «Уже Софія відструменіла...» — замість *дай мені, Боже, чесного шляху, / дай мені, Боже, гордого лику!* [9, т. 3, кн. 1 : 153] знаходимо: *дай, Україно, чесного шляху,*

дай, *Україно*, гордого лику [9, т. 3, кн. 2 : 7]. Варіативність Бога та України свідчить про сакральність концепту «Україна» в ментальності поета. Як зазначає М.Коцюбинська, «важко встановити, чи це авторські варіанти, чи перший народився внаслідок переосмислення при переписуванні (вірш поширювався у списках), та підміни понять тут немає — навпаки, повна смислова єдність. «Бог» і «Україна» в його душі і в поезії творять двоєдине ціле, то його головне Sacrum» [2 : 17].

Тож найчастотніший онім Стусових поетичних текстів — **Україна** — засвідчує вагомість та багатовекторність інтерпретації позначуваного поняття у картині поетичного світу одного з найяскравіших українських митців слова ХХ століття.

Література

1. Давидова О. Етнокультурний міфопростір як авантекст до творчості В. Стуса // Слово і час. — 2003. — № 1.
2. Коцюбинська М. Поет // Стус Василь. — Твори. — К., 1994. — Т. 1, кн. 1.
3. Кравченко Л. Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики // Слово і час. — 2003. — № 35.
4. Маленький І. Космологія людської особистості і духу у взаємовіддзеркалених всесвітах Василя Стуса // Сучасність. — 2004. — № 1.
5. Словник української мови: В 11 т. — К., 1970—1980.
6. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. — К., 2005.
7. Шевельов Ю. Трунок і трутизна // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. — К., 1994. — т. 3.
8. Шевченко Т. Кобзар. — К., 1971.
9. Стус В. Твори у чотирьох томах, шести книгах. — Львів, 1994—1997.

МІФОПОЕТОНІМИ В ОДАХ ДЖОНА КІТСА

Яскравим представником англійського романтизму, що є третім великим поетом поряд з Дж. Г. Байроном (1788—1824) та Персі Біші Шеллі (1792—1822) цього літературного напрямку не тільки в англійській, а й у світовій літературі, є Джон Кітс (1795—1821). Неперевершеним взірцем лірики Джона Кітса є його віршовані твори — «*Ode to a Nightingale*» («Ода солов'ю»), «*Ode on Grecian Urn*» («Ода до грецької ваз»), «*Ode to Psyche*» («Ода Психеї»), «*Ode on Melancholy*» («Ода Меланхолії»), «*Ode on Indolence*» («Ода Дозвіллю»), «*To Autumn*» («Осені»). У цих творах проявилось притаманне Кітсу чуттєве сприйняття природи, безмежна сила уявлення, надзвичайна здатність одухотворити увесь оточуючий світ, а також піднімати до ступеня істинно прекрасного явища й предмети реального життя [1: 255]. Естетичний ідеал поезій Джона Кітса полягає в пошуках краси та гармонії, що існують в природі й для поета зв'язані з реальністю та невід'ємні від істини: «*Beauty is truth, truth beauty — that is all you know on earth and all you need to know*» [1: 255]. («Краса є істина, істина є краса — ось все, що ми можемо пізнати на землі, і все, що треба знати». — Г. Ш.) [1: 255]. Як відомо, існує два різновиди од: хвалебні, що мають традиційний сенс — жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб і «ніжні» — анакреонтичні — жанр лірики, в якому панує життєрадісне, світле світосприйняття, перейняте мотивами земного щастя, гедонізму, любові [4: 515]. Отже, у творчій спадщині Джона Кітса панує другий вид цього ліричного жанру — анакреонтичні оди, в яких поету особливо вдалося передати красу, гармонію та велич природи, апелюючи до античної культури та мистецтва, до давньогрецьких міфів, і отже, до міфонімів.

Мета даної статті — простежити специфіку функціонування міфопоетонімів у одах «*Ode to Psyche*» («Ода Психеї»), «*Ode on*

Melancholy» («Ода Меланхолії»), що мають найбільше міфопоетонімне наповнення порівняно з іншими творами цього циклу¹.

«Ода Психеї» (1820) нараховує 5 міфонімів, серед яких двічі використовується міфонім *Psyche* (*Психея*), а також *Olympus* (*Олімп*), *Phoebe* (*Феб*), *Vesper* (*Веспер*), а також множинні міфоніми *Dryads* (*Дриади*) та *Olympians* (*Олімпійці*).

Як відомо, *Психея* — одне з пізньоантичних божеств, уособлення душі, дихання, що асоціювалось з дмуханням вітру, вихором, крилатістю [6, т. 2: 344]. Відома головним чином завдяки роману Апулея «Золотий осел», у якому письменник об'єднав різні міфи про Психею і створив поетичну казку про мандри людської душі, яка жадає злитися з коханням (любов'ю). Згідно з твором Апулея, Психея (Душа) смертна з народження, але здобула безсмертя завдяки вірності своєму чоловіку Амуру (Любові). Канонічно до класичного пантеону Психея не увіходила й набула загальновідомості тільки в епоху Ренесансу, де цей сюжет набув великої популярності та послугував темою багатьох значних творів літератури та витворів мистецтва у різних країнах Європи. Як зауважує Джон Кітс у своєму листі до Джорджа та Джорджіани Кітс від 30 квітня 1819 року: «Ви звичайно, пам'ятаєте, що Психею не зображували богинею до часів Апулея Платоніка, який жив вже після часів Августа, а це означає, що цю богиню ніколи не шанували і не поклонялися їй із всім завзяттям античності — а може бути, ніколи і не думали про неї у древній релігії; я (Джон Кітс — Г. III.) більш правовірний і не можу собі дозволити поганській богині залишатися у такій зневажливості» [2: 651]. Отже, зрозуміло, звідки такі зауваження Кітса: «в родині безсмертних молодша вона», «храму в неї немає»: *O latest born and loveliest vision far // Of all Olympus' faded hierarchy! // Fairer than Phoebe's sapphire-regioned star, // Or Vesper, amorous glow-worm of the sky; // Fairer than these, though temple thou hast none, // Nor altar heaped with flowers* [7: 153]. Оспівуючи неповторну красу і душевність Психеї, Джон Кітс ставить цей міфопоетонім вище за весь пантеон олімпійських богів. Як відомо, міфотопонім

1 Дослідження міфопоетонімного простору поезії «Ода солов'ю», яка насичена онімами даного розряду, є предметом окремої розвідки, що знаходиться у друці.

Олімп — священна гора древніх греків у північній Фессалії, яку вважали місцеперебуванням богів, що має усталене значення у літературі — зібрання, сонм олімпійських богів [5: 99] у контексті оди набуває конотацію «знебарвлений пантеон богів» у порівнянні, на думку митця, з душевною та зовнішньою яскравістю Психеї.

Як відомо, Аполлон — бог мистецтва і художнього натхнення [6, т. 1: 95], а також божество сонячного світла та зірок. У зв'язку з цим виникає розповсюджене вже у епічній поезії інше ім'я — **Феб** — з грецької мови — *сяючий, блискаючий* [5: 19], що й відобразив Джон Кітс, зазначаючи, що Психея прекрасніша і яскравіша за «темно-синю (*сапфірову*) зірку Феба» («*Phoebe's sapphire-regioned star*»), маючи на увазі третю за яскравістю (після Сіріуса та Арктура) зорю північної півкулі неба — блакитну Вегу в сузір'ї Ліри [3: 18–19]. Астронім **Ліра** (на зоряному небі це сузір'я — ідеальний паралелограм) — у давньогрецьких міфах вічний атрибут Аполлона (Феба), музичний інструмент, який він зробив, натягнувши струни на панцир черепахи [3: 19]. Отже, маємо тут поетичну перифразу на позначення астроніма *Вега* з онімним компонентом *Phoebe*, що має усталене значення в поезії — поетичне позначення сонця і зірок. Що стосується іншого поетоміфоніма **Веспер** (грецький варіант — Геспер) — божество вечірньої зірки, є одним з назв планети Венери як вечірньої зорі, звідси епітет «любовний», і, отже, також є астронімом: «*Of Vesper, amorous glow-worm of the sky*» [7: 153] («*O, Веспер, любовний палаючий світляк небес*» — Г. Ш.). Стародавні греки впродовж довгого часу не знали, що вранішня і вечірня зірки є єдиним космонімом — планетою Венерою [5: 46]. В англійській поезії існує розповсюджений сюжет про черв'яка або світляка, який плекається закоханою в нього квіткою. Цікаво відмітити, що якщо у підтексті оди і знаходиться протиставлення сердечності духовного світу труднощам і терням життя, то, у всякому випадку, античність не являється тут ідеалом, оскільки вона нарівні з сучасністю нехтувала Душею (Психеєю). Отже, в аналізованій оді Джон Кітс у метафоричному контексті персоніфікує Психею: *Surely I dreamt to-day, or did I see // The winged Psyche with awakened eyes?* [7: 152]; а також поетизує в образі *Психеї* не тільки загальний духовний світ людини, але й особливу ніжність, душевність цього

світу, що уособлює в собі цей міфонім: *But who wast thou, O happy, happy dove? // His Psyche true! [7: 152]* (*Але, хто ти, о щасливий, щасливий голуб? // Це його справжня Психея. — Г. III.*). В цих рядках Джон Кітс ототожнює Психею з голубом, що, як відомо, у релігійній традиції символізує душу, яка покидає людину в момент смерті. Але існує і інше традиційне трактування візуально-го вигляду Психеї — це метелик або молода дівчина з крилами метелика, що склалося у V—IV ст. ст. до н. е. [5: 125].

Міфонім *Olympians* (Олімпійці), виразова форма якого одночасно означає носіїв схожих характерних властивостей, а саме позначає мешканців Олімпу, тобто давньогрецьких богів, яких митець наділяє епітетом «неясні» (*faint*) на протизагу Психеї, що має «яскраво-прозорі крильця, пурхаючи серед неясних олімпійців»: *O brightest! ... Yet even in these days so far retired // From happy pieties, thy lucent fans, // Fluttering among the faint Olympians, // I see, and sing, by my own eyes inspired. // So let me be thy choir, and make a moan // Upon the midnight hours [7: 153]*.

Множинний міфонім *Дриаду*, що в грецькій міфології уособлюють духів дерев [5: 59], у поезії постають в образі прекрасних дівчат для підкреслення романтичної та таємничої атмосфери, що зв'язана з природою у творі: *Yes, I will be thy priest, and build a fine // In some untrodden region of my mind, ... // And there by zephyrs, streams, and birds, and bees, // The moss-lain Dryads shall be lulled to sleep [7: 153]* (*І там під заколисування зефірів (південних вітрів), струмків, птахів і бджіл // Дриаду, що лежать у моху, засинають. — Г. III.*).

У наступному творі «Ода Меланхолії» (1819) Джон Кітс наголошує на тому, що людина може бути нещасною, але життя завжди прекрасне, і якщо людина вміє відчувати, то навіть у самому горі своєму вона знайде елемент краси [1: 255] і висуває свою концепцію печалі: не у нагромадженні суму слід знаходити печаль, — в них вона зникає, — але в радостях, тому що саме в радості й міститься печаль Меланхолії, треба лише зрозуміти це [2: 654]. Отже, в цій оді використано три міфоніми: *Lethe* (*Лета*), *Proserpine* (*Прозерпіна*) і також *Psyche* (*Психея*).

Міфотопонім *Lethe* (річка в царстві мертвих, випивши воду якої, душі померлих забувають про своє колишнє земне життя [6, т. 2:

51]) в літературі та мистецтві має усталену символіку — показник забуття, важіль Життя й Небуття. Подібну конотацію — «річка забуття, до якої не слід підходити, щоб не позбутися земної пам'яті» спостерігаємо і у Джона Кітса: *No, no, go not to **Lethe**, neither twist // Wolf's-bane, tight-rooted, for its poisonous wine: // Nor suffer thy pale forehead to be kissed // By nightshade, ruby grape of **Proserpine** (Hi, ні, не підходи до Лети та не вижимай // Вовчі ягоди, що вкоренилися щільно для отруйного вина: // Не піддавай своє бліде чоло поцілунку // Нічної тіні яскраво-червоної виноградної лози **Прозерпіни**. — Г. Ш.) [7: 164].*

Міфонім Прозерпіна (в грецькій міфології їй відповідає Персефона) — богиня царства мертвих, а також рослинності. Згідно з міфом, Аїд закохався й викрав Прозерпіну в її матері — богині землі Церери (гр. Деметри), яка з горя наслала на землю засуху та неврожай. Аїду прийшлося повернути Прозерпіну до матері, але він силоміць дав їй скуштувати зернинку гранату, щоб вона не забула царство смерті і знову повернулася до нього [6, т. 2: 305].

Міфонім Психея уособлюється Джоном Кітсом, як і у попередній оді, з людською душею, але тут поет вже говорить про окрему душу кожної людини, якій не слід піддаватися смутку та меланхолії: *Make not your rosary of yew-berries, // Nor let the beetle, nor the death-moth be // Your mournful **Psyche**, nor the downy owl // A partner in your sorrow's mysteries (Не роби розарій з тисових ягід, // Не дозволяй своїй Психеї бути // Скорботним метеликом-хранителем твоїх зажурливих таємниць. — Г. Ш.) [7: 164].*

Отже, міфопоетоніми в поетичних творах «*Ode to Psyche*» (***Psyche, Olympus, Phoebe, Vesper, Dryads, Olympians***) та «*Ode on Melancholy*» (***Lethe, Proserpine, Psyche***) створюють яскравий метафорично-образний контекст своїм неповторним різнобарвним мерехтінням сенсів, концентрують в собі зміст значної частини оди, і, отже, виконують текстотвірну і експресивно-естетичну функції. Створене Джоном Кітсом символічне мовлення за допомогою міфопоетонімих номінацій в контексті його романтичних творів, унікальне, незважаючи на широкі культурні зв'язки, аналогії і асоціації міфологічної онімії.

Література

1. Аникст А. А. История английской литературы. — М., 1956.
2. Витковский Е. Примечания // Поэзия английского романтизма. — М.
3. Климишин І. А. Зоряне небо України. — Івано-Франківськ, 2005.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К., 1997.
5. Мифологический словарь: Кн. для учителя. — 4-е изд., испр. и перераб. — М., 1985.
6. Мифы народов мира. Энциклопедия. — М., 1998. — Т. 1—2.
7. Keats J. Selected Poems. — London: Collector's Poetry Library, 2004.

АНТРОПОНІМІЧНІ РЕАЛІЇ ЯК АКТУАЛІЗАТОР ІСТОРИЧНОГО ЧАСУ І ПРОСТОРУ

**(на матеріалі драми Л. М. Старицької-Черняхівської
«Гетьман Дорошенко»)**

Категорії часу і простору є найбільш універсальними категоріями культури; вони втілюють «світосприйняття епохи, поведінку людей, їх свідомість, ритм життя, ставлення до речей; жодний «показник культури» не характеризує в такому обсязі й повноті її «суть», як розуміння простору й часу» [3: 84]. У просторово-часових структурах відбивається духовний досвід як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. Зміни в системі просторово-часових уявлень є показником змін у світосприйнятті епохи, зсувів, що відбуваються в культурі: «... форми сприйняття простору й часу є специфічними для кожного культурного кола і тому є важливою, глибинною характеристикою тієї чи іншої культури» [6: 108]. Саме тому сприйняття і відображення простору і часу є основною складовою визначення як типу культури в цілому, так і типу мистецтва зокрема.

Система просторово-часових уявлень майстра художнього слова є важливою і необхідною складовою його художнього мікросвіту. У текстових категоріях часу і простору відбивається весь комплекс проблем, пов'язаних з виникненням і функціонуванням художнього тексту (ХТ), від власне лінгвістичних до філософсько-культурологічних.

Значущість просторово-часових параметрів для організації ХТ неодноразово підкреслювали дослідники. «Часові і просторові параметри є не тільки каркасом твору, а й одним з дійових засобів організації його змісту» [2: 228]. Просторово-часові уявлення митця визначають своєрідність структури, створюють «основу композиції твору» [1: 97], особливо в жанрі історичної прози, поезії, драматургії. Сучасні дослідження ХТ спрямовані на виявлення

взаємозв'язку художнього часу і простору (ХЧП) з сюжетом, композицією, системою художньої образності, визначенням жанрового різновиду художнього твору. Увага мовознавців зосереджена, в основному, на лексико-граматичних засобах вираження часових і просторових категорій, проте онімна лексика (ОЛ), що є найбільш чітким локально-темпоральним показником, носієм історико-культурної інформації і актуалізатором ХЧП, в зазначеному аспекті залишається недослідженою.

Саме власні назви (ВН) у тканині будь-якого ХТ найбільш чітко окреслюють час і простір, в якому відбувається дія. Оніми «завжди мають свої очевидні і приховані художні мотивації (...) що розкриваються в літературній композиції тексту і за його межами (історичні мотивації та асоціації) [11: 83]. Ці асоціації є найбільш вагомим чинником побудови ХЧП у творах на історичну тематику, де ВН беруть активну участь у створенні колориту зображуваної епохи. Саме функціонуванню ВН як засобу відтворення історичної доби присвячена пропонована розвідка. Крім того, майже недослідженим залишається питання ролі і функціонування ОЛ та окремих її розрядів у жанрі історичної драматургії, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Отже, **тема** представленої розвідки — антропонімічні реалії (АР) як актуалізатор історичного часу і простору, **предмет** — АР в жанрі історичної драми. **Матеріалом** дослідження послужила маловідома сьогодні драма Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко», де відтворено одну з найтрагічніших сторінок української історії [10] (при цитуванні будемо вказувати лише сторінки).

Художній доробок Л. М. Старицької-Черняхівської, доньки і творчої спадкоємиці видатного українського літератора і громадського діяча М. П. Старицького, лише в наш час стає приступним широкому читачеві і вченим-філологам. Її творчість, що вирізняється сталістю ідейно-естетичної концепції, вірністю одного разу обраній історичній тематиці, високою художньою майстерністю, є неперехідним внеском до скарбниці національної літератури і духовності. Полум'яна патріотка, людина високої освіти і культури, письменниця дотримується чесності, безкомпромісності й непристосовництва аж до трагічного кінця

свого життя, і на сторінках своїх творів вона так само безкомпромісно відтворює історичну правду про минуле рідного народу, одним із періодів якого є час гетьманування *Петра Дорошенка*, що прагнув воз'єднати Україну, поділену між Росією і Польщею внаслідок Андрусівського перемир'я 1667 року. Багатогранна і трагічна українська дійсність часів Дорошенківщини відтворюється у драмі завдяки широкому використанню як у ремарках, так і в тексті дії ОЛ, представлені різними класами й розрядами, найбільшим з яких є антропонімічний шар, який містить антропоралії доби, що зображується письменницею з позицій історичної правди.

АР насичують контекст численними асоціаціями й експресивними нюансами, обумовлюють сюжетну побудову і визначають локально-темпоральні параметри п'єси. Антропоніми називають персонажів — історичних осіб і вигаданих, а власне ім'я (ВІ) головного персонажа винесено в заголовок, завдяки чому створюється своєрідна проспекція, зацікавлення, виникають певні асоціації з історичним минулим і окреслюється ХЧП драми. «У перший момент заголовок ще є малозмістовним, проте семантика, закладена в одному чи кількох словах назви, дає перший орієнтир, за яким буде організовуватись сприйняття тексту як цілого. Отже, заголовок — перший компонент прямого, проспективного зв'язку між заголовком і текстом [7: 168]. ВІ, винесене в заголовок, є найбільш частотним, читач / глядач зустрічається з дистантними повторами різних його варіацій, починаючи зі вступної ремарки та перших сторінок оповіді, а словосполучення-заголовок *гетьман Дорошенко* авторка уживає лише двічі у відповідних мікроконтекстах у мові самого головного героя: 1-й раз — під час діалогу *гетьмана* з *російським послом*, що намовляє *Дорошенка* на перемир'я з *Москвою*; ВІ акцентує на гідності й великій відповідальності *гетьмана* перед батьківщиною («*Ні, гетьман Дорошенко не продає отчизни ні за що*» [148]), і 2-й раз — наприкінці твору під час сумних роздумів *Дорошенка* про підступність лівобережного гетьмана *Самойловича* та зраду багатьох найближчих прихильників; ВІ поєднується в мікроконтексті з астіонімом *Чигирин*, що є останньою твердиною *гетьмана* і символом мужності, незламності борців («*Ще гетьман Дорошенко в Чигирині*» [180]).

Антропонімікон драми чітко розподілений за локальними, темпоральними та ідейно-тематичними настановами. Це головний персонаж *Петро Дорошенко* та його дружина *Прися*, тесть полковник *Яненко*, їхня рідня — *Галя* та її чоловік *Роман*, спільники й супротивники гетьмана — *Брюховецький*, *Ганджа*, *Дем'ян Многогрішний*, *Дрозд*, *Іван Сірко*, *Лукаш Мартинович*, *Куций*, *Іван Мазепа*, *Опара*, *Пушкар*, *Ромадановський*, *Самойлович*, *Сомко*, *Суховій*, *Терешко*, *Тетеря*, *Ханенко*, султан *Махмуд четвертий*.

Окрему групу становлять Ві осіб, що вже за часів *Дорошенка* були особами історичними; у контексті драми це Ві *Богдан* [63] і *Виговський* [84], що уживаються з різними конотаційними настановами. Ві *Виговський* у відповідному онімному й лексичному оточенні уживається в мовленні *Дорошенка* у контексті спогадів про боротьбу між *Павлом Тетерею* та *Іваном Виговським* за гетьманську булаву, і створює, крім ретроспекції, опозицію між амбіціями колишніх гетьманів та намірами *Петра Дорошенка*, про що відверто каже *Іван Мазепа*: «Д о р о ш е н к о. (...) скажи мені, чи сих думок не думав *Брюховецький*, чи не з-за них *Тетеря* видирав в *Виговського* гетьманській клеюди? М а з е п а. (...) вони шукали лиш своїх приват, а не рятунку краю, а ти ідеш за *Україну*» [84].

Інші, протилежні конотації створює Ві *Богдан*, що уживається у контексті спогадів у мовленні *Яненка* [63; 65], *Дорошенка* [80; 155], і овіюється теплом спогадів про гетьмана-визволителя і водночас гірким сумом при погляді на сучасну героям історичну ситуацію: «*Чи то ж на те Богдан, заступник наш, нас вибив із неволі, щоб пахолок нікчемний руйнував усю його роботу*» [63]; «... *пожуримось та ті часи згадаєм, як ще Богдан наш з нами був*» [65]; «... *щоб всі повстали знов, як встали за Богдана*» [80]; «... *хай клянуть Богдана за те, що їх з неволі врятував*» [155]. В аналогічному ключі уживається й двокомпонентна антропономінація у складі словосполучення: «*Як гетьман наш Богдан Хмельницький з'явся проти ляхів, пішли за ним усі*» [136]; два наступних уживання Ві зустрічаються у контексті діалогу між *Дорошенком* і *російським послом* у мовленні гетьмана і створюють зловісну приховану конотацію, проспектуючи майбутнє протистояння *Петра Дорошенка* і *Москви* з її колонізаторською політикою, незважаючи на колишні сподівання *Богдана Хмельницького* на рівноправне

поєднання: «*Гетьман наш Богдан Хмельницький сам, по добрій волі злучився із Москвою (...) як вільний з вільним, рівний з рівним*» [146]; «*Мій антицесор, гетьман наш Богдан, як до братів, пристав до вас, до кривих, а ви йому віддячили за те, що безчестям його і військо відкрили*» [147].

У процесі відображення історичної дійсності художник слова завжди використовує певні, історично обумовлені імена. Проте «у переважній більшості дійові персонажі з точки зору психологічної і характерологічної оцінки є багатограними. Зміни у поведінці персонажа, житті, у ставленні до нього (...) можуть розкриватися різноманітними мовними прийомами» [4: 165], в т. ч. і антропономіаціями. Різні засоби номінації персонажів, змінюючи один одного, актуалізуються в художньому контексті, поступово вибудовуючи номінаційне поле того чи іншого персонажа, демонструючи еволюцію художнього образу у замкненому ХЧП і розкриваючи авторську концепцію твору. У досліджуваній драмі за цим принципом побудовано номінаційні ряди (НР) багатьох персонажів. Перш за все, це іменування головного героя, гетьмана *Петра Дорошенка*, чий НР є центральним у системі номінацій, відповідно до цього його варіативність і частотність уживання є найбільш високою: протягом 138 сторінок тексту драми прізвище *Дорошенко* уживається 24 рази, *ВІ Петро* — 7; синоніми-апелятиви *гетьман* — 50; *пан гетьман* — 11; *ясновельможний гетьман* — 11. В цілому НР головного персонажа містить 47 компонентів — лексем і словосполучень, що уживаються у контексті 195 разів, не враховуючи ремарок.

Система номінацій головного персонажа чітко узгоджується з локально-темпоральними параметрами дії. Спочатку *Петро Дорошенко*, як вказує вступна ремарка — «*полковник черкаський*» [59], і відповідно до цього уживаються різні номінаційні варіанти: *полковник Дорошенко* [71]; *мосціпан Дорошенко* [148]; *Петро*; *гетьман Петро* [179]; *полковник наш суворий* [73]; *полковник славетний* [74]; *пан полковник* [83]; *полковник* [83]. З початком 2 дії, після обрання *Дорошенка* гетьманом з'являються й відповідні номінації: *гетьман Дорошенко* [148]; *наш гетьман* [96]; *гетьман наш* [98]; *ваш гетьман* [176]; *гетьман ваш* [161]; *мій гетьман* [103]; *пан гетьман* [92]; *пан гетьман наш* [110; 178]; *правобережний гетьман* [180];

гетьман преславний [162]; завзятий і славний гетьман [152]; гетьман і батько [160]; гетьман і батько наш [156]; ясновельможний [93]; ясновельможний гетьман [99]; ясновельможний пан [134]; вельможність твоя [152]; батько [112]; батько наш [94]; орел [98]; орел-козак [94]; мосціпан [173]; друже [149]. Після одруження Дорошенка з дочкою полковника Яненка Прісею, тесть закономірно звертається до гетьмана по-родинному: син [125]; сину мій [82]; друже мій і сину [187]; дитя моє [192], а в мові персоніфікованої матері — України наприкінці твору номінації сину мій, укоханий і вірний; мій найдорожчий сину; дитя моє [192] стають урочистим і водночас скорботним гімном високій людяності й патріотизму гетьмана Петра Дорошенка, який заради того, щоб осушити сльози й кров, якими стікає рідна земля, добровільно зрікається гетьманства і йде в московську неволю.

Національну забарвленість зображуваної епохи передають номінації, вжиті у мовленні російського посла відповідно російською мовою: *Петр Дорофеев* [145]; *гетман* [140]; *славный гетман* [144]. Таке використання іншомовної «мовленневої оболонки» є цілком доречним і закономірним, оскільки «форма ситуації в тексті забарвлена національно» [9:57] (в даному випадку контекст відбиває ситуацію прийому Дорошенком російського посла). Історичний колорит епохи також яскраво передає описовий зворот «той гетьман Дорошенко, що запродав наших дітей невірі» [154]. Отже, НР головної дійової особи побудовано відповідно до історичної правди, законів реалістичного письма; номінації чітко узгоджуються з контекстною ситуацією і параметрами ХЧП.

Наступним за кількістю компонентів і частотністю уживання є НР *Івана Самойловича*, що посів гетьманство на лівобережній Україні, цілковитого антипода Петра Дорошенка (30 компонентів НР, уживаних 50 разів). Ці два персонажі протиставляються один одному протягом усієї драми з т. з. характерів, світобачення, політичних переконань і навіть з т. з. кохання до Прісі, Дорошенкової дружини, яку, за художньою версією Л.М.Старицької-Черняхівської, звів Самойлович. НР обох персонажів, узгоджуючись з локально-темпоральними показниками драми, протиставляються, однак, за своєю семантикою і конотативними нашаруваннями. Так, *Самойлович* [71] на початку драми — полковник *Самойлович* [92];

полковник тогочиний [64]; той [87]; той вирлоокій [96]; той, що ще тоді на хутір ваш прибився з Дорошенком [96]; козак [110]; коханець молодий [130]; веселий хорошун, принадливий полковник **Самойлович** [130]; далі — гетьман **Самойлович** [150]; пан гетьман **Самойлович** [181]; лівобережний гетьман **Самойлович** [172]; ясновельможний гетьман **Самойлович** [181]; твій гетьман [182]; гетьман свій [183]; гетьман новий [175]; лівобережний гетьман [169]; гетьман-пін [151]; попович [177; 180]; попович той [181]; попенко твій [182]; хитрий і мудрий лис [178]; господар твій [182]; розрадник [188]. Негативну, зневажливу експресію, поряд з номінаціями *гетьман-пін*, *попович* містять також номінації *запроданець московський* **Самойлович** [174]; *той пес* [127]; *лукавий тхір*, *дурень*, *блазень* [130]; *драпіжний вовк*, *негідний лис* [172]; *глитай* [178], вказуючи на ставлення до **Самойловича** гетьмана **Дорошенка** і підсилюючи їхнє протистояння, що протягом усієї драми, майже від її початку, простежується у різних мовленнєвих та контекстних ситуаціях, правдиво відбиваючи історичні реалії: «П р і с я. (...) **гетьман** немов сліпий, глухий або німий, вночі не спить, блукає по покоях, удень мовчить (...) і **Самойлович** теж у справах тих, таємних радах найперший скрізь, але проте живе й своїм життям: веселий, смілий, гожий. У нього все: і пісня, й рада, й жарт. Приїде він — і все повеселіша, мов сонечко у хату увійде» [98]; «Д о р о ш е н к о. Ну ж, пані, хто був **той пес**, якому віддала ти честь мою, і радости, і щастя, через кого знеславила мене і соромом **ім'я моє** укрила?» [127]; «Д о р о ш е н к о. (...) Побачимо ж, як **гетьман Самойлович** зустрінеться із нами (...) а **гетьмана** покличемо на герць: хай гетьманує той, хто переможе (...) Та перще хай **Москву** зборонить він від турка. Проміяла вона мене на **гетьмана-попа**» [151]; «... **гетьман Самойлович** силкується нас знищити» [109]; «М а з е п а. Нас сповіщає **гетьман Самойлович**, що з військом він московським вируша до нас сюди, щоб рачив **твоя милість** прибуть до них у табір і йому до ніг зложить гетьманські клейноди» [172]; «С і р к о. **Глитай**. Він проглотить бажає **Дорошенка**» [178]; «**Перекажи ти гетьману своєму**, що хоч лишилось тут у **Дорошенка** лиш жмені дві останніх козаків, але (...) вони умруть за **гетьмана свого**» [183].

У контексті 5 дії номінації *ясновельможний гетьман* **Самойлович** — *пан* **Дорошенко** створюють опозиційну кульмінацію між

двома історичними постатями — дійовими особами драми — гетьманами *Дорошенком* і *Самойловичем*, який, заручившись підтримкою російського царя, прагне усунути *Дорошенка*. Зазначена опозиція відбиває історичні реалії і підсилює експресію трагізму, приреченості *Дорошенка* як історичної постаті, створює перспекцію подальшого розгортання подій, коли *Петро Дорошенко* змушений буде зректись гетьманства. Лексема *пан* підкреслює зневажливе ставлення нового гетьмана *Самойловича* та його людей до супротивника і гідність старого гетьмана, що твердо дотримується однієї позиції: «К о з а к. **Ясновельможний гетьман Самойлович до пана Дорошенка лист (...)** Д о р о ш е н к о. *Мовчи!* (...) *Не пан я тут, а гетьман!*» [181].

Наприкінці драми опозиція *ВІ пан гетьман Самойлович — Дорошенко* висвітлює апогей трагізму, крах політичної долі *старого гетьмана*, якого мають силою привести до табору *Самойловича*: «*Загадує пан гетьман Самойлович у табір Дорошенка привести*» [196]. Трагізм підсилює подальше прощання *Дорошенка* зі своїм оточенням, з *Чигирином*, що був «*вірний, незрадливий*», та його болісне звертання до стягів: «*Шуміли ви на славу Дорошенку, ох, а тепер схиліться хоч над ним в останній раз, все гетьману новому уклонітесь ви...*» [196].

Отже, зазначена опозиція, що побудована відповідно до історичної правди і законів реалістичного письма, вияскравлює основний конфлікт драми; використання стилістичного прийому антитези чітко узгоджується з контекстною ситуацією і параметрами ХЧП.

Аналогічно побудовано НР й інших персонажів. Так, наречена, а потім дружина гетьмана *Пріся* на початку твору отримує номінації *Прісінька* [90]; *голубка* [91]; *голубонька* [83]; *голубонька моя*; *голубонька кохана* [92]; *дитина* [104]; *моя кохана* [103]; *квіточка моя рожева* [103]; *зоре* [105]; *пані* [107]; *гетьманиша* [91]; *гетьманиша наша* [96]; *моя гетьманиша лоба* [90]; *ясновельможна* [116]; *ясновельможна пані* [93]; *вельможна господиня* [108]. На початку 3 дії, після виявлення її подружньої зради, спочатку в мовленні *Галі* уживаються номінації *бідна*, *сердешна* [119]; *сестриченька ріднесенька*; *дитинонька*, *сестриченька моя*; *квітонька моя рожева*; *квітка* [120], а далі, в мові *Дорошенка* під час останньої розмови з дружиною —

гадина [128], і описова конструкція — *гадюка, що виплудилась з ран моїх* [130].

Образ *Галі*, названої сестри *Прісі*, овіяно фольклорно-романтичним серпанком, і НР чітко відбиває цю тональність — більшість компонентів містять демінутивні зменшено-пестливі суфікси: *Галя* [69]; *Галочка* [66]; *Галюсенька* [74]; *Галюся* [74]; *Гармаша дочка* [71]; *голубка* [124]; *голубочка* [98]; *голубонька кохана* [124]; *голубонька кохана моя* [94]; *молодичка* [95].

Відповідно до просторово-часових параметрів побудовані й інші НР:

Брюховецький [63] — *гетьман Брюховецький* [62]; *нікчемний Брюховецький* [102]; *Івашко* [62]; *Іуда* [122]; *гетьман* [111]; *гетьман наш* [62]; *зрадник сей* [63]; *лівобережний гетьман* [110]; *гетьман твій* — *Іуда й кат* [110]; *кат* [122];

Дем'ян Многогрішний [123] — *Дем'ян* [125]; *той Дем'ян* [123]; *Демко* [148]; *наказний* [124];

Іван Сірко [111] — *Іван Сірко, кошовий запорозький* [64]; *Іван* [180]; *Сірко* [109]; *кошовий* [112]; *добрий друже* [181]; *пан кошовий* [111];

Мазепа [71] — *Іван* [99]; *пан писар* [124];
владика наш султан Махмуд четвертий [152] — *султан* [77]; *могутній султан* [152]; *могутній і славний султан* [152]; *падишах* [152]; *преславніший великий падишах* [162];

Яненко [71] — *славний полковник Яненко* [75]; *батько* [66]; *мій батько* [86]; *рідний батько* [119]; *тато* [67]; *дядько* [88]; *полковник* [64]; *наш полковник* [85]; *пан полковник* [122].

НР *матері гетьмана Дорошенка* у ремарках містить ВІ (*черниця Митродора* [112]), посесивні утворення (*мати Дорошенка* [112], *мати Дорошенкова* [134]), і синонім-апелятив *мати* [113], а в мові персонажів цей НР закономірно розподілений за ситуацією уживання: *мама* [112], *матусенька* [112; 134], *матінка*; *матуся* [134] в мовленні *Дорошенка* і *ясновельможна паніматка* [134] в мовленні *козака* із гетьманської світи. Цей персонаж, що згодом переростає у персоніфікований символ *матері-України*, також тісно пов'язаний з параметрами ХЧП — *мати* остереігає *сина-гетьмана* від фатальних помилок, у діалозі *матері* з *сином* (дія 3, ява 11 [134—138]) авторка створює перспекцію

майбутнього краху всієї політичної кар'єри *Дорошенка*, гармонійно поєднуючи художній вимисел з історичною правдою.

Правдивому відтворенню історичного колориту сприяють також безонімні номінації (БН), безонімні НР окремих дійових і тільки згадуваних осіб, що побудовані письменницею в реалістичному ключі: *король* [62]; *матір ігумена* [131]; *хан* [11]; *хан татарський* [79]; *кримський хан* [146; 148]; *турський цар* [79]; *татарський мурза* [89]. НР *московського посланця* містить негативно-іронічні конотації: *посланець* [140]; *заступниче й порадниче спасенний* [147]; *сліпець, негідний хлоп* [148], демонструючи відвертий гнів і обурення *Дорошенка* політикою російського царя.

НР *московського царя* є неоднорідним: *цар* [141]; *східний цар* [76]; *великий цар* [141]; *великий і пресвітлий цар* [141]; *преславетний цар і государ* [141]; *світлий цар, московський государ* [143] в мові *Дорошенка*; *наш великий царь* [144]; *наш великий царь и самодержець Руси* [140]; *государь* [142; 143; 145]; *государь наш* [142]; *царь-государь* [144; 147]; *царь, великий государь* [142]; *царь и государь* [145] — номінації в мові *посла* закономірно уживаються російською мовою, створюючи національний колорит.

Відтворенню історичної правди сприяють і оніми, вжиті у функції компаративів: «*Не гетьман я, а зрадник! Од хреста я одступивсь, мов той Іуда*» [161] під час відчуття гетьманом мук сумління за наруги татар над християнськими святинями; «*Не Ірод, не Каїн я. Дітей не загублю*» [163] в мовленні *Дорошенка*, що відмовляється відправити дітей у султанську неволю; «*той гетьман твій — катюга, Ірод, Каїн*» [165] у мовленні *баби*, що звинувачує *Дорошенка* у стражданнях народу. ВІ *Ірод, Каїн* — символи жорстокості та підступництва, що у сполученні з лексемою *катюга* утворюють стилістичну фігуру градації, акцентують на ставленні до трагічної історичної ситуації представників народу, який потерпає від *татар* — «спільників» гетьмана *Дорошенка* у визволенні та з'єднанні України.

Множинні номінації *лицарі Христа* та *Іроди* утворюють контрастну опозицію, висвітлюючи ставлення дійових осіб і народу до *Дорошенка* та його спільників, і *татар*; причому друга номінація має розгорнутий НР, насичений негативною експресією: *Іроди* [88]; *вороги Христові* [137]; *ругатели Христа* [146]; *татари* [69];

ті татари [125]; *татарва* [62]; *бусурмани* [67]; *той клятий бусурман* [125]; *всі бусурмани* [111]; *кляті бусурмани* [62]; *ваші бусурмани* [125]; *невіра* [100]; *проклята невіра* [88]; *та проклята невіра* [79]; *та татарва, нехрещена, проклята* [111].

Таким чином, результати дослідження АР як актуалізатору ХЧП в історичній драмі Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» показали, що прагматична спрямованість жанру історичної драми визначає певні особливості функціонування антропонімів. Для антропономіацій драми характерним є реальне історичне підґрунтя, широке уживання ВІ реальних історичних осіб. Всі антропономіації, а також БН служать відтворенню історичної правди, чіткому визначенню місця і часу дії. Ім'я історичної особи, маючи у свідомості автора й читача / глядача «прямую референцію з конкретною особою» [5:113], життя й діяльність якої пов'язані з певною історичною добою, є вагомим чинником побудови ХЧП. АР у контексті художнього цілого містять також яскраву символіку, що значно посилює сценічні художні можливості індивідуально-авторської онімної палітри, творячи своєрідний пам'ятник поглядів, понять і уявлень народних [8:5].

Література

1. Брандес М. П. Стилистический анализ. — М., 1971.
2. Гей Н. К. Время и пространство в структуре произведения // Контекст — 1974. Литературно-критические исследования. — М., 1975.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. — М., 1972.
4. Иванова Н. И. Текстобразующая функция вариативных способов именования персонажей (на материале произведений В.Аксенова) // Восточноукраинский лингвистический сборник: Вып. 6.— Донецк, 2006.
5. Калинин В. М. Поэтика онима. — Донецк, 1999.
6. Кнабе Г. С. Историческое пространство и историческое время в культуре древнего Рима. — М., 1985.
7. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии // Проблемы структурной лингвистики. 1984.— М., 1988.

8. Морошкин М. М. Славянский именовслов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. Составлен священником М. Морошкиным. — СПб., 1867.
9. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). — Вінниця, 2005.
10. Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Вступ. стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. — К., 2000.
11. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте. — Л., 1990.

ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ І СТИЛІЗАЦІЇ (на матеріалі поезії Лесі Українки)

Художній простір (ХП) є визначальною ознакою будь-якого художнього твору; саме він творить той особливий діапазон, місце дії, «межі внутрішнього світу героя, масштабне його світосприйняття» [3:186]. Разом із художнім часом ХП організує й поєднує в єдине ціле всю художньо-образну систему, визначає добір відповідних мовних засобів, використання різноманітних прийомів зображення дійсності з метою створення довершеного художнього цілого. «Відображаючи життя, художній твір відображає філософські закономірності, пов'язані з часом і простором, як загальними формами існування матерії» [8:53]. Роль ХП у художньому творі не обмежується локалізацією місця дії — він стає особливою мовою для вираження позапросторових категорій» [4:39; 6:105], насамперед, для характеристики персонажів, етико-естетичних оцінок; він є «моделлю світу даного автора, яку висловлено мовою його просторових уявлень» [5:252—253].

Просторова відмежованість у творі стає тим локальним континуумом, моделюючою системою, що становить специфіку авторського стилю. ХП твору, як правило, є обмеженим і структурованим, одно- і багатовимірним, одно- і різноспрямованим» [9:5]. Але він завжди є невід'ємною складовою текстової побудови, авторської концепції, усіх текстових рівнів, в тому числі і онімного простору.

Саме ХП визначає локальність, що впливає на всю систему мовних засобів, на всі мовні рівні, на всі компоненти онімного простору і зокрема на топонімікон. Саме топонімам належить першорядна роль у визначенні просторових параметрів ХТ. Представлені здебільшого невеликою кількістю лексем, у кожному конкретному

випадку вони утворюють своєрідне семантичне поле, що є одним з важливих факторів текстової побудови.

Для сучасного етапу розвитку мовознавчих досліджень актуальною є взаємодія семантики і прагматики в ХТ, який «завжди містить вербальну інформацію (...) що закладена автором і може бути з більшим чи меншим ступенем достовірності декодованою реципієнтом» [2:56]. Значною мірою цю інформацію несуть власні назви (ВН), що є своєрідними скріпами будь-якого ХТ.

В останні десятиліття розробка проблем літературної ономастики помітно активізувалася. Проте основну увагу дослідників привертала антропоніми як визначальна ознака будь-якого художнього твору. Значно менше привертала увагу топоніми, що є найбільш очевидним і конкретним засобом створення ХП, локалізації місця дії. Якщо питання стилістичної ролі і функціонування топонімів у ХТ на матеріалі художньої прози (К. М. Ірисханова, В. М. Калінкін, І. І. Маруніч, Ю. О. Карпенко, Г. П. Лукаш, В. М. Михайлов, С. В. Перкас, М. В. Фененко, О. І. Фоякова та ін.) є досить розробленим, то проблему функціонування топонімів у поетичному тексті висвітлено ще недостатньо. Існують поодинокі фрагментарні розробки, присвячені функціонуванню топонімів у творах Т. Г. Шевченка [11], В. Сосюри, С. Єсеніна [9]. Саме недостатня розробленість питання ролі топонімів як засобу створення ХП, зокрема у поетичному тексті, зумовлює **актуальність** представленої розвідки.

Об'єктом дослідження послужили поетичні твори Лесі Українки, місцем дії творів якої «є території чотирьох освоєних тоді континентів — Європи, Азії, Африки, Америки» [12:29]. Звертаючись до сюжетів, пов'язаних, крім рідного краю, з найвіддаленішими куточками світу, Леся пов'язує свої поетичні шедеври з певним регіоном, топонімічне поле якого стає тим вирішальним чинником, що впливає на всі рівні художності, на весь ХП, так або інакше пов'язаний з топоніміконом, на інші онімні компоненти. Крім того, як зазначає В. П. Агеєва, «поезія Лесі Українки надзвичайно важлива для інтерпретації її драматургії. У багатьох віршах сконденсовано образи, сюжетні, ситуативні повороти, які водночас або пізніше розгорталися в розлогіших драматичних творах»

[1:47]. На нашу думку, значної уваги заслуговує процес зростання і формування майстерності поетеси, що починала свій творчий шлях з ліричних віршів, невеликих поетичних збірок, з числа яких окремі сюжети було розвинуто у великих за обсягом, концептуальних творах. Це спричинило і розвиток різних художніх, в т. ч мовних засобів і зокрема ономастикону, що є одним із показників ідіостилю автора.

Предметом розвідки ми обрали топонімікон у поетичній спадщині Лесі Українки. Враховуючи обсяг статті, **матеріал** обмежено лише малими поетичними творами, без залучення поем і драматичних сцен. Предмет, об'єкт, матеріал дослідження зумовили його **мету** — з'ясувати функції, ознаки і стилістичну роль топонімів у поетичних творах Лесі Українки, а також їхню роль в актуалізації ХП.

Топонімікон посідає особливе місце в художньому контексті. Разом з іншими ВН топоніми підпорядковуються загальним законам художності, вибудовують просторову домінанту художнього твору, створюють різноманітну експресію і стилістичну маркованість.

У різних родах літератури топоніми виконують різні функції. Зокрема, в поетичному тексті, відповідно до його специфіки, кількість топонімів здебільшого є обмеженою. Цьому сприяє тематика ліричних творів, де ліричний герой, не маючи чітких просторових координат, виявляє лише свої почуття, переживання, емоції. Це передбачає локалізуюче поле, представлене значною кількістю лексем з нечіткою просторовою домінантою, яке, по суті, замінює топос. Проте використання топонімів, «звернення до реальної топографії, актуалізація географічного простору» [7:64] сприяє утворенню значних стилістичних конотацій, відповідної експресії та чіткому окресленню ХП. Для кожного майстра слова характерним є своє, особливе використання топонімів і манера вписування їх у контекст, хоча в різних творах навіть одного автора притаманна йому манера вписування географічних назв у текстове полотно може виявлятися по-різному. Почерк онімного письма, як і стиль, у кожного письменника, поета, свій, індивідуальний. На думку М. В. Фененка, «вживання (...) власних географічних назв — топонімів (...) сприяє конкретизації, посиленню враження, уявлення

(...) свідчить про кругозір автора, його духовні інтереси, смаки, уподобання, симпатії чи антипатії» [11:7].

У поетичній спадщині Лесі Українки топоніми представлені різними розрядами:

- 1) макротопонім — *Сахара*;
- 2) хороніми — *Україна / Вкраїна, Волинь, Подолля, Слов'янщина, Схід, Буковина, Палестина, Сирія, Єгипет, Ізраїль, Іудея, Вавилон, Ватикан*;
- 3) ойконіми — *Ялта, Бахчисарай, Байдари, Стамбул, Рим, Єрусалим, Віфлеєм*;
- 4) гідроніми:
 - а) потамоніми — *Дніпро, Славута, Случ, Дунай, Євфрат, Ніл, Йордан, Стікс*;
 - б) пелагонім — *Чорне море*;
- 5) ороніми — *Бескиди, Ай-Петрі, Тарпейська скеля, Чортові сходи*;
- 6) урбаноніми — *Колізей, Форум, Капітолій, Святоюрські вежі, Золоті ворота*;
- 7) анемонім — *Хамсін*;
- 8) ергонім — *Бастилія*.

По-різному розподіляється топонімікон у різних творах Лесі Українки відповідно до авторського завдання. Так, у циклі «Сім струн» локалізує поле представлене значною кількістю лексем — апелятивів з нечіткою просторовою домінантою. Хоронім *Україна* двічі зустрічається лише в першому вірші у супроводі характеризуючих лексем *мила, кохана, наша бездольная мати, безталанная мати* [10:26]. У циклі «Сльози-перли» *Україна* зустрічається двічі: один раз — у сполученні з присвійним займенником *моя* [10:54], і ще один раз — як заголовок другого вірша («*Україно! Плачу сльозами над тобою...*»). Сьомий вірш циклу «Подорож до моря» теж містить топонім *Україна* у контексті спогадів про її славне минуле й сучасне для поетеси лихо; лексеми *кров, доля* підсилюють експресію, також цьому сприяє і стилістичний прийом словесної анафори у сполучення з антитезою: «*Славо, наша зубо! Славо, наша мати! / Тяжко зажуритись, як тебе згадати! / Кров'ю обкипіла вся наша давнина! / Кров'ю затопила долю України*» [10:76].

Вірш «Крізь плач, і стогін, і ридання...» теж присвячено роздумам про рідну землю; супровідні лексеми з відповідною семантикою створюють сумну тональність: «*Над давнім лихом України / Жалкуєм-плачем в кожний час*» [10:61].

«Жалібний марш» написано в 1888 році як вшанування пам'яті Великого Кобзаря. Вірш насичений наскрізними асоціаціями і паралелями *Україна — Великий Кобзар*; причому ВН *Україна* двічі вживається з прикладкою *ненька*: «*Як без тебе в світі жити Україні / При лихій годині? (...) Вирядили ми свого батенька в далеку дорогу, / а за його Україна-ненька помолиться богу*» [10:292]; «*То ж по йому плаче-тужить / Україна-ненька жалібненько!*» [10:293]. Уживання відповідних словотвірних і стилістичних засобів (зменшувально-пестливі суфікси, тавтологія, риторичні звертання) надають віршу народнопісенної забарвленості.

Своєрідно застосовується стилістичний прийом топонімічної антитези у вірші «Сон»; опозицію утворюють хороніми *Єгипет* і *Україна*, причому контраст підсилюють описи природи, що сприяє розширенню художнього простору: «*Тепло та ясно... чи се Єгипет? / Так, се Єгипет... синій намет / Неба високого міниться сяєвом... / Тихо та любо... чи се Вкраїна? / Так, се Вкраїна... Он і садок, / батьківська хата і луки зелені, / Темні вільхи, ставочок із ряскою...*» [10:442].

Взагалі хоронім *Україна* є одним із наскрізних у творчості Лесі Українки. В усіх 20 випадках його уживання в поетичних творах спостерігаються певні конотації, стилістична експресія.

Аналогічного емоційно-експресивного забарвлення набувають у контексті поезій гідроніми *Дніпро*, *Славута*, *Случ*, хороніми *Волинь*, *Подолля*. Так, у вірші «Надія» *Дніпро* у сполученні з прикметником-означенням *синій*, хоронімом *Вкраїна*, синонімом-апелятивом *рідна країна* створює сумну тональність туги за рідною землею: «*Ні долі, ні волі у мене нема. / Зосталася тільки надія одна: / Надія вернутись ще раз на Вкраїну, / Поглянути ще раз на рідну країну, / Поглянути ще раз на синій Дніпро...*» [10:53].

У поетичному циклі «Подорож до моря» хоронім *Волинь*, *Подолля* стають символами рідного краю; разом з іменниками у зменшено-пестливій формі топоніми створюють відповідне емоційне

забарвлення: *«Прощай, Волинь! Прощай, рідний куточок! / Мене від тебе доленька жене...»* [10:72].

У третьому вірші хоронім *Подолля* уживається у складі стилістичної фігури, що має назву *кільце* — строфа повторюється на початку і в кінці вірша; оточуючі лексеми створюють контрастну опозицію: *«Красо України, Подолля! / Розкинулось мило, недбало! / Здається, що зроду недоля, / Що горе тебе не знавало!..»* [10: 73].

Тематична широта творчості поетеси, що торкається різних часів і народів, зумовлює різноманітність топонімічної лексики, яка в процесі свого функціонування утворює різні тематичні поля, що разом з іншими мовними засобами сприяють визначенню художнього часу і простору. Так, у творах, пов'язаних з життям давніх народів, відповідні топоніми одразу створюють місцевий колорит; часто вони містять також і темпоральні показники, а також є засобом стилізації оповіді. Так, у вірші «Самсон» топоніми *Палестина, Ізраїль, Йордан* [10: 80] уособлюють боротьбу за свободу давніх ізраїльтян. Уживання хороніма *Ізраїль* в іншому вірші («Єврейські мелодії», цикл «Невольницькі пісні») утворює контрастну опозицію з хоронімом *Вавилон*, що уособлює загарбницьку політику стосовно *Ізраїля*: *«Як Ізраїль діставсь ворогам у полон, / То рабом своїм бранця зробив Вавилон»* [10: 228].

В іншому вірші на давньоєврейську тематику («Єврейська мелодія») своєрідної стилізації зазнає потамонім *Євфрат* — символ чужини, неволі для єврейської жінки-рабині; експресію посилюють уживання топоніма з прикладкою (*Євфрат-ріка*), відтопонімічні утворення (*вавилонські верби, ізраїльський люд, єврейська мелодія*): *«І zostались мені лиш ті пісні та думки ... / Ті пісні наші бранці зложили, / Прислухаючись, як край Євфрату-ріки / Вавилонськїй верби шуміли»* [10: 189].

У поезії «Якби я знав, що їм нема рятунку...» хоронім *Ізраїль* стає символом боротьби, нескореності. Поетеса засуджує пасивність, упокорення злу. *Ізраїль* у контексті вірша протиставляється пасивній єврейській юрбі, що живе в постійному страху перед гнобителями, виправдовуючи таке життя божою волею; конотацію підсилює теонім *Єгова*: *«Як бридко він промовив ці слова! / Душа моя од них перевернулась. / Мов з людських уст овечий голос чую. /*

Ізраїля нащадок так говорить! / Не дивно, що з нащадками такими / Не може бути вже Єгова в спілці...» [10:324].

Наступне уживання в цьому ж творі ВН *Ізраїль* демонструє інші конотації — поетеса вірить у краще майбутнє єврейського народу, сподівається, що люди піднімуться на боротьбу і сам бог стане їм спілником: *«Я не кажу, що вичитав в законі. / Там сказано, як предок ваш Ізраїль / До бою став одважно проти бога, / І з ним боровся цілу ніч до світа. / І, бачачи його одвагу й силу, / Став спілником Ізраїлю сам бог» [10: 324].*

Інтерес поетеси до давньоєгипетської історії зумовив наявність у контексті її творів низки відповідних топонімів, що, визначаючи просторово-часові параметри оповіді, також утворюють значні стилістичні конотації. Так, у вірші «Ра-Менеїс» хоронім *Єгипет* — батьківщина гордої цариці *Ра-Менеїс*, семантичне поле синонімів-апелятивів *єгипетське сонце жеруще, південне сонце, хвилі променясті*, теонім *Ра*, бог південного сонця протиставляється *півночі, північній країні*, з її безжалісним, вогким холодом і туманом, куди привозять мумію цариці, яка тисячоліття пролежала в єгипетській пустелі. Мандруючи на *північ*, мумія зазнала шкідливого впливу клімату і змушена повернутись назад в землю: *«Холод безжалісний, вогкий, знищив безсмертну царицю, / Що пролежала віки під єгипетським сонцем жерущим. / Дивну нетлінність і вроду черпаючи з хвиль променястих. / Ра, бог південного сонця, в північній країні не правив, / Правив там холод ворожий і вогкість байдужа туману. / Мусила в землю вернутись гордая Ра-Менеїс» [10: 254].*

Апокриф «Прокляття Рахілі» є майстерним відтворенням трагедії євангельських часів, часів народження Христа, *малого сина вбогої Марії* [10:319], пов'язаним з тією подією знищення немовлят. Топонімічне поле твору сприяє чіткій локалізації місця дії: *Віфлеєм, Палестина, Іудея, Шеол, Єгипет, Схід* і у сполученні з антропонімами *Марія, Ірод, Рахіль*, теонімами *Ягве, Елогім, Адонаї-Шаддаї*, що у контексті створюють національний колорит, топоніми вибудовують завершений художній мікросвіт.

Контрастну опозицію утворюють хороніми *Ізраїль — Єгипет*: *«З Єгипту має вам прийти месія. Радій, Рахіль, Ізраїль оживе» [10: 320]*, а також астіонім *Рим*, що уживається в цитаті з Євангелія

від Матвія, яка є епіграфом до твору: «*Чутно крик в Римі, великий плач і скарги. Рахіль плаче по дітях своїх і не може потішитись, бо їх немає*» [10: 319].

Загальну опозицію до зазначених топонімів утворює астіонім *Віфлеєм*, що на початку твору набуває у контексті асоціації з новим світлом в світі, що засвітилося з народженням Христа: «*З'явилося новеє світло в світі, / У Віфлеємі, в тихому селі, / І засвітилася у темному блакиті / Нова зоря...*» [10: 319].

Цікаво обігруються у вірші «Пророчий сон патріота» топоніми *Святоюрські вежі, староруські Золоті ворота*, що стають символами рідної землі. Зазначені урбаноніми утворюють східно-слов'янське топонімічне поле, апелюючи князі утворює контрастну опозицію з сильнішим у кількісному відношенні топонімічним масивом-полем *Риму: Ватиканом, Колізеєм, Форумом, Капітолієм, Тарпейською скелею / кручею*, загальними назвами *римські цезарі, герої, отець святий, папа*: «*Вельми дивний сон мені приснився, / Що немов я опинився в Римі, / Там я бачив Колізей і Форум, / Капітолій і Тарпейську скелю (...)* / *Та те все мене не вдовольнило, / Бо хто бачив Святоюрські вежі, / Староруські Золоті ворота, — / Що для нього Колізей і Форум, / Капітолій і Тарпейська круча? / Що нам римські цезарі й герої? / Так прецінь і в нас князі бували! / Але далі: Ватикан я бачив / І отця святого в Ватикані. / Але й то, панове, ще не диво. / То ж би навіть і у сні був сором — / Бути в Римі і не бачить папу!» [10:304].*

Своєрідне топонімічне поле спостерігається у циклах «Кримські спогади» і «Кримські відгуки». Добір топонімів є цілком закономірним при описі прекрасної кримської природи: *Чорне море* [10: 87], *Ялта* [10:96], *Бахчисарай* [10:94—95], *Бахчисарайський дворець* [10:95], *Бахчисарайська гробниця* [10:95], *Чортові сходи* [10: 93], *Ай-Петрі* [10: 200]. У драматичній сцені «Іфігенія в Тавриді» природним є уживання топонімів *Таврида* [10:209], *Еллада* [10: 213—214], що теж утворюють контрастну опозицію, яка зумовлена контекстом невеликого твору.

Таким чином, дослідивши функції топонімів у поетичному тексті, ми дійшли висновку, що топонімікон є ваговою складовою художнього мікросвіту. Система художнього топосу диктується темою, ідеєю, сюжетом і жанром твору. Якщо прослідкувати за

топонімічний малюнком контексту, то у поєднанні з іншими компонентами онімного простору і деякими супроводжуваними лексемами виокремлюються контури сюжетної колізії, з'являються своєрідні конотації, емоційно-експресивні відтінки. У поетичному тексті функціонування топонімів має свої характерні особливості, пов'язані зі специфікою ліричних творів. Проте і в поезії, як і в інших родах літератури, топонімікон відіграє важливу роль. Разом з хронотопами, об'єднуючись у певні семантичні поля, вони вибудовують усі рівні твору, беруть участь у створенні сюжету, розкритті внутрішнього світу ліричного героя, декодуванні ідейно-тематичної спрямованості твору. Деякі топоніми утворюють яскраві стилістичні конотації, що пронизують різноманітними зв'язками весь твір, а іноді і всю творчість митця. Окремі топоніми у контексті всієї творчості майстра слова набувають статусу концептуальних, перетворюючись у лексеми-символи. Незважаючи на мінімальну кількісну представленість, топонімікон знаходиться у витоках процесу створення художнього шедевру, визначає художньо-образний світ автора в майбутньому творінні.

Література

1. Агеева В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. — 2-е вид., стереотип. — К., 2001.
2. Иванова Н. Г. Аксиологические импликации онимов в художественном тексте // Актуальные вопросы русской ономастики. — К., 1988.
3. Кузнецов Ю. Б. Поетика прози Михайла Коцюбинського. — К., 1989.
4. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. — 2-е изд., доп. — М., 1979.
5. Лотман Ю. М. В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь: Кн. для учителя. — М., 1988.
6. Лотман Ю. М. Проблемы художественного пространства в прозе Гоголя // Труды по русской и славянской филологии. — Тарту, 1968.
7. Новикова М. Л. Хронотоп как остранинное единство художественного времени и пространства в языке литературного произведения // Филологические науки, 2003. — № 2.

8. Перкас С. В. Обозначение места действия в тексте короткого рассказа // Художественный текст. Структура и семантика // Межвуз. сб. науч. труд. — Красноярск, 1987.
9. Приходько Л. А. Художній час і художній простір у поезії: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Кіровоград, 2004.
10. Українка Леся. Твори: У 4-х т. — Т. 1. — К., 1981.
11. Фененко М. В. Топонімія України у творчості Тараса Шевченка. — К., 1865.
12. Шаховской С. М. Поэзия Леси Украинки // Вступительная статья к изданию: Украинка Леся. Избранные произведения. — Л., 1979.

КУЛЬТУРНО ЗНАЧИМІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, АБО НАЗВИ-СИМВОЛИ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ, У ТВОРАХ ІВАНА ДРАЧА

Питання функціонування топонімної лексики в межах художнього твору порушувалося дослідниками давно, починаючи зі статей Ю. О. Карпенка та В. Д. Беленької. Ю. О. Карпенко наголошував на тому, що функції географічних назв у художній літературі досить різноманітні і зовсім не зводяться до вказівки місця дії [14: 17]. В. Д. Беленька звертала увагу на те, що топонім, який отримує емоційно-оцінно-експресивні конотації у процесі нарощування додаткових значень, часто набуває значення символу [1: 92—93]. Особлива функція топонімів у поетичному мовленні пов'язана з їхньою семантикою. Образне значення географічних назв, що актуалізує об'ємну культурно-історичну інформацію і комплекс різноманітних асоціацій, набагато ширше, ніж у апелятивів, тому складніше піддається аналізу. Незважаючи на те, що топонім у мові завжди називає конкретний, одиничний об'єкт і обсяг його значення дорівнює одиниці, семантичний зміст цього оніма у мовленні, зокрема мовленні поетичному, набагато ширший, ніж значення загальних назв (ЗН), особливо у культурно значимих назв. «Загальна властивість семантики власних назв (ВН) — її сугестивність, тобто накопичення різного роду конотацій і семантичних компонентів, що йдуть від асоціацій у тексті й поза текстом» [18:32]. «Актуалізація, ускладнення та узагальнення семантики ВН у ХТ є закономірним процесом під час формування художньо-ономастичного значення слова» [18: 33]. Значення ВН у тексті іноді називають енциклопедичним [3: 39]. Крім того, багато ВН мають свої традиції вживання у художньому мовленні, є знаками цілих поетичних текстів і в деяких випадках можуть розглядатися як «точечні цитати», що вбирають у себе зміст інших творів [2: 103—104]. Культурно значимі ВН встановлюють міжтекстові зв'язки, організовують інтертекст.

Про повну втрату топонімного статусу свідчать випадки використання географічних назв як символів явищ і абстрактних понять, пов'язаних з їхніми денотатами. Топоніми при цьому перестають бути власне топонімами, набувають символічного значення, хоча ще не повністю втрачають зв'язок з названими просторовими об'єктами. У семантиці таких назв ще зберігається «топонімічне» тло сприйняття назв на відміну від онімів, що відчули апелятивізацію. Є. С. Отін та його послідовники називають подібні онімні лексеми конотативними, розтлумачуючи їх як проміжний ланцюг у бінарному протиставленні власна назва — загальна назва [16: 3].

О. О. Варганова зазначає, що топонім наділений властивістю зберігатися в пам'яті людей як певний сюжет, що робить можливим його функціонування в тексті у якості символу. Завдяки цій властивості топонім, потрапляючи до тексту завдяки майстерності автора та його визначеним мотивам, поглиблює загальну ідею тексту, стає засобом, що організовує художнє ціле поетичного тексту й сприяє читацькому сприйняттю [4: 15]. Авторка наголошує також на тому, що функції традиційного топоніма-символу можуть відрізнитися від функцій авторського топоніма-символу, який здатний наділяти поетичний текст несподіваним звучанням. Т. С. Олійник характеризує топоніми-символи як такі, у яких первісне і головне значення (позначення географічного об'єкта) нівелюється, а інформація щодо психологічної, соціальної або іншої характеристики виступає на перший план. Авторка наголошує на необхідності актуальності топонімів-символів у масовій повсякденній свідомості середнього носія мови, бо в іншому разі топоніми вже не сприймаються як символи [15: 132—133].

Топоніми у поетичних текстах Івана Драча займають провідну позицію, почасти змагаючись з досить поширеним для художнього мовлення розрядом — антропонімами, іноді виборюючи це змагання; часто є ключовими словами, що вимагають певного контексту й організують його. Тому аналіз лінгвостилістичних особливостей художнього мовлення Івана Драча припускає ретельне вивчення перш за все цього класу слів.

У процесі аналізу поетичних текстів Івана Драча ми зафіксували декілька груп топонімів-символів світового значення:

1) топоніми-символи-міфоніми античного походження: *Буду йти так і йти / Аж до річеньки Стікс, / Може, зможу знайти / Золотий ферлямпікс...* («Кам'яна хвороба») [12:347] — річенька **Стікс** (міфологічна річка підземного царства мертвих Аїду) — символ кінця життя; цей же міфотопонім вводиться автором до складу поширеної прикладки з порівняльним значенням у вірш «Поховайте мене в Теліжинцях...»: *Де ліси, мов списи, гороїжаться / І де Роська, мій Стікс, проплива* [6: 371]. Оскільки твір є своєрідним авторським заповітом, звертанням до вдячних нащадків, що мають виконати волю автора, прабатьківський символ — наскрізний топонім у творчості І. Драча *Роська* описується засобом саме міфотопоніма Стікс з конотаціями «останнє пристанище, спокій».

Інший приклад ужитку міфотопоніма з подібною семантикою: *Чому ж ти, Вітчизно, на ласку скупа для поета? / Життя його лиш минуще, а пісню не втопить Лета* («Поезія — над усе, / поезія — передовсім!») (З Галактіона Табідзе) [9: 66]. **Лета** (з гр. *lethe* — забуття) — у давньогрецькій міфології річка, що протікала у підземному царстві. Душі померлих, скуштувавши води з **Лету**, забували про своє земне життя. У переносному смислі образ **Лету** означає забуття. Звідси фразеологізм «канути в Лету» — бути забутим, зникнути безслідно. Ю. О. Карпенко стверджує існування цього античного міфотопоніма в сучасній мові тільки у зв'язку з окремим фактом і його вживання разом з вказівкою на цей факт, зокрема як показника забуття, переважно у фразі «канути в Лету» [13: 96, 102]. І. Драч загалом зберігає узуальні конотації символу-міфотопоніма **Лета**, хоча вводить його до тексту у заперечному значенні, чим наповнює рядки оптимізмом і позитивною енергетикою на відміну від песимістичної, закладеної первісно у зміст символу. Отже, можна стверджувати про індивідуально-авторське збагачення семантики типових фразеологічних одиниць, наповнення їхнього значення іншими смисловими відтінками залежно від потреб ідейно-тематичного спрямування.

Да, непросто при такому строе, / Что не видит вокруг ничего, / Добираться Адаму до Троя, / До библейских истоков его... («Реклама джінсів») [5: 58] — назва **Троя** містить енциклопедичну інформацію напівлегендарного грецького історичного міста, оповитого таїною міфів. У даному контексті актуалізація цих відомостей про

назву дає можливість авторові «наростити» нові смисли у значенні топоніма, перетворивши його на перифразу (називання засобом топоніма загальної назви), що породжує нові значення, а саме: а) «наукова компетенція людства, історична обізнаність», до якої воно, згідно з контекстом, не прагне; б) «початок людського існування, так звана «зоря цивілізації» — друге нарощене значення, підкріплене поширеною прикладкою, у складі якої вмотивовані лексичні одиниці «біблійні витоки»;

2) топоніми-символи християнської культури:

Так на Голгофу я спішу в заклятті, / Де лікар мій і два між нього таті (цикл віршів «Сковородіана») [7:128]. Влучно використано І. Драчем топопоетонім *Голгофа*, наділений розвиненою системою конотем, який Є. С. Отін відносить до групи узуальних конотативних топонімів з інтерлінгвістичними переносними значеннями, що символізує: 1) місце страт, страждань; 2) спокутне страждання, тяжкі випробування; 3) подвижництво [16:5—6]. Первинне топонімне значення ороніма *Голгофа* — пагорб у околицях Єрусалима, місце страт у стародавній Іудеї; на пагорбі з такою назвою в районі приміських садів і могил, на північний захід від Єрусалима, за межами міста (а отже, з ганьбою) був розп'ятий Христос. У наведеному прикладі достеменно відчутна актуалізація конотації «подвижництво», оскільки мова йде про Григорія Сковороду.

Може цей мур Софії / Стане Стіною Плачу / Стане Муром Скорботи / Як в сивому Єрусалимі / Для поганьбованих українців (уривок з поеми «Свічка для патріарха») [10:58]. Гіркою патетикою пронизані твори останніх збірок І. Драча: досвід політика збагатив проблемно-тематичний спектр його поезії, загострив дошкульність поетичного слова, розширив обрій спостережень. По-істинному патріотичне хвилювання поета за долю сучасної Української держави, її непрості відносини з Росією, Білорусією, США в історичному та сьогоденному ракурсі — усе це вилилося в гостросатиричні строфи уривку з поеми «Свічка для патріарха». Найвищого емоційного напруження у творі і розкриття його ідеї досягнуто саме завдяки топонімній лексиці, що живається у кульмінаційних рядках твору. На ґрунті реального топоніма *Стіна Плачу* змодельовано індивідуально-авторський

Мур Скорботи, який разом з етимологією стає умовним, можливим контекстним синонімом до словосполучення *мур Софії*. Засобом введення епітетизованого топоніма «*сивий Єрусалим*» до порівняльного звороту, автор накладає одну реальність на іншу, створюючи видимий образ рідної землі, за долю якої вболіває його розум, серце і душа;

3) топонім-символ мусульманської культури (зафіксований лише один приклад у чотирьох випадках ономавжитку): топонім-символ *Мекка*, що ввібрав у себе конотації мусульманської святині, куди прагнуть душі й тіла сповідуючих Іслам, і ширше — місця уславленого й визначного, перенесений І. Драчем на *Павлищани* (у драматичній поемі «Дума про вчителя» — батьківщина творчого злету видатного педагога-новатора Сухомлинського). У поемі тричі трапляється ужиток даного топоніма, причому у мовленні різних дійових осіб, — автор намагається підкреслити вагомий внесок простого учителя, директора Павлищанської (у дійсності — Павлиської) школи, у розвиток радянської педагогічної науки, на жаль, по-різному і не завжди позитивно сприйнятий деякими псевдокритиками: *Мещерський / Це — Ваша Мекка. Я ж туди — ні кроку.* [8:23]; *П ведучий / Павлищани, Павлищани, / А все ж село, провінція, хоч Меккою його / Вже охрестили педагоги наші, / Та, правду кажучи, лиш деякі.* [8:45]; *Жінка / Я — Палазя Гарбуз. Я заочно / Скінчила вуз. Я приїхала. / Така віхола була. Та це ж Мекка.* [8:57]. Поема написана І. Драчем у 1976 році, а у збірці «До джерел» (1972 р.) автор уже використовував даний топонім, отже, можна стверджувати про традицію такого ономавжитку. У вірші «Балада про чорну пам'ять», де змальовано «фюрера», який втретє відвідує мотель, розташований поблизу Вінниці, біля знищеної гітлерівської ставки «Вервольф», топонім *Мекка* виникає у складі порівняльного звороту зі збагаченим семантичним обсягом завдяки контекстному оточенню «мусульманин», «прагнеш»: *Ти ж, як той мусульманин до Мекки, / Прагнеш спрагою ката сюди...* [7:36];

4) топоніми-символи-культурогеми:

Стоять Парфенони солом'яно-русі, / Синькою вмиті, джерельноводі («Балада про Сар'янів та Ван-Гогів») [11:4]. Важливим є використання поетом топонімів — символів інших держав, які

є тлом для творення образу рідної землі, ужитих у перифразах (у даному випадку — ужиток ВН на позначення ЗН) і гіперболах. Тут звичайні сільські хати названі *ойкодомонімом Парфенон*, рядки вірша насичені ампліфікаційним рядом епітетів. Як відомо, *Парфенон* — вершина давньогрецької архітектури, культова споруда Афінівського Акрополю, храм, де в I тис. до н. е. возвеличувалася 13-метрова статуя Афіни Паллади — богині мудрості і покровительки міста, зваяна Фідієм із золота і слонової кістки. Перенесення цієї назви, до речі в оказіональному вжитку, на сільські хати підкреслює в уяві читача їхню значимість для поета. Пліуралізація, як стверджує О. В. Суперанська, підтверджує апелятивацію: назви втрачають індивідуальність і залучають своїх носіїв до певної множинності [17:368]. Прийом перефразування і гіперболізації використаний у конструюванні й інших антропонімічних образів вірша: прості українські селянки названі іменами художників світового значення: вірменина Сар'яна, голландця Ван-Гога, українців — братів Кричевських, ужитими, як і в попередньому прикладі, у пліуральній формі з метою символічного узагальнення. Цим самим автор проголошує, що українські жінки — не просто трудівниці, а митці, тому, називаючи їх іменами видатних творців, І. Драч підкреслює, що за кожним із них криється неповторний, індивідуальний, глибокий внутрішній світ. Автор схиляє голову перед нелегкою працею сільських жінок, матерів, які «при всякій погоді» прикрашають свої оселі. Звертаючись до «чужих» імен — антропонімів і топонімів, автор майстерно вводить українську культуру в контекст світової.

І. Драч у різних творах використовує різні референтні конотації топоніма-символу *Еллада*, що містять асоціативно-образний і емоційно-оцінний компоненти. *В одному професорському домі, / де дихала всюди Еллада, / Де сновигало студентство, / де свій був і Кіпр, і Крит* («Кань Сань-гу — богиня нужників») [9:61] — антропоморфізований образ *Еллада* в одному семантичному ключі з такими ж антропоморфізованими *Кіпр, Крит* (сучасний правопис — *Крит* — Т. М.) побудований завдяки використанню певної частини їхньої енциклопедичної інформації, а саме «античність — велична сторінка історії людської цивілізації». *Европа* —

беззубой Элладой. / Мы — американским Римом — / Вспоим культуру тщедушную / Здоровым и диким соком... («Берест Катерины Белокур») [5:20]. Тут топоніми *Еллада* і *Рим* вжиті в антитезі, й у даному контексті буквально сприймаються як дві різні культури — Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. Перший топонім поданий у обрамленні епітета «беззуба», що промовисто говорить: «стара, нікчемна, ні на що не спроможна тощо», другий в оточенні деонімізованого ад'єктива «американський», тобто «сильний, владний, переможний». Герой вірша, безіменний художник із Нью-Йорка (про нього нам відомо лише зі слів автора, що він був із роду Кибальчичів, можливо, навіть племінник «геніально-го царевбивці» Кибальчича Миколи Івановича, революціонера, народника, винахідника, учасника замахів на Олександра II) впевнений, що європейські здобутки застарілі і нині не становлять історичної і культурної цінності, а світ, у тому числі мистецький, у майбутньому завоює Америка. На щастя, автор твору не поділяє такої псевдодумки, і цей образ «творця-нікчеми» введений І. Драчем до вірша для увиразнення провідної ідеї — несприйняття і заперечення масової культури, натомість прославлення української, яку уособлює у творі живописний доробок Катерины Белокур.

Ужесточается жизнь. Grimасами человеческими / Химеры века смеются — сплошной тебе Нотр-Дам. («Життя — тенісний корт на погості») [5:62]. У цьому прикладі виразно відчутне використання автором одного із співзначень семантично збагаченої топонімної назви-символу *Нотр-Дам* — найвідомішої в світі архітектурної пам'ятки готичного стилю (інша назва — собор Паризької Богоматері), пишно оздобленої химерними скульптурними витворами. Саме цю енциклопедичну інформацію використовує автор, щоб перетворити топонім *Нотр-Дам* на поетичний символ химерності, незрозумілості сучасного життя, розщепленості буття і вилученості з нього самої його суті.

Насичення текстів подібними топонімами-символами пов'язане з певними поетичними традиціями, про які заявили поетишістдесятники, і Іван Драч зокрема, а саме орієнтація поетичного мовлення на інтелектуалізм, інформативну насиченість, глибоку смислову перспективу.

Література

1. Беленькая В. Д. Топонимы в составе лексической системе языка. — М., 1969.
2. Беляева М. Ю. Собственные имена как точечные цитаты // Шоста республіканська ономастична конференція: Тези доп. і пов. — Одеса, 1990. — Ч. 1.
3. Болотов В. И. Лингвистический статус имени собственного и его функционирование в тексте // Материалы к серии «Народы и культуры». — Вып. XX. Ономастика. — Ч. 1. Имя и культура.
4. Вартанова О. А. Англоязычные **топонимы** и их стилистический потенциал в поэзии : Автореф. дис. ... канд. филол. наук . — СПб., 1994.
5. Драч И. Ф. Американская тетрадь. Стихи. Драматическая поэма. Авторизованный перевод с украинского Юрия Мезенко. — М., 1984.
6. Драч І. Ф. Анатомія блискавки: Вибрані твори / Упорядкув., комент. та приміт.: В. Брюгген; Передм.: М. Жулинський. — Х., 2002.
7. Драч І. Ф. До джерел. Вірші, поеми, переклади. — К., 1972.
8. Драч І. Ф. Драматичні поеми. — К., 1982.
9. Драч І. Ф. Київське небо. Поезії. — К., 1976.
10. Драч І. Ф. Крила: Поезії. — Х., 2001.
11. Драч І. Ф. Листи до калини: Поезії / Передм. Д. В. Павличка. — К., 1994.
12. Драч І. Ф. Сонце і слово: Поезії. — К., 1978.
13. Карпенко Ю. О. Антична міфологія як поетична зброя // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. — Одеса, 2002. — Вип. 6.
14. Карпенко Ю. О. Стилистические возможности топонимических названий // Питання стилістики української мови у взаємозв'язку з іншими слов'янськими мовами. — Чернівці, 1963.
15. Олійник Т. С. Лінгвокраїнознавчий аспект у дослідженні топонімів-символів // Наук. зап. Тернопіл. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. — Сер.: Мовозн., 2000.
16. *Отин Е. С.* Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в переносном значении // Вопросы ономастики: Собственные имена в системе языка. — Свердловск, 1980.

17. Суперанская А. В. Прецедентные ситуации, фразы, имена // Научный вестник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 356—359. Слов'янська філологія. — Чернівці, 2007.
18. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте. — Л., 1990.

ЗАГОЛОВКОЛОМКИ

Колись я вважав найдовершенішим і найдотепнішим заголовком лінгвістичної статті Микити Ілліча Толстого, який складається тільки з трьох не, але записаних графічно по-різному: **Не** не «не». Лаконічно, з жартом, і водночас дуже точно, ясно, прозоро. Йдеться про слова, у яких префікс не- не має сенсу заперечення. Йдеться про слова типу **невід**, **немов**, **неначе** тощо. Так, **невід** — від **водити** (**веду**), тому що цю риболовну снасть не тримали на місці, а водили (два чоловіки) по воді. Це зрозуміло, але навіщо додали **не-**? Адже таки водять і **не-** зайве. Припускають, що тут маємо табуїстичну ситуацію: **не-** додали, щоб обдурити рибу: ні-ні, водити не будемо! [4, 82].

Немов і **неначе**, абсолютно тотожні зі словами без не: **мов** і **наче**. Усе то — порівняльні сполучники. При цьому історія їх досить різна. Форма **мов** з походження є наказовим способом дієслова **мовити**, який так змінився, що почав указувати на схожість замість точної інформації, пор. **мовляв**: різні мовці говорять різне, хоч і схоже. А префікс **не** — зберіг тут свій древній сенс порівняння, а не заперечення, тобто **немов** — то було підсилене порівняння, що пізніше нівелювалося [1, 491]. Форма **наче** розвивалася інакше. Це результат стягнення давньоруського **не иначе**, тобто тут давнішим є слово **неначе**, яке під впливом пари **мов** — **немов** одержало й варіант **наче** [2, 53]. Загалом слів, у яких **не** не «не», є чимало. Ми навели не ті приклади, що їх розглядає М. Толстой.

Не так давно надибав на дотепнішу своєю назвою і гострішу статтю Євгена Маланюка «Гоголь — Гоголь». Вона вперше надрукована в 1935 р., передрукована в Україні в 1991 р. [3, 5—15]. Тут маємо не просто назву-заголовок, як у М. Толстого (адже кожен заголовок — то власна назва). У Є. Маланюка заголовком стало подвоєння того ж прізвища, але записаного по-українськи

й по-російськи. Справа лише в одній літері — г. Доля цієї літери, яку в УРСР проголосили націоналістичною, про яку говорили в ООН, за яку розстрілювали, мабуть, найтяжча в усій українській абетці. Вона була затверджена українським правописом 1929 р., а потім досить швидко заборонена, а в діаспорі вона вільно використовувалася, як і весь правопис 1929 р. Тепер, після виходу України з-під кабали Радянської влади, ці обидві літери є в нашому правописі, як, до речі, майже в усіх європейських мовах, де розрізняються проривний та щілинний задньоязикові дзвінки приголосні.

Так чи інакше ужиток щілинного г (Гоголь) та проривного г (Гоголь) дозволяє Є. Маланюкові назвати статтю про український та російський підходи до цього літературного велетня простим повторенням його прізвища, лише записаного з літерами г та г. Ясно, що це знахідка, творчий здобуток поета-мислителя, який виразив думку і ясно, і лаконічно (коротше — неможливо!), і до того ж по-новому, дотепно.

Ось кінець цієї статті — суто гоголівський і водночас маланюківський: «Росія «не вдалася» передовсім тому, що костюмаровські «дві руські народності» — по майже тристалітнім експерименті — не тільки не створили наднаціонального імперіального «народу», але й виявили свою засадничу відмінність і культурну протиставленість. Хлестаковське фальшування історії і великодержавна патетика, хлестаковська містика й хлестаковський месіанізм, не виключаючи сучасного хлестаковства комуністичного, як кожне ошуканство, нічого конструктивного в наслідках — не дали. І дати не можуть, бо ані механіка, ані — навіть хімія, самі в собі, не можуть ні змінити, ні підмінити процесів *органічних*. Механічна суміш народів і культур може бути затиснена в границях витривалості затискуючої їх машини. Але, як тільки та границя буде перейдена, — настає вибух.

В останній дії з'являється справжній ревізор — історія і здирає маску Хлестакова» [3, 15].

А оце на останній сторінці обкладинки академічного журналу «Українська мова» (2008, № 2), де рекламуються видатніші лінгвістичні твори, надрукований вигляд (і анотація) книги Лариси Масенко «Умовна Україна». Але надруковані не так просто.

В обох словах заголовка, надрукованих кожне окремим рядком, початкове У, узятє в дужки, ще й виділене кольором — білим по червоному, а решта кожного слова — червоним по білому. Виходить:

(У)		мовна
(У)		країна

Назва праці включає топонім **Україна**. Але еправа зовсім не в цьому. Застосований автором прийом фактично робить заголовок одразу чотиризначним: 1) «Умовна Україна», 2) «Мовна країна», 3) «Мовна Україна», 4) «Умовна країна». Тема авторки — третє значення, «Мовна Україна». Але Україна зазнала такої русифікації, що просто жах. І то з часів Катерини II, що ввела російську мову викладання від Києво-Могилянської академії до початкової сільської школи по всій тій частині України, що ввійшла до складу Росії. Так само ввела Божу службу російською мовою у церкві. Знишила Запорозьку Січ. І тягнеться ця русифікація — насильно чи облудно — від тих часів до сьогоднішнього дня. Відомо, що російська демократія кінчається там, де починається українське питання. І то теж повсякчас — від Вісаріона Белінського до Олександра Солженіцина. Микола Хвильовий сказав: «Геть від Москви!» І де опинився Хвильовий? Досить швидко — на тому світі. Застрелився, щоб не бути закатованим. А русифікація продовжується так по ньому, як і перед ним.

Клоунада Верховної Ради значною мірою зумовлена тим, що значна частина Ради бореться за те, щоб запровадити в Україні російську мову як другу державну. Так «Мовна Україна» все сильніше перетворюється в «Умовну країну», аж поки не стане «Умовною Україною», якщо народ не зрозуміє, що боротьба за рідну мову є саме його завданням. Ситуація «Мовна країна» є цілком нормальною для майже всіх країн світу. Франція є країною французької мови, а Німеччина — країною німецької мови, незважаючи на глибоку діалектну подрібненість цієї мови. Довго й тяжко шукали, але знайшли нормальне, задовільне для всіх розв'язання мовної проблеми в Бельгії. Для фламандців і німців (їх 61%) нідерландська мова (державною визнана також і ні-

мецька мова), для валлонів та французів (їх 39%) — французька мова. Років 30 тому були там міжнаціональні сутички, бійки, навіть бої за мову, але влада знайшла правильне розв'язання цієї проблеми, так що носії різних мов були задоволені. Взірцем співжиття різних мов (а їх там аж чотири) є Швейцарія. Всі порозв'язували свої мовні проблеми. Україна розв'язати не може. Сором і ганьба.

Ще одна заголовколомка стосується, власне, не заголовків, а назви серійної марки автомобілів, яка з нашого погляду взагалі до власних назв не належить. Йдеться про японську марку «Тойота». Газета «Труд» у серпні 2008 р. умістила таку цікавинку: у Японії нову автомобільну компанію «Тойота» було засновано 1936 р. інженером-бізнесменом Кіічиро (Інтернет уточнює: Кіхіро) **Тойода**. Серійна назва «Тойота» явно утворена від прізвища власника Тойода, тим паче, що в японській мові глухі та дзвінкі приголосні досить чітко чергуються, виконуючи функції одної фонемі (а не двох, як в українській мові).

Тут хочу сердечно подякувати Іванові Петровичу Бондаренкові, талановитому перекладачеві тонкої японської лірики і знаному вченому-японісту, доктору філологічних наук, професорові, за допомогу в аналізі назви «Тойота», у тому числі кількості рухів при її написанні.

А перш, ніж говорити про кількість рухів у написанні назви, слід зазначити, що в Японії є не одна, а три системи письма, які мають кожна свою сферу застосування, але досить часто можуть сумішатися. Крім ієрогліфів, дуже давно засвоєних від китайців, є ще два досить своєрідних фонетичних складових письма — хірагана, яку вивчають у школі й використовують у дитячій літературі, та катакана, яку переважно вживають для запозичених слів. Але в принципі будь-яким з цих трьох видів японського письма можна записати будь-який текст. У тім числі можна записати трьома способами фірмову назву авто «**Тойота**» й прізвище засновника фірми **Тойода**. При цьому запис хіраганою вимагає обов'язкового позначення чергування звуків. У такому позначенні дзвінкий одержує в записі дві маленьких рисочки зверху праворуч. Глухий цих рисочок не має. Отже, у записі хіраганою

とよだ — Тойода — 10 порухів пензля,
とよた — «Тойота» — 8 порухів пензля!!!

Інакше кажучи, «Тойота» для ясності, для реклами і для щастя записана хіраганою — найпростішою з трьох систем японського письма, дійсно має 8 порухів пензля, форма ж Тойода, з дзвінким д, записана хіраганою, має 10 порухів (Два додаткових на позначення дзвінкості). Число ж 8 вважається в Японії найщасливішим. Прізвище хазяїна **Тойода** має в хірагані 10 порухів, а число 10 ніякої символіки в Японії не ховає. Така самопожертва хазяїна теж додала успіху «Тойоті», що й досі бігає по всьому світу. Форд у своєму автомобілі від прізвища не відмовлявся, але зробив таку класну машину, що вона довго належала до найпопулярніших.

Закінчу це двома заголовними цікавинками. Що цікавого у трьох назвах розділів збірки віршів: «Козакою у казок», «Віче мечів», «Вітражі жартів»? (Сама книжка називається середнім з цих заголовків). А прочитайте їх справа наліво. Виходить те саме. Це один з цікавих і давніх видів поезики. Такі вірші називають паліндромами або, давніше, раками літеральними або просто раками. І то не тільки заголовки, а всі вірші у всій книзі так написані. Автор — Анатолій Кирилович Мойсієнко. Це — один з найвидатніших українських поетів. Вірші його неповторно прекрасні, мудрі, сповнені формальних пошуків. Наприклад, у нього є вірші, де всі без винятку слова починаються на букву **с**, на букву **т**. І то чарівні, прекрасні вірші. Іншому дай не одну букву, а два алфавіти, а так не напише.

І на закінчення — ще одна заголовколомка, до якої автор абсолютно непричетний. То зробили читачі, інтерпретатори. Коли Лев Миколайович Толстой написав свій найславетніший роман, він вивів заголовок: «Война и міръ». Не **миръ**, а саме **міръ**. Слова **миръ** та **міръ** у російському правописі до 1918 р. виражали різне значення **міръ** — світ, суспільство, громада, а **миръ** — відсутність збройної боротьби, відсутність війни. У цьому другому значення війна і мир є антонімами, а в першому — не є. В першому значенні йдеться про сприйняття війни

прошарками, групами суспільства, про реакцію громади на війну. Це — значно глибша, різнобічніша проблема, а не просто співвідношення війни та її відсутності. Лев Толстой глибоко, по-своєму геніально розібрався в стосунках суспільства і війни. Але читачеві (у тім числі й режисерові) легше, простіше говорити про зв'язки війни та її відсутності, ніж зачіпати глибокі психологічні шари воєнних і мирних настроїв. У мовах, де **мир** «світ» і **мир** «відсутність війни» не є омонімами, роман Льва Толстого перекладається, як правило, «War and Peace», тоді як правильно: «War and World».

Література

1. Етимологічний словник української мови: У 7 т. — К., 1989. — Т. 3.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. — К., 2003. — Т. 4.
3. Маланюк Є. Гоголь — Гоголь // Слово і час. — К., 1981.
4. Толстой Н. И. **Не** — не «не» // Фонетика. Фонологія. Грамматика: К Семидесятилетію А. А. Реформатского. — М., 1971.

НАШІ АВТОРИ

ЗАІНЧКОВСЬКА Олена Віталіївна — аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

ЗАХМАТОВА Яна Валеріанівна — аспірантка Південноукраїнського державного педагогічного університету

КАРПЕНКО Олена Юріївна — доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КАРПЕНКО Юрій Олександрович — член-кореспондент Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЛУПОЛ Алла Вікторівна — аспірантка кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

МЕЛЬНИК Галина Іванівна — аспірантка кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

МОЖАРОВА Тамара Миколаївна — ст. викладач кафедри українознавства Кременчуцького державного політехнічного університету

МИКИТИН-ДРУЖИНЕЦЬ Марія Львівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НЕКЛЕСОВА Валерія Юріївна — аспірантка кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НЕМИРОВСЬКА Олександра Федорівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Південноукраїнського державного педагогічного університету

СЕНИК Ганна Володимирівна — викладач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ХРУСТИК Надія Михайлівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЧОРНОУС Оксана В'ячеславівна — аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка

ШОТОВА-НИКОЛЕНКО Ганна Василівна — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеського державного екологічного університету

ЗМІСТ

<i>М. Л. Микитин-Дружинець</i> Психофоносемантика чоловічого іменника	3
<i>О. В. Черноус</i> Динаміка чоловічих особових імен м. Кіровограда у ХХ столітті (найуживаніші імена).	11
<i>Г. В. Сенік</i> Прізвиська Одещини	20
<i>О. В. Заїнковська</i> Відантропонімі мікропоніми південно-східного Поділля.	31
<i>Н. М. Хрустик</i> Дещо про асоціативність у найменуваннях тварин.	43
<i>О. Ю. Карпенко</i> Про космонімічний фрейм	51
<i>В. Ю. Неклесова</i> Хрононіми у руслі когнітивної ономастики.	64
<i>Г. І. Мельник</i> Онімія в ідіостилі «Чорних віршів» Євгена Маланюка	74
<i>А. В. Лупол</i> Найчастотніший онім у поезіях Василя Стуса	79
<i>Г. В. Шотова-Ніколенко</i> Міфопоетоніми в одах Джона Кітса	89
<i>О. Ф. Немировська</i> Антропонімічні реалії як актуалізатор історичного часу і простору (на матеріалі драми Л. М. Старицької-Черняхівської«Гетьман Дорошенко»)	95

<i>О. Ф. Немировська, Я. В. Захматова</i>	
Топоніми як засіб моделювання художнього простору і стилізації (на матеріалі поезії Лесі Українки)	107
<i>Т. М. Можарова</i>	
Культурно значимі географічні назви, або назви-символи світового значення, у творах Івана Драча	117
<i>Ю. О. Карпенко</i>	
Заголовкомки	126
Наші автори	132

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З ОНОМАСТИКИ**

Випуск 12

Збірник наукових праць

Українською, російською, болгарською, англійською, польською та чеською мовами

Відповідальний редактор **Ю. О. Карпенко**

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Технічний редактор *Н. С. Жукова*

З-324 **Записки з ономастики** = Opera in onomastica : вип. 12 : збірник наук. праць / ред. кол. : Ю. О. Карпенко (відп. ред.) та ін. ; М-во освіти та науки ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса: Астропринт, 2009. — 136 с.

ББК 81.031.4я5

УДК 801.311/.313(066)

Здано у виробництво 12.11.2008. Підписано до друку 02.02.2009.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура «Newton». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 7,91. Тираж 300 прим. Вид. № 217. Зам. № 638.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.odessa.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003